

1975 | 4

Mai valóságunk
és a műemlékek
Gondok és örömök
a pályaválasztáskor

Pedagógusok
a pálya startjánál

A munkások
és az amatőr színjátszás

Bejárók — kijárók

Bartha László prózai írása,

Veres János

szlovák műfordításai,

Tamás István, Szepesi József,

Győri László versei

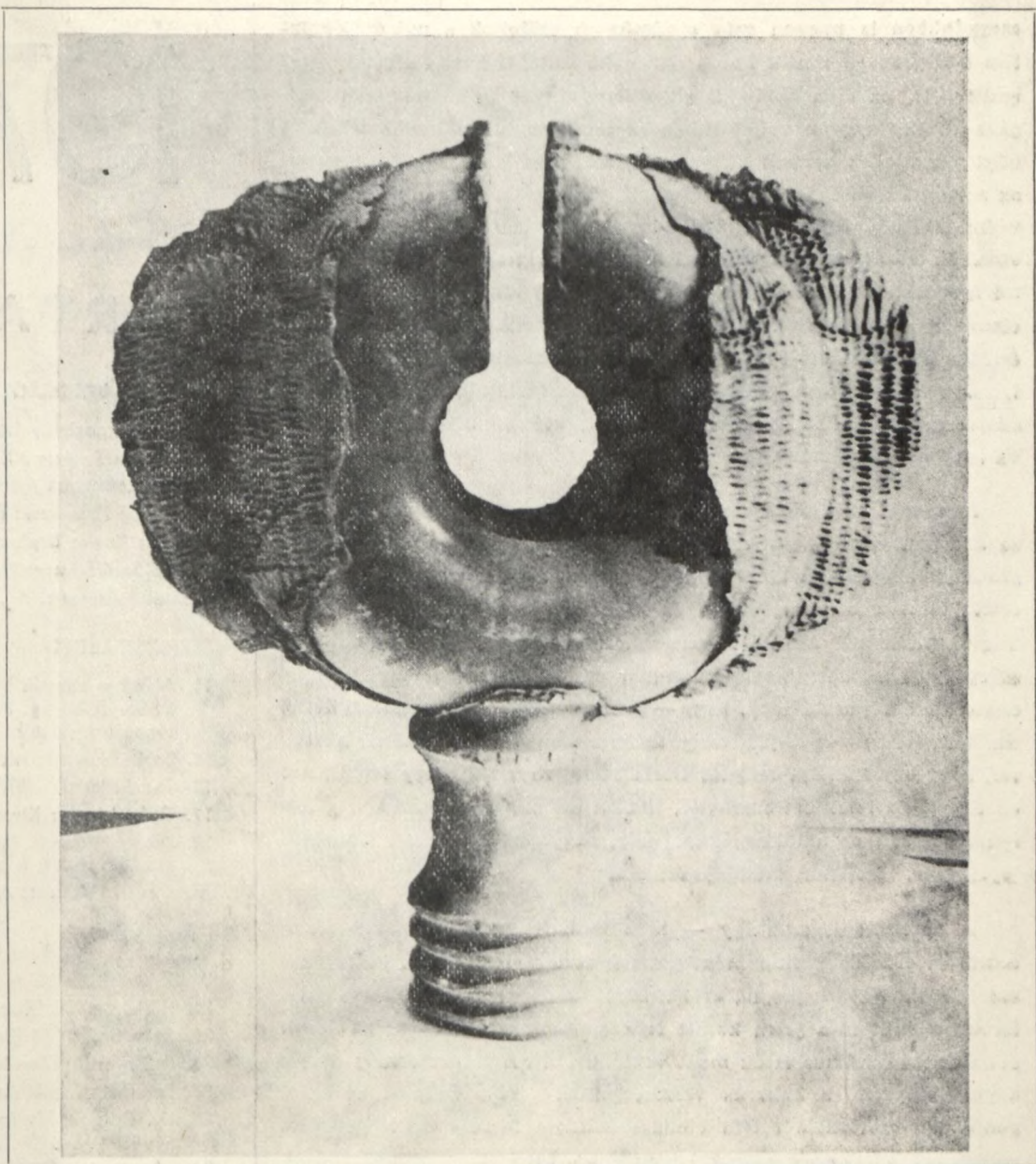
Fiatalok az „Öregről”

és az öregekről

Antológiák

Egy keramikusművész

mindennapjai

PALÖCFÖLD

Nemritkán hallani még manapság is olyan megjegyzéseket, melyek a műemlékvédelemre fordított összegeket veszik célba. Úgy tűnik, hogy közvéleményünk nem egyöntetűen és nem minden esetben fogadja lelkesedéssel az illetékes szerveknek azokat az erőfeszítéseit, melyek egy-egy régi épület, vár, templom helyreállítását, rendbehozatalát, esetleg valamilyen praktikus célra való felhasználását vannak hivatva elősegíteni. Gyakran felmerül a leegyszerűsítő gazdaságossági számítás is, hogy tudniillik a műemlékvédelemre fordított összegeket sokkal hasznosabb és nagyobb fontosságú célok megvalósítására is fel lehetne használni.

Ez a szemlélet, amely a műemlékvédelem kérdéseit összefüggéseiből kiszakítva, csupán szűk hasznossági szempontok figyelembevételével vizsgálja, károsan hathat az egész tevékenységre, hiszen a közvélemény hangja eljut az illetékes szervek vezetőihez is, hátrányosan befolyásolhatja őket döntéseik meghozatalában. Olyannyira, hogy emiatt egy-egy műemlék felújításával, fenntartásával kapcsolatos munkálatok szükségtelenül elhúzódhatnak, vagy akár fenn is akadhatnak.

Kétségtelen azonban, hogy mindennek ellenére hazánkban és

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

megyénkben is nagyon szép eredmények születtek a műemlékvédelem körében: az elmúlt korok építészeti emlékei közt csak néhányat említve is, az idén elkészült simontornyai vár és a szécsényi Forgách-kastély nagyon szép példája az eredményes erőfeszítéseknek. A népi műemlékek soráról szólva, eredményesen halad tovább egyrészt az ország különböző részein létesített skanzenek, másrészt a hollókői védett falukép évek óta folyó megfelelő kialakítása. A természeti emlékek közül említést érdemel a tatai geológiai bemutatóhely és a mi ipolytarnóci üslelőhelyünk, melynek sorsa remélhetőleg rövidesen elmozdul a holtpontról. De ezeken kívül is említhetnénk még számos értékes helyreállított épületet, amelyeket a műemlékvédelmet szabályozó Velencei Karta szellemében szakembereink oly nagy lelkesedéssel és nemzetközileg is elismert hozzáértéssel tettek használhatóvá vagy bemutathatóvá.

Mindezek az eredmények, az anyagi és szellemi energia befektetése azonban csak akkor válik teljes értékűvé, ha nem csak a szűk szakmai réteg elismerését váltja ki, hanem tudatosan vállalt nemzeti érték, általánosan megbecsült és magunkénak vallott közkinccs lesz. Túl vagyunk már azon a korszakon, mikor szégyellnünk kellett elődeink ránk maradt alkotásait, amikor egy-egy épület sorsát megpecsételte az a pusztító tény, hogy — azt valamelyik főúri család építette. Ma már világosan látjuk, hogy mindez lényegtelen: nem az a fontos, hogy egy kastélyt mágnás hozta létre, vagy hogy egy templomot ez vagy az a felekezeti emeltette, hanem az, hogy mindezeknek a létrehozatalában az alkotásra képes nép, nagyapáink és azok elődeinek kezezte, verejtékes munkája fekszik.

A műemlékek csak így — tudatosan, határozottan mindenkit érintő és érdeklő közkinccsként számon tartva — tölthetik be legfőbb szerepüket, a híd szerepét, azét a hidét, amely közvetlen kapcsolatot teremt a múlt és a jelen között felősségünk nagy, hiszen az elmúlt évtizedekben számos érték ment veszendőbe: részint az ország súlyos anyagi helyzete, a háborús veszteségekből való helyreállítás égető gondoljai, a szocialista építés elodázhatatlan feladatainak sürgető megoldása, a lakosság alapvető igényeinek kielégítése, a lakás-, iskola-, üzlethálózat fejlesztése gátolta, tette harmadrendűvé a műemlékvédelem legfőbb feladatainak megoldását. Részben pedig a már előbb is említett eltorzult szemlélet következtében maradt el nagyon sok, főként építészeti műemlék helyrehozatala. Ezek egy részének a pótlására már nincs is lehetőség. De a még megmenthető, helyrehozható műemlékek minden lehetséges anyagi és szellemi erőbefektetést megérdemelnek. Az állami és tanácsi szervek nagyon sok szép példát mutattak már eddig is arra, hogy megvan bennük a készség ennek a nagy fontosságú munkának végzéséhez, illetve támogatásához. Most már arra volna szükség, hogy az ország (és benne a megye népe) is örömmel üdvözljön minden ilyen eredményt, és így a közvélemény ereje is hozzásegíthesse az illetékeseket ahhoz, hogy a ma még esetleg akadozó ügyek is kimozdulhassanak nyugalmi helyzetükből — és így újabb és újabb értékek gazdagíthassák közös kincseink tárházát.

A szülőföld megszerettetését célzó törekvések igen gazdag tápanyagot lelhetnek a műemlékekben is, hiszen a megye, az ország megszerettetése, fokozódó megbecsülése ezen az úton is növekedhet, és a jogos büszkeség, amely ezt alátámaszthatja, egyként alapozódhat a múlt és a jelen értékeire is. Nem beszélve arról, hogy a múlt értékelnek időtállóvá tétele jelenünk legnemesebb, legszebb eredményei közé sorolható.

Schneider Miklós

1975 | 4

TARTALOM

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

3. Dr. Somskeőy István: Műemlékeink minőségéről és sorsáról
5. Vadas Andor: Műemlékvédelem (az építész szemével)
6. Dokumentum (Leblancné Kelemen Mária)
8. Szabó Ferencné: Pályaválasztás, 1975
10. Kiss Aurél: Diplomaosztás után
12. Kő-Szabó Imre: Hajnali buszok utasai
14. Jakab Ferenc: A „kétlakóság” természetéről

SZÉPIRODALOM

15. Ablak a szlovák költészetre
Ctibor Stitnický, Pavel Buncak, Andrej Plávka, Ján Smrek versei (Veres János fordításai)
16. Bartha László: István-napi búcsú
17. Tamás István: Bódék, Kakasok, Halászkok, Szénagyűjtők
17. Győri László: Kivonulás
18. Szepesi József: Másfajta költő, Kubikus-dal, ..., Favágás, Híreket mond a rádió, A mámor templomában, Ásóm agyara tör
19. Dévényi Róbert: Az amatőr színjátszás és a munkások

KORKÉP

25. Fiatalkok Az „Öregről” és az öregekről (Csongrády Béla)
26. Korkép, 1975 (Kiss Aurél)
27. Szép Szó, 1974 (Lakos György)
28. Eső a szilfák levelén (Rásó József)
28. Lengyel József: Az őszinteség lépcsőin (Horpácsi Sándor)
29. Dr. Balogh Sándor: Parlamenti és pártarcok Magyarországon (1945–1947) (Dr. Molnár Pál)
30. „Az ösvény kiépítése között”. Beszélgetés Csemán Ilona keramikusművésszel (Czinke Ferenc)

X

A címlapon Csemán Ilona kerámiaja, a hátsó borítón és belső oldalakon Gugi László fotói.

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYANAK LAPJA
Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14—13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőkönél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

75.11566 N. m. Ny. St.

Index: 25.925

VÁLTOZO VALÓSÁGUNK

Műemlékeink minőségéről és sorsáról

A műemlékek egyre jelentősebb szerepet játszanak a nemzetközi idegenforgalom, valamint — különösen a szocialista államokban — a tágabb és szűkebb belföldi turizmus terén. Főbb okai ennek: egyik oldalon az emelkedő életszínvonal, a több szabad idő kulturált eltöltésére, élményszerű ismeretek szerzésére irányuló társadalmi igény; másik oldalon pedig a rohamosan fejlődő közlekedés és a korszerű idegenforgalmi felkészültség, illetve szolgáltatás adta lehetőség. Ez a folyamat örvendetes módon mindinkább tapasztalható Nógrád megyében is.

Az idegenforgalmi fejlesztésben (a műemlékekhez kulturális és gazdasági érdekek egyaránt fűződnek) a társadalom széles rétegei vesznek részt. Ezen belül a műemlékek esztétikai és történeti értékeinek hasznosítása a szakmai szervekre és a közművelődésre, a műemléki propaganda pedig a társadalmi szervekre, valamint az idegenforgalmi intézményekre hárul. Ezeknek a tényezőknél összehangolása persze igen sok problémát okoz, s éppen ebben a tekintetben nélkülözhetetlenül fontos az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumnak 1968-ban az Országos Idegenforgalmi Tanácshoz — „A műemlékvédelem és idegenforgalom kapcsolatáról” — szóló előterjesztése.

Ennek alapján hozta az Országos Idegenforgalmi Tanács 516/1969. számú határozatát, mely előmozdítja a műemléki és idegenforgalmi szervek együttműködését, a tervezés összehangolását, tájegységi bizottságok, a Belkereskedelmi Minisztérium, valamint a megyei tanácsok folyamatos bevonását. Felhívja az utazási irodákat, hogy a műemlékeket nagyobb mértékben kapcsolják be programjaikba, szervezzenek műemléki túrákat; kimondja, hogy a népi építészeti együtteseket elsősorban idegenforgalmi célokra érdemes felhasználni; sürgeti olcsóbb, népszerű kiadványok megjelentetését, színvonalas képeslapok, színes diapozitívok stb. forgalombahozatalát, főbb közlekedési utak mentén a műemlékekre utaló táblák elhelyezését, rendkívül értékes műemlékeknél esetleg magnetofonos tájékoztatás bevezetését; nyilvánvaló gazdasági szempontból helyesli a műemlékvédelmi szervezetek azt a koncepcióját, miszerint erőiket a idegenforgalmilag legjelentősebb területek műemlékanyagának helyreállítására és a tranzitvonalak melletti, idegenforgalmilag jól hasznosítható műemlékekre koncentrálják.

(A kivonatban ismertetett határozat egyes részei elsősorban a kiemelt tájegységekre — Balaton vidéke, Duna-kanyar és Nyugat-Dunántúl — céloznak, de sokban más területekre, tehát megyékre is vonatkoztathatóak, illetve mérvadóak, miként a műemlékvédelem nemzetközi alapokmánya — az 1964 évi Velencei Karta —, amely többek között szintén a műemléki környezetet, és főleg a történelmi együtteseket helyezi az érdeklődés előterébe.)

Ilyen elgondolásból kiindulva állapotodott meg az Országos Műemléki Felügyelőség és megyénk vezetősége 1968-ban abban, hogy az erőket és eszközöket (közösen) megyénk három kiemelésre érdemes műemléki együttesére összpontosítják: a szécsényi várkörzetre, a hollókői népi építészeti rezervátumra, valamint Pásztó történelmi magjára. Ez a döntés a későbbiek során is helyesnek bizonyult, és igen jelentős eredményekkel járt.

Megyénk műemléki-idegenforgalmi helyzetének elemzésekor szem előtt kell tartani, hogy hazánk elképzelt műemléki térképén még a felszabadulás utáni években is majdnem fehér foltnak tűnt Nógrád; s hogy az intézményes megyei idegenforgalom a megyében meglehetősen későn és eleinte nagyon szűk keretek között indult meg 1962-ben, amikor is a megyei tanács idegenforgalmi hivatala megkezdte működését.

Hazánk 1919. évi hivatalos műemlékjegyzékében (az akkori elvi szempontok szerint) csak olyan építmény szerepelt, amely 1711, azaz a Rákóczi-szabadságharc bukása előtti időből való. Ezzel az akkor hatalmon levők, a feudális, majd polgári rend a „magántulajdon sérthetlenségét” veszélyeztető műemlékvédelmi korlátozásoktól akarta mentesíteni az érdemes műtörténeti építményeket, és ez mérhetetlen, önkényes műemlékrombolásokhoz vezetett. Ezáltal Nógrádban sokáig összesen csak egy tucat műemlékileg védett objektum volt nyilvántartva, aminek is kb. fele várrom, a másik fele pedig középkori eredetű templom.

A fent vázolt helyzeten még az 1949. évi 13. sz. — a fokozott műemlékvédelemről szóló — törvényerejű rendelet sem tudott egyhamar segíteni, amikor kimondta, hogy „a magyar történet, tudomány és művészet emlékeit... meghatározott módon fokozott védelemben kell részesíteni és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”

Az 1950-es évek első felében egy kiváló szakemberekből álló munkaközösség hozzálátott Nógrád megye műemlékeinek tudományos feldolgozásához, de beismerten főleg azért, mert megyénket „szerényebb igényű emlékanyaggal” rendelkezőnek vélték. (Ez a vélemény tévesnek bizonyult ugyan, mégis ennek a helytelen nézetnek köszönhető, hogy Győr és Komárom megyék mellett a „Nógrád megyei műemlékek” című topográfia — mint az országos műemléki topográfia III. kötete — már 1954-ben megjelent, ami a továbbiakban nagy előnyt jelentett.)

Ezt az (egyébként igen alapos, noha azóta több esetben túlhaladott) forrásművet követte az 1960. évi, majd az azt módosító 1967. évi hivatalos műemlékjegyzék. S időközben a megyei idegenforgalmi hivatal és más kiadók ismeretterjesztő broszúrákkal siettek tájékoztatni a érdeklődőket, és így felkelteni a figyelmet megyénk műemlékei és más nevezetességei iránt.

★

Jelenleg megyei műemlékeink száma kerekén 300. Ebből közel 50 kiemelt, úgynevezett első osztályú műemlék — a többi műemlékjellegű város- illetve faluképi anyag. Az összallomány-nak közel kétharmada úgynevezett világi, a többi egyházi objektum, ami az országos átlagnak nagyjában megfelelő. Mintegy 90 tétel az említett három kiemelt műemléki együttesben (vagyis Hollókőben, Szécsényben és Pásztón) található, a többi (kb. 100) más helységben, szerte a megyében. Az emlékanyag nagyfokú szétszórtsága komoly hátrányt jelent idegenforgalmi vonatkozásban is, habár a különálló objektumok nagyobbik része a tájképileg is vonzó Cserhát vidékén van. Területi méretarányban műemléki állományunk jó országos átlagot képvisel. Érdekessége az is, hogy megyénkben minden, hazánkban meghonosodott építészeti stílus lényegében az országos arányoknak megfelelően képviselve van.

Az Országos Műemléki Felügyelőség és más szakmailag illetékes intézmények tudósainak, kutatóinak és szakembereinek köszönhető, hogy noha műemléki állományunk (főleg az elmúlt másfél évtized alatt) tételszámban alig változott, értékben jelentősen gyarapodott: nagyszámú helyreállítás, feltárás, restaurálás tanúskodik a magas színvonalról, valamint a korszerű történeti-hitelességi elvek alkalmazásáról.

★

Megyénkben tíz műemlékileg védett várrom van. Miután azok majdnem mind hegycsúcsokon fekszenek, egyúttal szép kilátópontok — a hagyományos turizmusnak ma is közkedvelt célpontjai, már csak azért is, mivel a nógrádi, hollókői, szandai várak és a Sámsonháza melletti Fehérkő-vár az „országos kék” gyalogos

túristaút vonalában helyezkednek el. A leglátogatottabb várrom persze kétségtelenül a Salgó — Salgótarján mellett. Sajnálatos, hogy állagmegóvása ennyire késik, mivel mai állapota a látogatók számára sem veszélytelen. Kívánatos lenne, hogy egy újabb helyreállítási terv belátható időn belül megvalósuljon, hiszen lelkes természetjárók társadalmi munkában már amúgyis annyi követ hordtak fel a hegyre, amennyi a szakember becslése szerint a munka kivitelezéséhez elegendő. ha a segédanyag és munkaerő is — szakavatott irányítás mellett — rendelkezésre áll.

Drégely vára — a jobbágy származású, legendás várkapitány. Szondy György 1552. évi hősi harcának színhelye — is megérdemelné az állagmegóvás tekintetében a differenciált rang- és előresorolást. (A Nógrád megyei várromok közül eddig csak a hollókői részesült számottevő feltárásban és állagmegóvásban.)

★

Műemléki kastélyok, kúriák és középületek dolgában megyénk gazdagabb, semhogy megfelelő felhasználással, helyreállításukkal, illetve karbantartásukkal maga Nógrád megye tökéletesen és túlnyomólag saját erejéből meg tudna birkózni. Idegenforgalmi szempontból hátrányt jelent, hogy a legtöbb ilyen objektum — funkcionális adottságainál, valamint környezetének ápolatlanságánál fogva — nem üti meg azt a szintet, amely kívánatos volna. Itt a helyi szervek számottevően segíthetnének abban, hogy ezeknek az épületeknek a környezetét fokozott gondozással (pihenőpadok elhelyezésével, stb.) legalább külsőleg, esztétikai, „vizuális” élményt adóvá változtassák. Az illetékesek (élükön Nógrád megye Tanácsával, valamint az Országos Műemléki Felügyelőséggel) minden tőlük telhetőt elkövetnek, hogy ezeket az épületeket megmentésük. (Nagyszerű példa erre a közelmúltban helyreállított, országos viszonylatban is kiemelkedő műtörténeti értéket képviselő szécsényi kastély.)

A műemléki épületek sorsa többnyire a megfelelő felhasználáson múlik. Ennek hiányában például megyénk másik legigényesebb kastélya, a sziráki — a hazai barokk XVII.—XVIII. századi kiváló alkotása — még mindig arra vár, hogy megmentésük. (Remélhetőleg rövidesen itt is találnak megfelelő megoldást.)

Idegenforgalmi szempontból (noha csak külső megtekintésre alkalmas) nagy vonzerővel rendelkezik többek között a már restaurált, ápolat kis parkban álló berceli (volt Bene-) kastély a XVII. század végéből; továbbá a részben már renovált, és szép nagy parkban levő (Salgótarjánhoz oly közeli) kisterenyeyi kastély. Hangulatos környezete, tágas terasza kiválóan alkalmassá tenné zenei, táncos vagy egyéb rendezvények megtartására, függetlenül attól is, mi lesz a végleges funkciója. Az idegenforgalom érdeklődésére tarthat számot a mohorai volt várkastély, a

XVIII. század e látványos barokk épülete is — szép, árkádos, saroktornyos, megtévesztő török izlésű, külső és belső díszítőelemekben gazdag, jellegzetes megjelenésével. Mindezekon kívül lehetne még számos, idegenforgalmilag jelentős profán építészeti emléket felsorolni.

Külön említésre méltó, hogy megyénk jelenlegi kilenc múzeumából — a salgótarjánit és a balassagyarmatiit kivéve — hét, műemlékileg védett vagy érdekes épületben van: Szécsényben a Forgách-kastély kiállítási hely, Pásztón, a volt kolostorban helytörténeti múzeum; Csesztvén, a volt Madách-kúriában, Horpácson, a volt Mikszáth-kúriában emlékmúzeum; Karancsberényben felszabadulási és partizánmúzeum, Hollókőn falumúzeum, Bánkon nemzetiségi emlékház működik.

A műemlékileg védett középületek közül figyelemre méltó nevezetesen a (XVII. századi) szügyi volt vármegyeháza, valamint a balassagyarmati (XIX. századi) volt vármegyeháza, a magyar vidék egyik legjelentősebb klasszicista stílusú reprezentatív épülete, amelyet egyébként már Petőfi is megcsodált.

A világi műemlékek külön figyelemre méltó, idegenforgalmi érdekességű csoportja a palóc népi építészeti objektumok, melyek csonkakontyos, deszkaoromzatos, tornácos külső megjelenésükkel kötik le a látogató figyelmét. Mint idevágó idegenforgalmi érdekesség említésre méltó a hazánkban időben elsőként (1930-as évek kezdetén) létesített Nógrád megyei boronafalú, favázás, zsufedeles épületekből álló „palóc háztáj” — a balassagyarmati múzeum épülete mögötti parkban.

★

Építészettörténetünk gazdag példatára megyénk egyházi műemléki állománya. Szerepel benne román kori eredetű (részben későbbi) építmény némi átalakítással (mint például a csesztveii, egyházasdengelegi, pásztói, tari, maconkai, homokterenyeyi és zabari templom), továbbá korai és késői gótikus eredetű, szintén esetenként részben későbbben megtoldott, illetve átépített egyházi objektum (mint például az országos jelentőségű, háromhajós mátraverebélyi községi templom, majd a teljesen épségben maradt nógrádsápi, továbbá a tereskei, a szécsényi és a cserhátsurányi templom). Különösen érdekes a tereskei és az egyházasgergei reneszánsz szentségtartó, mely a XVI. századbeli magyar—olasz kulturális kapcsolatok tanújele. Igen gazdagon képviselve van a barokk és a copf stílus; a barokk korszakból külön említést érdemel a nádújfalvai rk. templom, a hazánkban most már nagyon ritka, kitűnő népi festésű, fakazettás menyezettel, mely 1746. október 6.-i dátummal van ellátva, s melynek fa haranglába hasonlít a ceredire. A copf stílusú anyagból ki kell emelni a sziráki ev. templomot.

Figyelemre méltó módon megdőlt az a műemléki topográfiában (92. old.) olvasható állítás, mely szerint „a festészet emlékei közül Nógrád megyében a középkori falfestészet úgyszólván teljesen hiányzik.” Falkutatások során az elmúlt évtizedben sorozatosan kerültek elő értékes középkori freskók és freskótöredékek (nevezetesen a nógrádsápi, a tereskei, a mátraszöllösi és a maconkai templomban). Az egyházasdengelegi és tari templomban most folynak eredményes fal-, illetve freskó kutatások.

Tekintettel a megyénk egyes egyházi műemlékeiben rejtőző, kiemelkedő műtörténeti értékekre, érdemesnek bizonyul azoknak megfelelő idegenvezetés keretében történő bemutatása, úgy ahogy az a Szovjetunióban, más szocialista államokban, valamint hazánk egyéb vidékein szokás.

★

Kiemelt műemléki együttesünk között Szécsény terjedelmes, 600 méter hosszúságú szakaszban még most is meglévő várfallal elhatárolt, jellegzetes, összefüggő várkörzetében több rendkívül értékes történeti, világi és egyházi objektum ötvöződik harmonikusan. A kastély, a sarokvédőművek, a remek középpilléres (XIV. századi) sekrestye, továbbá megyénk legrégebb (1742-ben megnyílt) patikaépülete stb. igényes idegenforgalmi látványosságok. A helyhez fűződő Rákóczi-hagyomány nagyban fokozza ezek idegenforgalmi vonzóerejét.

Pásztón az egyházi műemlékek dominálnak a világiakkal szemben. A román kori, gótikus és barokk részekből összetevődő plébániatemplom, a különösen érdekes, (XI. és XII. századi) jelentős falmaradványokból kialakított romkert és más műemléki épületek érdemes idegenforgalmi célpontok. A helységhez kapcsolódó (Dózsa György népének végzetes kimenetelű harcára vonatkozó) hagyomány idegenforgalmi jelentőséggel is bír.

Hollókő falumagja, kb. 60 műemléki házával, középkori fatornyos templomával palóc népi építészeti rezervátum. Régi, jellegzetes külső megjelenésének megőrzése mellett létesül itt egy korszerű faluközpont, élő kultúrpolitikái és idegenforgalmi célkitűzéssel, megfelelő infrastruktúrával. A falu feletti várrom, amelynek restaurálása belátható időn belül befejeződik, szintén emeli az együttes idegenforgalmi értékét. Sajnálatos, hogy a település ellátási szolgáltatásának megoldása még mindig késik.

★

Megyénkben műemléki-idegenforgalmi vonatkozásban még sok a tennivaló, s nemcsak az emlékanyagot illetően. Az idegenforgalom viszont nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a múlt hagyatékából a jelen és a jövő eleven öröksége legyen — többek között a korszerű, okfejtő szemlélet fejlesztése, valamint a szocialista-hazafias tudatformálás által. Emellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni (Dercsényi Dezsőnek, a néhány évvel ezelőtt, a Műemlékvédelem Nemzetközi Tanácsa kongresszusán, Oxfordban tartott előadásának megszívlelendő gondolatát idézve), hogy: „*bármennyire fontos az idegenforgalom és a műemlékvédelem kapcsolata, látni kell e kapcsolat határait is*”, azaz helytelen és a közvéleményre nem kívánatos befolyással volna azt állítani és terjeszteni, hogy a műemlékvédelem kizárólagos feladata az idegenforgalom érdekeinek szolgálata.

Dr. Somoskeőy István

Műemlékvédelem (az építész szemével)

Napjainkban sok szó esik a műemlékekről, a műemlékvédelemről. A nagyobb részt olyan felfogások alkotják, melyek a történelmi emlékeket, műemlékeinket pozitívan értékelik és megővésüket közös ügyünknek tekintik. Találkozunk azonban olyan véleménnyel is, amely a műemlékek védelmét teherként tekint, mondván, hogy napjainkban olyan alapvető problémákat kell előbb megoldanunk, mint a lakáskérdés, a foglalkoztatottság stb. Eszerint gazdasági-társadalmi fejlettségünk mai szintjén még nem engedhetjük meg, hogy — az egyébként is költséges — műemlék-helyreállításokat előtérbe helyezzük. A másik véglet a műemlékek elfogultabb rajongóinak a véleménye: ők rendszerint a reálisnál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a műemlékvédelemnek. Az így vagy úgy irreális értékelés, a műemlékek lebecsülése vagy fetisizálása azonban mindenképpen egyoldalú szemléletet jelent.

A műemlékeket, a történelmi együtteseket (pl. a szécsényi kastély műemléki együttese, a hollókői faluközpont stb.) értékelhetjük például idegenforgalmi szempontból. Ez a felosztás — tartalmából eredően — sajátos módon rendszerezi és propagálja a műemlékeket: mint idegenforgalmi látnivalókat (egy-egy úticél, vagy történelmi emlék kultúrértékén kívül lényeges szempont annak megközelíthetősége, utasellátási, szállásolási stb. szempontok is). Az idegenforgalom nagyon döntő tényezője a műemlékek propagálásának, megismertetésének, de természetesen nem ölelheti fel a műemlékállomány összességének értékelését — különösen a még elhanyagolt épületekét. És sorolhatnánk még további szempontokat is, melyek a műemlékeket a maguk sajátos módján értékelik, rangsorolják. Elegendő azonban a fentiekben vázolt néhány szemléleti példa annak érzékeltetésére, hogy a műemlékek jelentőségét általában különböző aspektusokból ér-

tékelik, s a legtöbb értékelés hiányosan fogalmaz, sajátosságaikból eredően egyik is, másik is többé-kevésbé egyoldalú információkhoz juttat.

Társadalmunknak (különösen a jövő társadalmának) viszont jogos igénye, hogy történelmi és kultúrértékeinkről tárgyilagos és hiteles információkat kapjunk, melyek mentesek az elfogultságtól vagy egyoldalú szemlélettől. Az építészetnek (és így a műemlékeknek is) a tárgyilagos értékeléshez egyedül helyes eljárás a történetiségen és a marxista ideológia elemző módszerein alapuló megközelítés.

★

Mai építészettünk a megelőző korokról ránkmaradt települések továbbfejlődése — azok bővítése vagy rekonstrukciója — formájában jön létre. Településfejlesztési terveink készítésénél egyik legdöntőbb szempont a megelőző korokból „örökölt” településszerkezet alapulvétele. Megyénkben jellemző példa erre Szécsény, Balassagyarmat és Pásztó — de nyugodtan említhetjük akár Salgótarját is. (Mert bár megyeszékhelyünket akkor szokták példaként említeni, ha a teljes rekonstrukcióról beszélnek, Salgótarján rekonstrukciója is a történelmileg örökölt településszerkezeten megy végbe.)

Az építés és építészeti különböző koraiban az ünnepi és a mindennapi építményeknek hatalmas tömege jött létre. Ebből az építményrengetegből sokat a természet, sokat maga az ember pusztított el az idők folyamán — jórészt nyomtalanul. Szerencsére mégis sok fennmaradt belőlük (romban, egészben) az utókor számára. Történelmi múltunk építményeinek, az egész építészeti örökségnek e máris óriásivá nőtt anyagi és szellemi vagyonához a jelen folyton gyarapodó vagyona csatlakozik. Ez a magva építészeti múltunknak és jelenünknek.

Építészeti múltunk megmaradt emlékeiből céltudatosan kiválogatottak azok a jellemzőbb épületek és épületegyüttesek, melyek (számunkra és az utókor számára) a régebbi társadalmak gazdaságát és kultúráját leginkább képesek tükrözni. Ezek azok a műemlékek, melyek anyagi értékükön túlmenően pótolhatatlan eszmei értéket is képviselnek, mivel kultúrtörténetünknek szerves részei. Nógrád megyében az Országos Műemléki Felügyelőség 295 objektumot vett nyilvántartásba, melyek 1967-ben jegyzékben lettek rögzítve. (Ez a szám időközben változik, mert újabb építményeket vesznek védelem alá, vagy törölnek a jegyzékről.)

Megyénk műemlékállománya — más megyékhez viszonyítva — országosan kiemelkedő emlékekkel nem rendelkezik ugyan, mennyiségileg nézve viszont az ország műemlékeiben egyik leggazdagabb megyéi közé tartozunk. Ebből következik, hogy megyénkben a műemlékvédelem aktuális és élő probléma.

Nógrád műemlékeinek jelentős része funkcionális szerepet is betölt mai társadalmunkban. Pl.: a horpácsi Mikszáth-kúria most gyermekotthon, a pásztói kolostor múzeum, a nőtincsi kastély iskola, a balassagyarmati volt megyeháza szociális otthon, a nógrádmegyeri Topolcsányi-kúria a tsz gazdasági épülete — és még nagyon hosszú listát sorolhatnánk. A műemlékeknek ez a felhasználása a szocialista építés kezdeti időszakában spontán módon történt, s többé-kevésbé meg is felelt valamely igény rögzített kielégítésének, hiszen az adott időszakban célszerű és kényszerű volt ezeknek az építményeknek a felhasználása.

★

Az utóbbi években minden jelentősebb településünkre rendezési tervek készültek. Ezek általános vagy összevont rendezési tervek, melyek alapján készülnek a részletes rendezési tervek. Ezek általában hosszú távra határozzák meg az adott település fejlesztési irányát, egyik sarkalatos tényezőjük a meglévő település épületállományának értékelése.

Az értékállóbb épületek (melyek még hosszabb távon használhatók) megmaradnak, és egyben támpontot jelentenek a jövőbeli fejlesztési tervekhez; az elavultabb épületek szanaszóra kerülnek. A műemléképületek viszont mindenképpen megkülön-

böztetett figyelmet kapnak, mivel nemcsak gazdasági, hanem kultúrtörténeti értékkel is rendelkeznek. Ebből következik, hogy a rendezési tervet készítő építész a műemlékeket távlati funkcióval látja el még abban az esetben is, ha műszakilag avult is azok állaga. Nagyon sok múlik azon, hogy a rendező tervező milyen célra használja fel a szóban forgó építményt, az funkcionálisan hogyan kapcsolódik a település többi részéhez: az a cél, hogy a műemlék minél szervesebben bekapcsolódjon a település vérkeringésébe, és ne elszigetelt „múzeumi tárgy” legyen. A műemlékek, műemléki együttesek tehát részét képezik tervezett jövőbeli településeinknek is, és ezáltal mint pótolhatatlan történelmi dokumentumok megőrződnek a jövő társadalom számára is. Sőt, nemcsak megmaradnak, hanem új tartalmat is kapnak, mint például a balassagyarmati volt megyeháza, mely a tervek szerint művelődési központként hasznosul. (A művelődési központtá történő rekonstrukció minőségileg új helyzetet teremt, melyet a rendezési tervek irányoztak elő, mivel ez a műemléki épület 1) kultúrcentrum céljára — az eddigi funkciókkal szemben — sokkal alkalmasabb; 2) a rekonstrukció olcsóbb, mint hasonló új létesítmény létrehozása; 3) a művelődési funkcióra való felhasználás a műemlék kultúrértékeit is közkinccsé teszi.)

★

A modern városépítési koncepciók szerint a megőrzés célját nem kell korlátozni a kizárólagosan passzív védelemre. Mostanáig a történelmi központokat úgy védelmezték, hogy azok az eredeti állapotnak megfelelően legyenek helyreállítva. Ez helyes is mindaddig, amíg egy műemléképület többé-kevésbé teljes egészében maradt meg, annak eredeti „részletképzései” még felismerhetőek. (Így történt ez például a szécsényi barokk kastély főépületének felújítása során, mert bár az épület rossz állagú és elhanyagolt volt, de ismert lévén minden részlete, ennek alapján folyt a helyreállítás.) Más a helyzet azoknál az építményeknél, melyeknek csak romjai maradtak fenn. (Ilyen például Salgó vára, melyről hitelesen senki sem tudja, milyen lehetett eredeti állapotában. Jelenleg itt — a tervek szerint — ismeretterjesztő jellegű csillagvizsgáló kialakítása van folyamatban, ami együtt jár azzal, hogy a meglévő építménymaradványokat ki kell egészíteni új részekkel.)

Egy műemlék kiegészítésekor nem engedhető meg, hogy a bővítést ugyanabban a formában, ugyanabban a stílusban tervezzük, mint az eredeti részek. Egy új, kiegészítő építményrésznek formailag és anyagában határozottan különbözni kell az eredetitől, hogy senkiben se merüljön fel még annak gyanúja sem, mintha az egyidőben épült volna az eredeti részekkel.

Egy régi történelmi stílusformának modern részekkel való közös megjelenítése ma már elvileg elfogadott hazai és nemzetközi fórumokon is. Nem ilyen egyszerű azonban ennek konkrét építészeti megoldása. A régi és az új építményrészek annak ellenére, hogy kontrasztszerűen különbözöek, mégis harmonikus egységet kell, hogy alkossanak. Ez azonban nemcsak egy épület viszonylatában szükséges, hanem a műemlék és környezete között is, avagy egy történelmi külsejű épület és annak belsőépítészeti kialakítása között is. (A szécsényi barokk stílusú kastély belső tereivel például nagyon szép összhangban vannak a modern „megfogalmazású” csillárok.) Mindezek azonban nagyon alapos és lelkiismeretes munkát kívánnak a tervezőtől és a kivitelezőtől egyaránt.

★

Az előzőekben a városrendezési és -építészeti tervezés — gyűjtőnéven a fizikai tervezés — szempontjait körvonalaztuk. Jóval nehezebb ennél a gazdasági tervezés helyzete. A különböző szintű közép- és rövid távú tervek készítésekor nagy gondot jelent még a lakosság legelmeibb igényeinek a kielégítése is (a lakáskérdés, a foglalkoztatottság stb.)

Mindenki egyetért abban, hogy elsősorban a legalapvetőbb igényeket kell kielégíteni, s ezek mellett el kell fogadnunk a kulturális igényeket is. Társadalmunk mai fejlettségi szintjén már mind kevésbé tehetjük meg, hogy éppen

egy művelődési jellegű építmény — netán műemlék-rekonstrukció — kerüljön hátrányos helyzetbe; mert bár egy kulturális létesítmény hasznossága („visszatérülése”) gazdasági paraméterekkel nem mutatható ki, társadalmilag azért ugyanolyan szükséges, mint a közgazdaságilag indokolható beruházásoké.

Amikor egy műemléképületet rekonstruálni vagy felújítani kellene, az első legnagyobb probléma és ellentmondás, hogy „nem áll rendelkezésre az anyagi fedezet” — ami az esetek többségében nem is kis összeg. A kivitelezhető rész megoldásra jó példát adott a Kisterenyei nagyközségi Tanács, amely ha arra várt volna, hogy a kastély felújításához szükséges (több milliós) összeg meglegyen, akkor ma eső áztatná a műemléki épület maradványait. Ezzel szemben az épület csaknem készen áll. Szakaszonként készült, ahogyan időnként a pénzügyi lehetőségek engedték. A tervek szerint a kastély a tanács irodaháza lesz, ami nagyon jó funkcionális felhasználásnak bizonyul.

Egy másik példa a Nőtincsi közös községi Tanácsnak az a gondolata, hogy műemléképületben levő iskolájuk nem elégíti ki az igényeket (ami valóban igaz is, hiszen korszerűtlen körülmények között levő 5—6 osztályterem nem pótolhat egy korszerű nyolc tantermes iskolát.) Problémájuk úgy vetődik fel, hogy a meglévő épületet kell-e korszerűsíteni (de attól az még továbbra is szűkös marad), vagy új nyolc tantermes iskola épüljön, és a régivel „majd lesz valami”. Az első változat nem oldja meg gondjaikat, a második változat megvalósítása pénzügyi gondot jelent. Az a véleményünk, hogy a meglévő iskolát meg kell tartani, s a fejlesztés első ütemében annyi tanteremmel kiegészíteni, amennyi reálisan indokolt. A második ütemben aztán a meglévő épület műszaki hiányosságait célszerű pótolni, a harmadik ütemben pedig központi fűtéssel ellátni az egész együttest stb. Tehát itt is a szakaszos megvalósítás, a műemléképületnek modern részekkel való kiegészítése az elfogadható, a pénzügyileg járhatóbb út. Ez megkönnyíti beruházási gondjainkat, és ugyanakkor eleget teszünk a műemlékvédelmi elveknek is: kellemes és változatos építészeti környezetet alakítunk ki önmagunk számára.

Mint ez utóbbi példa igazolja: egy-egy fejlesztési cél kitűzése és megvalósítása nemcsak pénzkérdés. Társadalmunk mai szintjén jelentkező gazdasági problémáinkat sok esetben mérsékelni, csökkenteni tudjuk a „szellemi többletráfordítás” eszközeivel — amiből rendkívül nagy tartalékokkal rendelkezünk.

Mint látjuk, az építészetet nem (és így a műemlékvédelmet sem) lehet csupán egy bizonyos szempontból értékelni. Építészettünk, műemlékvédelmünk társadalmi termék. Az e téren történő előrehaladáshoz társadalmunk gondos együttműködésére van szükség, hiszen munkánk eredményének haszonélvezője is maga a társadalom.

Vadas Andor

Dokumentum

A műemlékek megmentését és védelmét Nógrád megye vezetősége és lakossága is mindig fontos feladatnak tartotta, és azt tanácsi határozatokkal is szervezetteren biztosítani kívánták. Alábbi válogatásunk a Nógrád megyei Tanács és a járási tanácsok végrehajtó bizottságainak e témakörben hozott határozataiból, az ülések jegyzőkönyveiből tartalmaz részletet.

★

A Nógrád megyei Tanács VB. 1950. október 23-i ülésének jegyzőkönyve; a 21—5/1950. sz. határozata a szécsényi Forgách-kastélynak közművelődési célokra történő hasznosításával foglalkozik.

„A megyei tanács végrehajtó bizottsága a szécsényi műemléknek nyilvánított Lip-

thay-kastélyból természetrajzi, régészeti és néprajzi kutatóintézet létesítését elhatározza, és kéri ehhez a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának hozzájárulását.

Az intézet létesítéséhez a következő intézkedésekre van szükség: A mezőgazdasági osztály földbirtokrendezési csoportja a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjával egyetértésben intézte el, hogy a Liphay Béla és neje által felajánlott kastély, őrtorony és a várkert a hozzá tartozó ingatlanokkal a fenti célra állami tulajdonba kerüljön át, és az erre bekebelezett 15.000 forint adóteher, mint jelképes vételár számoltassék el.

A megyei tanács végrehajtó bizottsága felkéri a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját, hogy a Nógrád megyei Múzeum és kutatóintézetet a Liphay-féle kastélyból szervezze meg, és mindennek végrehajtásához a szükséges hitel költségvetési biztosításáról gondoskodjék."

★

A Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1957. augusztus 27-i ülésén összegezte a műemlékvédelemmel kapcsolatos legfontosabb feladatokat. (Részlet az ülés jegyzőkönyvéből.)

„140/1957. VB. szám.: A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága a megye műemlékvédelmének tárgyalása során megállapította, hogy a műemlékek zöme megyénkben igen elhanyagolt állapotban van, s ebből az államnak több millió forintos kára származik. A Végrehajtó Bizottság a szakosztályok elé a következő feladatokat tűzi a műemlékvédelem terén:

1. A hároméves terv készítése, majd a későbbi tervek készítése során biztosítani kell, hogy középületek céljára olyan községben, ahol műemlék, vagy műemlék jellegű épület van kihasználatlanul, új épület ne kerüljön megépítésre, hanem annak teljes összegét, vagy az összeg egy részét a műemlék rendbehozására és az építendő létesítmény rendeltetésének megfelelő átalakítására kell fordítani. Ezáltal nemcsak anyagot takarítunk meg népgazdaságunknak, hanem műemlékeinket is rendbe hozzuk.
2. Az igazgatási osztály mérje fel, hogy megyénk területén melyek azok a műemlékek vagy műemlék jellegű kastélyok, melyeknek rendbe hozásához kevés összeg szükséges. Ezeknek a kastélyoknak a hasznosítása érdekében az igazgatási osztály a megyén belüli és megyén kívüli nagyüzemekkel vegye fel a kapcsolatot gyermeküdülő, munkásotthon stb. létesítése céljából.
3. A Végrehajtó Bizottság utasítja a művelődési osztályt, hogy hívja fel a pedagógusok figyelmét a megye műemlékeinek védelmére. A munkaórákon

szakítsanak időt arra a pedagógusok, hogy a községben levő műemlék rendbe hozásával foglalkozzanak.

A pedagógusok ismertessék meg a gyermekekkel egy-egy műemlék történetét és jelentőségét. Helyes, ha a gyerekeken kívül felnőttekkel is előadás keretében ismertetik egy-egy műemlék történetét."

141/1957. VB. szám.: A Végrehajtó Bizottság felhívja a járási tanácsok végrehajtó bizottságainak figyelmét a műemlékvédelem fontosságára. Tekintettel arra, hogy a műemlékek zöme gazdátlan, a járási tanácsok végrehajtó bizottságai hívják fel a községi tanácsok vezetőinek figyelmét a műemlékek őrzésére. A község területén levő állami vagyon megőrzéséért a megyei tanács végrehajtó bizottsága a községi vezetőket teszi felelőssé. A községi tanácsok vezetői a lakosság bevonásával szervezzék meg a műemléképületek, kastélyok védelmét azoktól, akik rongálják.

★

A Rétsági járási Tanács VB 1957. október 10-i ülésén beszámoló hangzott el arról, hogy a járásban milyen műemlékek találhatóak, és azok védelmét hogyan kívánják megvalósítani. (Részlet az ülés jegyzőkönyvéből.)

„Járásunk területén majdnem minden községben van műemlék. Összesen 74 műemlékünk van. Ebből 26 templom, a többi egyéb épület, vagy szobor.

Járásunkban a műemlékek védelme a felszabadulás előtti időkben úgyszólván teljesen el volt hanyagolva. A nagy értékű műemlékeket is elvitték tőlünk: pl. a szátoki Árpád kora előtti templomeleket Esztergomba vitték és ott állították fel.

Bizottságunk feladata, hogy a meglévő műemlékek védelmét biztosítsuk és megbecsülését népszerűsítsük. A műemléki templomokat a vallásos hívek gondozzák és védik. Itt csak arra kell vigyáznunk, hogy sem külső, sem belső tatarozást szigorú felülvizsgálat nélkül ne végezzenek. Járásunkban három olyan országos műemléktemplom van, amely több, mint fél-ezer éves, Mátyás korabeli. Ezek a nőtincsi, nógrádsápi és tereskei templomok. Ezekre különösen vigyáznunk kell. A más épületek megőrzése elég nagy feladatot jelent. Különösen elhanyagolt állapotban van a keszegi, nézsai barokk korabeli kastély. Általában azok a műemléki épületek, melyek állami, vagy társadalmi tulajdonban vannak — pl. iskola, tanácsháza —, nagyobb megbecsülésben vannak. Viszont elhanyagolt állapotúak azok a műemlékeink, amelyben magánlakások vannak. A járási tanács erélyes intézkedése már sok eredményt hozott. Szükséges, hogy minden műemléképületre elhelyezést nyerjen a műemléket jelző tábla. Másodsor, hogy az épületek külsőleg és környezetükkel is

visszatükrözzék a műemléki jellegét. Szükséges a műemléképületeknek a környezetét egyelőre kis mértékben parkosítani, szépíteni, vagy legalább arról gondoskodni, hogy a műemléki épületek környezete teljesen tiszta legyen. Ez társadalmi feladat. Társadalmi feladatra a társadalmi szervezetet fogjuk felkérni, s ezzel is könnyíteni kell a községi tanácsok munkáját."

★

A Nógrád megyei Tanács VB. 1963. november 25-i ülésén ismételtelen foglalkozott a műemlékvédelem kérdésével és összegezte az e témakörben szükséges újabb tennivalókat:

(316/1963. sz. határozat) „Megállapítja a végrehajtó bizottság, hogy az idegenforgalom és műemlékvédelem megyénk területén fellendülőben van. Az eredmények ellenére még e területen számos hiányosság tapasztalható. Az idegenforgalmi és műemlékvédelmi munka nem eléggé tervszerű és nem eléggé összehangolt. A munkaszemlék szempontból jelentős területek fejlesztése és népszerűsítése nem kielégítő. Mivel több év mulasztását kell pótolni, ezért lényegesen tervszerűbbé, összehangoltabbá és gyorsabb üteművé kell tenni a műemlékvédelmi és idegenforgalmi munkát.

1. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy az idegenforgalmi hivatal és az OMF bevonásával évenként készítse el a megye idegenforgalmi és műemlékvédelmi fejlesztési tervét. A két területen jelentkező fejlesztéseket hangolja össze.
2. Utasítja a végrehajtó bizottság a megyei tanács VB titkárságát, hogy éljen felterjesztéssel a Minisztertanács tanácsszervek osztályához, és kérje segítségét a tekintetben, hogy a somoskői vár környékét nyilvánítsák turistakörzetté, és a magyar turisták részére a vár szabad megtekintését biztosítsák.
3. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy keresse meg a KPM Egri Közúti Igazgatóságát abból a célból, hogy az eresztvényi, somoskőújfalui út felújítását 1965. évre tervezzék be.
4. A végrehajtó bizottság utasítja az építési osztály vezetőjét, hogy a Karancskilátó megépítésének anyagi lehetőségét vizsgálja meg és erről tegyen előterjesztést a végrehajtó bizottságnak.
5. A végrehajtó bizottság utasítja a megyei testnevelési és sportbizottság elnökét, készítsen tanulmánytervet, hogy a salgóvár környéki sítérp és ugrópálya kialakítására van-e lehetőség, és milyen költséggel valósítható meg, s azt terjessze a végrehajtó bizottság elé.
6. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési-közlekedési és vízügyi osztályt,

hogy az úttörővasút kérdését a tanulmánytervek birtokában terjessze a végrehajtó bizottság elé.

7. Utasítja a végrehajtó bizottság a vb. elnökhelyettest, hogy a szécsényi közszéki tanács végrehajtó bizottságával közösen vizsgálják meg a Forgách-kastély kiürítésének lehetőségeit. Az illetékes főhatóságnál járjanak el a saját üzem kitelepítése érdekében.

8. Utasítja a végrehajtó bizottság a művelődésügyi osztály vezetőjét, hogy a pástói volt Cisztercita-kolostor végleges felhasználására — a közszéki tanács bevonásával — dolgozzon ki javaslatot és jóváhagyásra terjessze a végrehajtó bizottság elé.

9. Utasítja a végrehajtó bizottság a vb. elnökhelyettest, hogy a szécsényi Forgách-kastély felújítási költségeinek biz-

tosítása céljából folytasson tárgyalásokat az Országos Műemléki Felügyelőséggel, valamint a Művelődésügyi Minisztériummal.

10. Utasítja a végrehajtó bizottság a művelődésügyi osztály és az egészségügyi osztály vezetőjét, hogy az építési osztály felmérése alapján vizsgálják meg a megye területén levő kastélyokat, hogy azok kulturális, szociális és egészségügyi célokra — helyreállítás után — felhasználhatók-e?

11. A végrehajtó bizottság a hollókői faluközpont épületeinek turisztaszállás, művésztelep, ajándékbolt és múzeum részére történő igénybevitelével egyetért. Utasítja az ipari osztály és az építési osztály vezetőjét, vizsgálják meg a Kézműipari Ktsz. létesítésének lehetőségeit és feltételeit.

12. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a jövő évben felújításra kerülő kb. 3—4 hollókői épület műszaki értékelését végezze el.

13. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a hollókői népi rezervátum kialakítása érdekében hozott határozatok végrehajtásáról a végrehajtó bizottságnak tegyen jelentést.

14. Utasítja a végrehajtó bizottság az építési osztály vezetőjét, hogy a Hazafias Népfront műemlékvédelmi akcióbizottságának és az OMF-nek bevonásával készítse el Nógrád megye műemlékvédelmi szabályrendeletét, és azt jóváhagyásra terjessze a megyei tanácsülés elé.”

Leblancné Kelemen Mária

Pályaválasztás, 1975

„Gépírní tudó adminisztrátort, bérleszámolót és gépkönyvelőt felveszünk...” „Azonnali belépéssel keresünk esztergályost-marózt, ács-állványozót, bolti eladót.” ... „Fiúk. Figyelem! Jelenkezettek húsipari tanulónak! A húsipar az emberiség létfenntartásának egyik biztosítója, a jelen és a jövő szakmája! A 3 éves képzési idő alatt ösztöndíjat, társadalmi ösztöndíjat, természetbeni juttatásokat kaphattok!”... „Fiatalkok! Gyertek a vosúthoz, az üvegiparba, vár benneteket az építőipar, a textilipar” ... stb.

Nap mint nap jelennek meg az újságok apróhirdetés rovatában a legkülönbözőbb munkakörökbe invitáló, kecsegtető ajánlatokkal, kedvezményekkel csábító felhívások. Az üzemek, a vállalatok, a különböző intézmények személyzeti osztályai esetenként még (vagy már?) nem megengedett módszerekkel is keresik a szakembereket, munkásokat és alkalmazottakat.

Közismert, hogy az ilyesfajta munkaerő-kutatás (és nem ritkán — csábítás) annak ellenére létezik, hogy a munkaerő-gazdálkodás a gazdasági tervezésnek, a gazdaságpolitikai irányításnak szerves (sőt ma egyik alapvető) eleme. Beruházás, fejlesztés és szakemberképzés egymástól elválaszthatatlan, összetartozó fogalmak. A munkaerő-gazdálkodás azonban már meglevő (s csak részben a potenciálisan létező) dolgozókkal, munkaerővel foglalkozik; s csupán előzménye, megalapozója a pályairányítás, a pályaválasztás.

Tervszerű-e ez a kétszakaszos folyamat, megfelel-e a gazdasági szükségleteknek? Az apróhirdetésekből úgy tűnik — csak részben. (A pontos választ hagyjuk a cikk végére, nézzük meg a problémakör néhány fontosabb elemét!)

★

A szocialista társadalom — éppen humanista jellegéből adódóan — az embert nem egyszerűen munkaerőnek, hanem alkotó, önmaga személyiségét kiteljesíteni képes, munkájában örömet lelő társadalmi lénynek tekinti. Mi a biztosítéka annak, hogy az egyéni törekvések, vágyak és a társadalmi szükségletek harmonikus egységet alkotnak? Van-e garancia arra, hogy a fiatal ember, amikor egész életét meghatározó kérdésben, a hivatása felől dönt, helyesen választ? Miért találkozunk oly sok, munkáját „muszájból”, csak a fizetésért végző, energiáit pótcselekvésekben kiélő emberrel?

Kisgyermekektől a felnőttek gyakran kérdezik: mi leszel, ha nagy leszel? Óvodások közismert (s másnapig véglegesnek hitt) válaszai legfeljebb azért tanulságosak, mert nem annyira szándékaikat, hanem mindennapi élményeiket, vágyaikat tükrözik. Komollyá 13—14 éves korban, az általános iskola elvégzéséhez közeledve válik a kérdés: mi leszel, ha nagy leszel?

Jó, hogy van ilyen kérdés. Jó, mert azt jelenti, megszűnt az „apáról fiúra” kényszere, az „ahol munkát kapok” parancsa. Jó, mert ez a kérdés leányoknak is szól, azoknak, akiknek mai szóval jelölt hivatása — „háztartásbeli” — nem kötelező életforma, mint néhány évtizeddel korábban volt.

Ki és hogyan, minek alapján dönt? Az elhatározás alapvetően két tényezőrendszer (nem mindig egyező) hatására születik — 14 éves korban, vagy az érettségi után. Az egyik: a pedagógiailag megalapozott, gazdasági szempontot is figyelembe vevő, intézményesen szervezett, irányított társadalmi érdek. A spontán törekvések (szülői elképzelések, divatok, anyagi szempontok, összeköttetések, beiskolázási lehetőségek stb.) alkotják a másik pólust.

★

„Én azért megyek a gépípari szakközépiskolába, mert terveim vannak. Szeretnék leérettségizni és utána eljutni a győri Gépjárműközlekedési Főiskolára. Elgondoláson szüleim is egyetértenek. Nem kényszerítettek, magamtól jelentkeztem ide, mert szeretem a gépeket és érdekelnek is.” (S. A.)

„Én állatorvos szeretnék lenni. Sokat járok a nagymamámékhöz falura, és nagyon szeretem az állatokat. Láttam többször a állatorvos bácsit is, és az nagyon szép lehet, amikor a beteg állatokat meggyógyítják. Mert az ember, ha fáj valamije, szól, de az állat nem tud szólni, s így a betegséget is ki kell találnia az állatorvosnak, nemcsak meggyógyítani.” (J. A.)

„Az elektromosságot szeretem nyolcadikos korom óta. Szabad időmben szeretek barkácsolni, fizikai munkát végezni. Amikor a gimnáziumba jöttem, az volt a célom, hogy érettségi után elektroműszerész leszek. Ez a jelenlegi elképzelésem is. A szakma megszerzése után előfordulhat, hogy főiskolára is megyek. Ha ez nem sikerül, ezt sem bánom, mert fizikai munkát ugyanolyan szívesen végzek, mint szellemi. 12 éve tanulok. Szeretnék pénzt is keresni, hogy megálljak a saját lábamon, ne kelljen a szüleimnek rám többet dolgozniuk. A szakmunkásképzésben még közelebb kerülök az elektromossághoz, a barkácsolásomból szakma lesz, s azzal foglalkozom, amit szeretek.” (N. I.)

„Tanulmányi eredményem, érdeklődésem, tanáraink biztatnak arra, hogy továbbtanuljak. A Műszaki Főiskola épületvillamosági szakára készülök. Úgy érzem, ezen a pályán tudnék valamit nyújtani. Az építészet talán azért is leköti a figyelmemet, mert Salgótarján épületei nagy hatással vannak rám, a vidékről bejáró kamaszra. Ha tervem sikerülne, akkor a falu arculatán szeretnék változtatni, mert ezt kissé — úgy érzem — elhanyagolják.” (R. L.)

Érzések, vágyak, elképzelések, tervek. Vajon valóra válnak-e? Remélik kis- és nagydiákok egyaránt. Remélik szüleik, tanáraik is, s mindazok, akik a döntéseg segítették, juttatták el őket.

✱

A fentebb közölt tanulói vallomásokból mintha az is kitűnne, hogy a pályaválasztás előkészítésében, teljes folyamatában mennyire fontos a szülő és az iskola együttműködése. Szinte nélkülözhetetlen. Hiszen közös a gond és a felelősség, de közös az öröm is, ha sikerül a tanulót olyan pályára irányítani, ahol a legtöbbet tudja nyújtani a társadalomnak, és maga is megtalálja örömét a munkájában. Szinte mögöttük érezzük a szülők szerető gondoskodását és a pedagógus segítségét is. Vajon minden, pályát választó fiatal maga mögött érzi-e szüleinek biztató szavát, segíteni akarását, jó szándékú tanácsadását? Gyermekek pályaválasztásával kapcsolatban többféle szülői magatartással találkozunk.

Rendkívül káros, ha a szülő azért, mert fiatal korában nem jól választott, vagy azért, mert nem volt lehetősége tanulni, gyermekére is átvizsi a munkájával kapcsolatos elégedetlenségét.

Sok szülő gyermekét az általa megálmodott, de soha meg nem valósult pályára irányítja, előre eltervezi, hogy orvost, mérnököt vagy muzsikust „csinál” belőle. Ki ne ismerne olyan családot, ahol a kislányt vagy kislányt éveken át „zongoráztatják”, mert annyira szeretné az édesanyja, ha művész lenne belőle. Lesz-e eredménye az igyekezetnek?

✱

Irányítás, tanácsadás, önállóságra nevelés. Meg tudják-e oldani a szülők egymagukban az ezzel kapcsolatos feladatokat? Elég-e ehhez a jó szándék, az akarat? Úgy vélem — kevés. Az iskola, a pályaválasztási felelős, elsősorban az osztályfőnök segítségével nem képesek megismerni a továbbtanulási lehetőségeket, a különböző pályák tartalmi követelményeit, előnyeit, hátrányait. Sok szülő képtelen felismerni saját gyermeke érdeklődési körét, képességét, alkalmasságát. Közismert (és természetesen): kicsit mindig elfogult saját gyermeke tehetségének, rátermettségének megítélésében. Ez a körülmény teszi szükségessé a szülők felvilágosítását, pályaválasztási ismereteinek bővítését.

Félt kell növelnünk a pályaválasztási szülői értekezletek számát; jobban kihasználni a szülői munkaközösségekben rejlő nevelő hatású, információs, orientációs lehetőségeket; évenként megrendezni a szülői parlamenteket, a szülők akadémiaja keretében szorgalmazni a pályaválasztással kapcsolatos előadásokat.

✱

Napjainkban igen gyakran hallani, hogy az ifjúság pályára nevelése társadalmi ügy. Az iskola, a család és a különböző munkahelyek együttes, összehangolt tevékenysége szükséges ahhoz, hogy a fiatalok pályaválasztásra történő felkészítése valóban az oktató-nevelő munka szerves részévé váljék.

Ez így igaz! Úgy érzem azonban, hogy e felsorolásban (iskola, család, munkahely) — ami a pályairányítást, pályaválasztást, ennek pedagógiai megalapozottságát illeti — a központi szerep mégis az iskoláé, a pedagógusé. Minden szülő elvárja, igényli azt, hogy a pedagógus a „gyermeke” számára nyújtson segítséget olyan pályára megtalálásához, amelyen személyi adottságainak teljes kibontakozása és az általa nyújtható leggazdagabb és legmagasabb szintű teljesítmény létrejöhet.

A fiatalok megfelelő pályaválasztási elindítása, aktivitásuk felébresztése, alkotókészségük, tenniakarásuk kibontakoztatása felmérhetetlen jelentőségű — a társadalom néhány évvel későbbi fejlődése szempontjából.

1971-ben kormányhatározat jelent meg a pályaválasztásról, a pályaválasztási tanácsadás továbbfejlesztéséről, s ebben ez áll: „A pályaválasztásra való felkészítést már az általános iskola alsó tagozataiban meg kell kezdeni, és az ötödik osztálytól tervszerű és folyamatos pedagógiai munkává kell fejleszteni”.

A kormányhatározat megjelenése óta eltelt három—négy év. Azóta sor került a területi pályaválasztási intézetek továbbfejlesztésére; megteremtődtek a szervezeti és személyi feltételek az ifjúság életre, pályára való felkészítésének célirányosabb és eredményesebb megvalósításához. A fővárosi és megyei pályaválasztási tanácsadó intézetekben 248 főállású és 51 félállású szakember dolgozik; 2710 munkahelyen tevékenykedik pályaválasztási megbízott; az intézetek egységes alapfelszerelése és egyéb eszközökkel (műszerek, segédeszközök, útmutatók, filmek, magnetofonszalagok, propagandaanyagok, stb.) való ellátása megtörtént; s mindezeket túl valamennyi iskolában működik pályaválasztási felelős.

Figyelembe véve e nagyarányú fejlesztést, mégsem várhatjuk el — bármennyire is jó lenne számunkra —, hogy olyan, a szakmát már eleve ismerő, nehézségeivel, szépségeivel tisztában levő tanulók kerüljenek ki az általános és középiskolákból, kikben a gazdasági, társadalmi érdek s az egyéni érdeklődés harmóniája beteljesedik.

✱

Az iskola — üzem kapcsolatából profitál-e valamit a tanulóifjúság, az üzemlátogatások során bemutatott, látott, megismert szakmákból választanak-e a fiatalok? Ha igen, melyek és melyek mellett mennek el érdektelenül?

Tapasztalat, hogy a végzős tanulók még mindig az ipari szakmák felé orientálódnak. Ezek közül is a legnépszerűbbek, a legkeresettebbek, a „divatosak”: a szobafestő és mázoló, az autószerelő, a karosszéria-lakatos, a kereskedelmi eladó, a női fodrász, az esztergályos.

Ha a választások indokai iránt érdeklődünk, ilyen és ehhez hasonló válaszokkal találkozunk: „mert sokat lehet keresni”; „mert szeretek dolgozni”; „az jó szakma”, stb.

Többféle objektív és szubjektív szempontot felsoroló válaszok ezek, melyek mögött nem valószínű, hogy a leendő foglalkozás alapos ismerete húzódik meg. Sok pénzzel a zsebben „fényes autóban ülni” — valóban nem kellemetlen dolog. De mi mindennek kell még történnie addig? Vajon tisztában vannak-e leendő autószerelők e szakma „árnyoldalaival” is? Tudják-e, hogy a fodrásznő nemcsak „átveszi a borralalót”, hanem 8—10 órán át komoly fizikai munkát végez?

A lányok közül a legtöbben most is középiskolába mennek. Elsősorban óvónők, egészségügyi dolgozók szeretnének lenni. Igaz, szükség is lesz rájuk. De nem annyira, ahányan most jelentkezési lapjukat elküldték. Mi lesz majd a „fölséggel”? Munkába állnak? Máshol próbálkoznak? Bizonyára előveszik és megnézik az újságok apróhirdetéseit is: „Lányok figyelem! Szövdipari tanulónak jelentkezhet minden 14. életévét betöltött, általános iskolai végzettséggel rendelkező kislány” ... „Fiatal női munkavállalókat könnyű fizikai munkára felvesszünk”.

„Azonnali belépésre keresünk kőművest, kovácsot, ács-állványozót, épületasztalost, sütőt, állattenyésztő szakmunkásokat!” — Lám, őket már keresik, várják, hívják. De a fiatalok nemigen sietnek. Itt talán nem fizetnek olyan sokat? Vagy nehéz a munka, rosszak, mostohák a körülmények, nem becsülik meg a kezdő szakmunkásokat? Ez is, az is előfordul még.

„Már szüleimtől megtanultam szeretni az állatokat, nekünk is volt otthon. Kell szeretni a természetet! Nagyon szép munka ez, és az embernek önállóan kell lennie. Nehéz lesz, az biztos, de megpróbáljuk!” Ilyen gondolatokkal indult el F. L. és R. G. is a mezőgazdasági szakmunkásképzőbe. A iskolát mint szakképzett állattenyésztők hagyták el. Mindketten tsz-be kerültek, egy darabig „hordták a trágyát”, de aztán jobbnak vélték „odábbállni”, elmentek a gyárba. Igaz, a régiek szerint a mezőgazdaságban a kertészek voltak az elsők, azután jöttek a növénytermesztők és csaknem utolsó embernek tartották azt, aki sertés-tenyésztéssel foglalkozott. A helyzet azóta már változott. A piszkos, nehéz munkát a jól felszerelt telepek, a modern technikai berendezések lassan megszüntetik.

★

Továbbra sem tagadva az iskola központi helyét és szerepét a pályaválasztási döntés előkészítésének folyamatában, az iskola mellett feltétlenül fontos szerep jut a gyáraknak, üzemeknek, egyszóval a munkahelyeknek is.

Ma már nem elég csak beszélni a pályák szépségéről, hasznáról, az ember és a pálya egymásra találásáról, hanem szükséges a szemléltetés, az élmény is. A szakmák bemutatásának fontos helye van a fiatalok pályaelőkészítésében. Az üzemlátogatás sokoldalú és sokrétű lehetőséget biztosít a szakmák élményszerű bemutatására, de csak akkor, ha sikerül célszerűen megszervezni. Az üzemlátogatás nem egyszerű aktus, esemény, ahol a tanuló látja a gépeket, a termelést, hanem pedagógiai eszköz egy nevelési cél elérése érdekében. Ne a termelőmunkáról vagy az üzemről elhangzott tanórák illusztrációja legyen, hanem a pályaválasztási, pedagógiai munkában úgy szerepeljen, mint a pályaismertetés egyik lehetséges, életszerű módszere!

„Tapasztalat, hogy több esetben a tanulók nem ismerik azt a szakmát, melynek elsajátítására készülnek. Ezért — Kisterenyén — az üzemlátogatások során arra törekednek, hogy ne csak sétát tegyenek, de közelebbről is megismerkedjenek egy-egy szakma rejtjelmeivel. Jártak a Nógrád megyei Textilipari Vállalatnál, a BRG-ben, a FÜTŐBER-nél, a szolgáltatónál, a helyi MEZŐGÉP-nél, az építési üzemben és a MÁV-fűtőháznál. A kisterenyei és nagybányai üzemekkel az iskola szocialista együttműködési szerződést kötött. Kölcsönös látogatások nyomán egyre szorosabbá válnak a kapcsolatok.” (Nógrád, 1975. IV. 16.) Valahogy így!

A pedagógusokon, az osztályfőnökön, az ott dolgozó szülőkön, a munkahelyi vezetőkön múlik tehát, hogy az üzemlátogatások ne maradjanak az egyszerű kirándulások szintjén, hanem méltó helyet foglaljanak el a nevelőeszközök között a pályaválasztás előkészítésében.

Az iskolák és üzemek tartalmi kapcsolatának elmélyítésében az üzemlátogatásokon túl jelentős szerepük van a szülők és pedagógusok számára tartott tájékoztató előadásoknak, osztályfőnöki óráknak, a patronálásnak, a pályaválasztási napoknak és kiállításoknak, az üzem legjobb szakemberei által vezetett pályáorientáló szakköröknek, a tanulók nyári munkavállalásának is.

Annak ellenére, hogy megyénk valamennyi nagyüzemében (ipari, mezőgazdasági) van munkahelyi pályaválasztási megbízott — mintegy 100—120, s az iskolákban szintén van felelőse az ügynek, az üzemek és iskolák kapcsolatában ma még sok az esetlegesség, érvényesül a kampányjelleg. Az egymásrautalsághól fakadó közeledés szükségességét azonban már felismerték, mivel alapvető társadalmi érdekazonosság köti őket össze.

Szabó Ferencné

Diplomaosztás után

Hatan ülünk a kis dohányzóasztal körül. Beszélgetőpartnereim — fiatal pedagógusok — az indulás gondjairól, az első sikerekről, s a pályakezdés nehézségeiről, az első néhány év tapasztalatairól mondják el véleményüket. Szabatos megfogalmazásban „pörögnek” a mondatok.

★

— Lényegében a pályakezdő pedagógus helyzete sem más, mint az egyetemről kikerült orvosé, mérnöké, jogászé. Vannak szakmai, emberi és anyagi problémái. Ez fontossági sorrend is, úgy hiszem. Amit az egyetemen, főiskolán kaptunk, az az ideális, a Mércé. Amit belőle megvalósíthatunk, az több ugyan, mint amire készültünk. Szándékaink és lehetőségeink konfliktusából vagy a kényelmes, az igényeket és mértékeket fokozatosan csökkentő rutinba fut az út, vagy — ha erős bennünk az önmegvalósító, alkotó munka iránti igény — elmegyünk. Esetleg csak más iskolába, esetleg a pályáról.. tovább. Vagy megpróbáljuk a lehetőségek között az optimálisat megjelölni. A legjobbak, a megszállottak csinálják ezt, amíg bírják.

— A szakmai féltékenység, a környezet nem mindig ösztönző „példája”, a hétköznapiok sok rutinfeladata az első években kielezi a felkészülés és a gyakorlat ellentmondását. Először az egyetemi jegyzetektől készülünk az órára, aztán elég a középiskolás tankönyv, s talán tíz év múlva van, aki azt sem veszi kezébe. Ismerem az anyagot, az osztályt, a módszert, a módszert, a módszert minden — halljuk az öngigazolást. A tartalmatlan, „alibi” jellegű továbbképzések ezt a hiedelmet csak megerősítik. S majd az utánunk jövő, kezdő kollégákat bölcsen és higgadtan, türelemre intően hallgatjuk, s kicsit értetlenül figyelhetjük szakmai vitáikat. Négy éve végeztem, ismerem ezt a veszélyt. Félek tőle, tenni próbálok ellene. De hiányzik az a mindig újra inspiráló légkör, az orientáló szellemi vezetés, amely az egyetemen segített és ösztönzött.

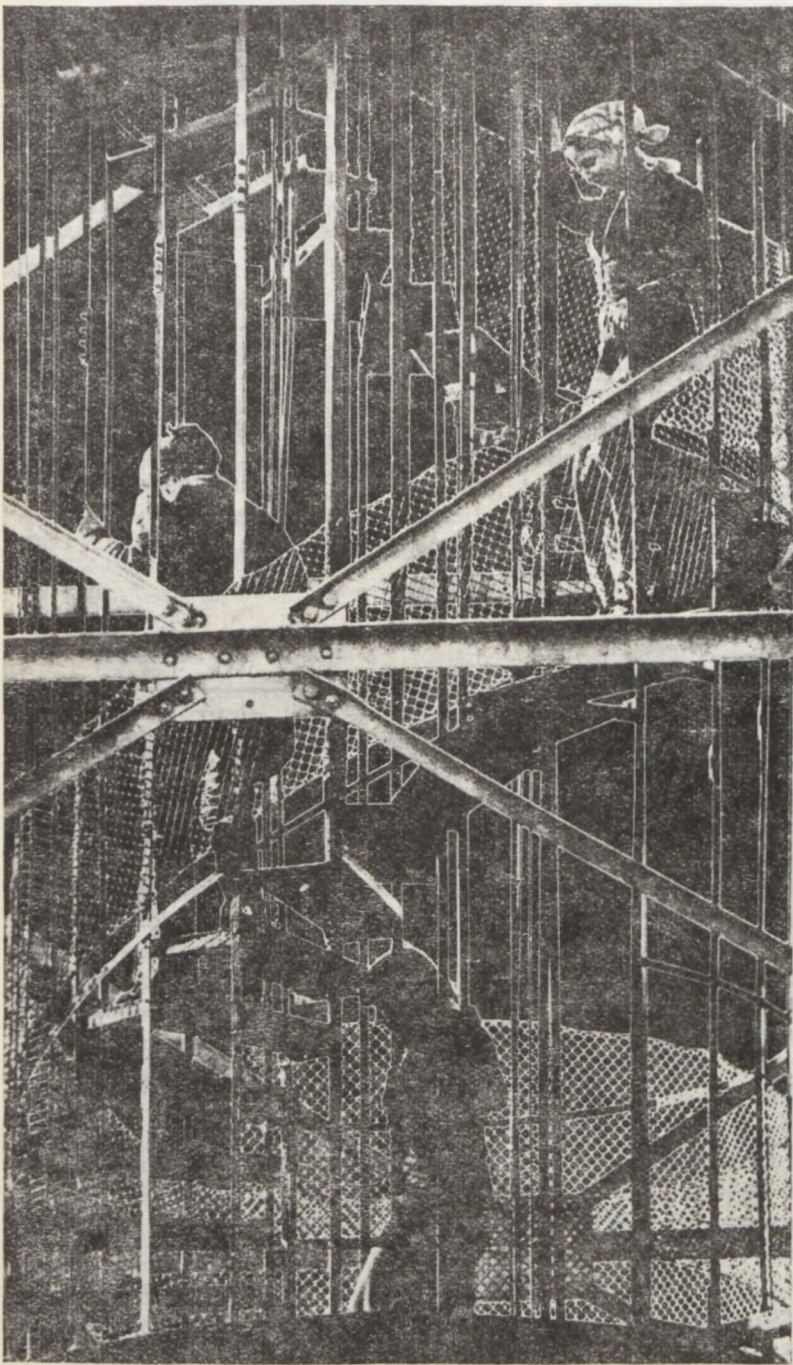
— Szakmai gondokról beszélgetünk, így azt a problémát sem kerülhetjük meg, hogy a szakdolgozat készítése közben megízleljük a tudományos kutatás örömeit, izgalmát, de a folytatás többségünkönél (hacsak nem mondunk le sok mindenről) elmarad. Ha nem maradsz bent rögtön az egyetem után, vagy nem kerülsz nagyváros közelébe — legfeljebb didaktikai, pedagógiai elmékedéseket produkálhatsz. A gyakorló pedagógus feltevélek hiányában (és elismerem, gyakran kényelemből is) fokozatosan kénytelen lemondani tudományos ambícióiról. Esetleg, lokális jellegű kérdésekkel foglalkozhat, a tudományos műhelyekkel egyre jobban megszakad a kapcsolata, a publikációs sorbanállásban a sor végére kerül. Próbálkozunk egy darabig — aztán feladjuk. Elszürkülésünk fő oka: az akkumulációs lehetőségek hiánya.

A beszélgetésben közbevetett félmondatok során kitágult a szakmai problémák köre. Kiderül, hogy a pedagógusszakma korántsem csak a szaktárgyak anyagát foglalja magába, hanem olyan, szintén szakmai tevékenységeket is, amelyekre a képző intézmény nem, vagy alig készít fel. Jó néhány fiatal pedagógus első keserves perceit nem a tanítási órán, hanem szakörvezetés, műsorkészítés, kirándulásszervezés, irodalmi színpad

irányítása során, szülő értekezleten, vagy az úttörő-, a KISZ-foglalkozásokon szenvedte meg. Sőt: a tanítás gyakorlatára vonatkozó ismeretek sem elégségesek. Az első években néha nagyon hamar szólal meg a csengő, akadoznak a kérdések, s az órára becsült hónaljnyi könyv közül kettő-háromra ha sor kerül.

— Engem ma az izgat, három évi tanítás után az foglalkoztat: mi a pedagóguspálya szakmai perspektívája. A jó tanár, az eredményes munka tartalma. A jól felkészített tanulók éveken át gyarapodó serege, a szaktárgyi elmélyülés vagy az emberségben folyamatosan gazdagodó, környezetet formáló erő növekedése-e a cél? Tudom, hogy „is-is” a válasz. Ezt illik, ezt kell válaszolni. De mi a legfontosabb? Mire készülünk, s hogyan?

A pályakezdő pedagógusok munkahelyi beilleszkedése, sőt a lakóhely társadalmi-politikai, kulturális életében kialakult helyük ugyancsak a pálya egészére, vagy legalábbis jelentős részére kiható tényező. S ha a szakmai perspektívák kialakítása sem egyszerű, ez talán még bonyolultabb, több tényezős problémarendszer. Az iskolavezetés, a tantestület, a munka- és lakóhelyi társadalmi-politikai szervezetek, s a különböző spontán csoportok éppúgy befolyásolják ezt a folyamatot, mint a munkáját kezdő nevelő szándékai, emberi adottságai, munkaszerete, felkészültsége, ambíciói.

— Hát igen, négy évi tanítás után elmentem a pályáról. Üzemi matematikus vagyok. Nagyon nehéz volt elviselni azt a sok kicsinyességet, intrikát, amely körülvelt. Megszóltak, ha farmerben láttak, suttoztak, ha egyik értelmes lánytanítványommal többet foglalkoztam. Megsértődtek, ha nevelési értekezleten vitatkozni kezdtem. Szóval: fenegyereknek tartottak. Közben pedig tanítványaim közül három év alatt többet vettek fel, mint kollégám diákjai közül tíz év alatt. Szerettek a gyerekek, jöttek hozzám szakkörre, korrepetálásra. Végül a magántanítványok jelentették a „casus bellit” — inkább elmentem. Most? Kényelmesebb, függetlenebb az életem, de kicsit szegényesebb is a gyerekek nélkül. Tavaly — nem tudtam legyűrni nosztalgiáimat — meglátogattam volt munkahelyemet, illetve a gyerekeket. . .

— Őszintén megmondom: azért mentem el, mert a magánéletemben nem találtam meg a perspektívát. 27 éves vagyok, a 800 lakosú községben nem akadt olyan fiatalember, akivel elképzeltem volna az életemet. Az első két évben minden időmet az iskola kötötte le, a társaság, a barátok, a partner hiányát csak a tanév végén hirtelen rámszakadt magányban éreztem. Először nyugtattam magamat: ráérek majd jövőre. Aztán megint nem változott semmi. A nyári szünetet arra használtam, hogy munkahelyet keressék. Most városban élek. Igaz, nem tanítok, adminisztrátor vagyok, de nyitottabb lett az életem.

Országosan is magas a pályát elhagyó, vagy a pedagógusmunkát meg sem kezdő tanári diplomával rendelkezők száma. Sok a képzés nélküli nevelő, a nem szükségszerű pályamódosulás miatt elvesztegetett évek, a képzésre fordított, de a gyakorlatban meg nem térülő oktatási költség, a veszteség számokban is nehezen összegezhető.

Vannak, akik eleve más pályán, más munkakörben kezdik a tanári diploma megszerzése után munkájukat. Indítékaik sokfélék, problémájuk önálló elemzést igényel. Azok, akik gyakorló pedagógus munkakört hagytak ott, a katedrát cserélték fel, többnyire munkahelyi-emberi és részben anyagi problémákra hivatkoznak.

— Én ma is tanítok, de foglalkoztat a gondolat: jövőre máshol kellene folytatni. Nyelvszakos vagyok, nem hiszem, hogy elhelyezkedési gondjaim iennének. Szeretek tanítani, de két dolog nyomaszt: az elszigeteltség és a túlterhelés. Az előbbi a kisvárosban, falun élők előtt ismert probléma. A családos, idősebb kollégákkal munkahelyen kívüli kapcsolatot — eltérő helyzetünk, gondjaink miatt — nehéz kialakítani. Más a stílusuk, több a kötöttségük. Közös témánk az iskola. Munkaértekezlet fehérasztal mellett — bizarr dolog. A más értelmiségi pályán dolgozókkal — a első kísérletek kudarca után — lényegében csak formális a kapcsolat. Más az orvos, más a agrónómus anyagi helyzete, igénye, érdeklődése, de az időbeosztás is. A túlterhelés gondjait minden pedagógus érzi, a fiatalabbak azonban kétszeresen. Nemcsak azért, mert az órára többet (esetleg igényesebben) készülünk, hanem azért is, mert mi vagyunk a soros mozgalmi vezetők, népművelők, aktivisták: „Majd csinálja a Mari, a Zoli — ők úgyis független emberek, se családjuk, se gyerekek!”

Az elnőiesedő pedagóguspályán ezek a gondok sokasodnak, kétségtelen ugyanakkor, hogy a vidéken élő értelmiség számának gyarapodása, a falu társadalmi szokásainak módosulása, a közéleti és kulturális lehetőségek bővítése javítja az emberi kapcsolatok teremtésének lehetőségeit. Előnyösebb helyzetben azok vannak, akik vagy családosan kezdik pályájukat, vagy a családalapítás reális reményével jönnek ki az egyetemről, főiskoláról. Lényegesen kedvezőbb a városban dolgozó fiatal tanárok startja is — hamarabb találnak korbán, igényekben, életritmusban rokon társakra, már csak a nagy számok törvénye, a több alkalom, és a település szokásrendje, légköre alapján is. S ha helyzetük nem is problémamentes (pl. önálló lakás, otthon teremtése), lehetőségeik, perspektíváik biztatóbbak, mint egy évtizeddel korábban.

— A tanári szobában viszonylag jobb a helyzet. A kezdőt — ezt tapasztalom, s ezt írják volt évfolyamtársaim is leveleikben — ritkán hagyják magára, több a segítő szándék. Vannak

„nehéz” kollégák, akik „elfelejtik” a szertárkulcsot odaadni, amikor kell. Vannak féltékeny vagy rideg munkatársak. De több a támogatás, a baráti útmutatás. Azt hiszem: sok minden rajtunk is múlik. Aki nem úgy érkezik az első iskolájába, hogy az ő táskájában van a bölcsek köve, hamar befogadják.

— Én már nem vagyok kezdő. Hetedik tanévemre két arany-szabályt tanultam meg. Az egyik: szinte minden tantestületben vannak csoportosulások. Nem klikkek, hanem alkalmi mikroközösségek. Ezekon kívül kell maradni. Így — viszonylagos függetlenségben — kevesebb a „szövetséges”, de kevesebbek céltáblája is vagyok. A másik: lehet, hogy az én módszerem, az én fel-fogásom jó, de nem az egyedül üdvözítő. Ezért a szakmai vitákban (ha részt veszek) úgy vitatkozom, hogy mások igazságát is tiszteljem. Egy óralátogatásból, egy helyettesítésből nem általánosítok, megjegyzést más munkájára nem teszek.

A tantestületek pedagógiai egysége és emberi közössége általában a dinamikus mobilitás állapotában van. Egyszerre szilárdul és bomlik — napi feladatok, problémák, szituációk egységbe forrasztanak és vitákra ösztönöznek. A legnagyobb gond — beszélgetőpartnereim szerint — a pedagógiai munka hatékonyságának mérése.

Ki mondja meg: jól dolgozott-e a nevelő? A gyerekek véleménye támpont — de nem meghatározó. A szakfelügyelet, az iskolavezetés egy-egy óra meglátogatásából, az adminisztráció minőségéből, a felszólalásból, egy-egy rendezvényből ítélhet. A külsőségeket, nem a napi aprómunkát mutatja ez, s a bukások, vagy a felvettek, a továbbtanulók száma, aránya is igen viszonylagos mutató. A pedagógus munkájáról a kép apró mozaikokból tevődik össze, s néha nagyon sok múlik azon, hogy a véleményalkotó melyik mozaikkockára figyel. Ez a beilleszkedés, a munkahelyi légkör szempontjából lényeges tényező a fiatal pedagógusok helyzetét is nagyban befolyásolhatja. (Van akit zavar is: a kollektívumok numerikus értékelése után „bizonytalan” eredményt talál.) Nézzük aztán az értékelés egy másik szempontját, azt hogy például mennyit keres egy fiatal pedagógus? Mire, mennyit kell és mennyit lehet költenie?

— Sok mindentől függ. Van-e túlóra, magántanítvány, milyen az albérlet, lehet-e olcsón étkezni — ezek a lakóhelytől, a tanított tárgyak jellegétől, az iskolavezetéstől függően változnak. Közismert: a fizetés alacsony. Közel a harminchoz a fizetésem 2200 forint, a jövedelmem két és fél ezer. Ebből fizetem az albérletet (500 forint), ebből költök kosztra, ruhára, könyvre. Tavaly érettségizett tanítványom az állami gazdaságban dolgozik, az átlagjövedelme 3000 forint körül van. Azt hiszem, a pálya elnöiesedése a kedvezőtlen jövedelmi viszonyokkal függ össze

— Lehet megfelelő anyagi feltételeket teremteni, de csak sok túlmunkával. Ennek hátrányairól szólni sem kell. Egyszer valaki félig tréfásan így jellemezte a tantestületünket: nálunk van, aki keres, van aki tanít. A szomorú az, hogy nem is járt nagyon messze az igazságtól. A problémát számomra az jelenti, hogy más értelmiségi pályához viszonyítva rosszabbak a feltételeink. Nehézebb az önálló lakás megszerzése, mint egy orvosnak vagy agrónómusnak. A mellékes jövedelmek forrása, mértéke is eltér — noha munkánk, s talán felkészültségünk sem kevesebb. A családok ezen a téren is könnyebb helyzetben vannak — különösen, ha a házastársak egyike nem pedagógus.

— Könyvre, újságra havonta 250—300 forintot költök, egy ezres a megélhetés, 500 forint a házineni. A többi? 400 forint ura vagyok. Ez a ruházatkodási és szórakozási alap. Spórolt pénzem még nincs, így a lakásvásárlás vagy -építés gondja még nem aktuális. . .

★

A gyerekek? A tanítványok? Dolgozatok, feleletek, emberséget és felkészültséget próbára tevő szituációk, sorsok kerülnek szóba. „Majd én kiverem belőle” típusú apákat, aggódó mamákat, prémiumként ígért autókat és motorkerékpárokat, titokban cigarettázó fiúkat és tanácsot sírva kérő diáklányokat, klubdelutánok nevezetes eseményeit idézik fel. A gyermekközponitú iskola a ma kezdő nevelői számára — evidencia, ha a megvalósítást szolgáló eszközök megválasztásában bizonytalanok is.

Gondjaik e téren is sokfélék. Vannak mérceproblémáik (a maximalizmus, a magasra srófolt követelmény: a kezdők közismert „betegsége”), s vannak fegyelmezési gondjaik. Még egy-egy csalódás nagyon fájó sebet üt, s gyakran látják jobban az egyes tanulókat, mint a közösséget.

Kikből milyen nevelő lesz? Minden pedagógusban (vagy többségükben) él egy kép, amelyet hajdani kedves tanára, vagy több nevelője vonásaiból állított össze. Egy gesztus, egy szó, egy tartás, egy módszer, amelyhez hozzáadja önmagát, vérmérsékletét, felkészültségét, emberségét.

Ismeri a társadalmi igényeket, számba veszi a lehetőségeket, a gyakran nagyon eltérő feltételeket. További útjait ezek, s hivatástudata, belső igényei, néha véletlen fordulatok alakítják. Környezete példája, a megfogalmazott követelmények realitása, munkájának megbecsülése is szerepet játszik abban: mi történik csengetés után a tanteremben.

Kiss Aurél

Hajnali buszok utasai

Hajnali három óra. A templom melletti téren négy autóbusz készül útnak: egyenletes járással melegszenek a motorok. Emberek gyülekeznek. Még néhány perc, és indulnak az első járatok a városba.

Az országban 1 millió ember ingázik, ebből 500 ezer fiatal. A faluról bejáró munkások száma 600 ezer. 38 ezren ingáznak a megyén belül és 14 ezer ember Nőgrádból „kijáró” (zömmel a pásztói, balasgyarmati és a rétsági járás déli településeiről). Az útirány: Budapest, Vác, Iklad, Hatvan).

★

R. J. ötvenéves, alacsony ember. Erős testalkatú.

— Én kérem, már több, mint tíz éve járok a faluból. Dolgoztam már sok helyen. Voltam béres, favágó, segédmunkás. Nem válogattam a melóban, teljesen mindegy volt számomra, mit kellett tennem; csak legyen. Ma is így vagyok, meg akkor is úgy voltam, amikor először elmentem Pestre. A tróger melót is elvégeztem, mert-hogy legelőször a TÚKER-hez kerültem szemet lapátolni. Az pedig már egyenesen előbbrelépés volt, amikor beosztottak a „fásokhoz”. Az legalább nem volt piszkos, koszos meló, meg akkorra a vállalatnál fürdő is épült, aztán már fürödni is tudtunk. Abban az időben menni kellett, volt egy ilyen fajta kényszer. Ez olyan időszak volt, amikor itt a faluban nem lehetett valami sokat válogatni. Nem volt meló, csak a téesz volt. Üzem csak Vácott, az húsz kilométer, Pest meg ötven — úgy gondoltam, ott jobb lesz. Pénz is kellett, ez is

közrejátszott (főleg, ha a család valami nagyobb dolgot határozott el). Két gyerekünk van, már nagyobbak, iskolába járnak. S ott él velünk az apósom is, most volt hetvenhat éves. A tíz év alatt hét-nyolc helyen dolgoztam, évente is váltottam. De ezt csinálják a többiek is. Volt szó arról, hogy hazajövünk, mert fárasztó ez a folytonos utazgatás (gondolom, senkinek sincs kedvére reggel háromkor kelni, és este öt-hat órakor hazajönni), a többiek is gondolkodtak ezen, aztán amikor a gyárban megtudta a bizalmi meg a munkáügyi, hogy mi a szándékunk, nagy agítálás kerekedett. Kisgyűlés, szervezés. Aztán maradtunk. Vettek két nap alatt egy buszt, és most háztól házig visznek bennünket. Így már kényelmesebb, a pénz is megvan. Egyelőre még maradunk. . .

T. J. nvülánk, kopaszodó ember. Szőke haját és bajuszát rövidre nyírta.

— Hány éve vagyok távol a családtól? Várjon, ezt ki kell számolni: 1962—63-ban mentem el. Nem — most jut eszembe —, 1962 őszén. Nekem volt öt hold földem, az apámtól örököltem, én csak a földhöz értek, ezt csináltam gyerekkoromban. Képzelték, a beszolgáltatás idején mit kellett küszködnöm. Aztán mikor a téeszt szervezték, én nem sokat gondolkoztam. Tudja, mit lehet öt hold földdel csinálni? Megmondom én — semmit! Abból nem lehet megélni! Aztán meg ott volt a hegy alatt, az erdőnél: a vadak is lelegették. Nem küszködöm én ezzel, gondoltam, és elhatároztam — belépek. Gyalogmunkára osztottak be, csináltam én mindent. Aztán ahogy az évek teltek, egyre-másra változtak a vezetők, nem volt pénz, sokszor úgy elakadt a fizetés, hogy három-négy hónapig semmi. Ezt nem lehet sokáig bírni: otthon három gyerek, az asszony sem dolgozik. Mit lehetett itt tenni? Csak egyet, biztos pénzt teremteni a családnak. A sógorom akkor már Pesten dolgozott, egy olyan...csőfektető vállalatnál. Beszélgetünk... Kubikos meló van, jól fizetnek — mondta nekem. Igaz, kéthetente lehet csak hazajönni, de ez nem számít, nem vagyok én már húszéves, az asszony meg nyugodtan van legalább. Aztán az elmúlt években annyi árkot ástam csöveknek — több kilométert —, hogy a környéket többszörösen körbe lehetne keríteni. Dolgoztunk az ország minden részén, világot látnak, nincs különösebb gondom, a pénz sem rossz. Mukásszálláson lakunk, főzünk, mosunk magunkra. Néha a család egy kicsit hiányzik, de azt az öt évet kibírom már, ami még a nyugdíjig hátravan... .

★

Szép fekete haját kontyban viseli. T. J. német a faluban mindenki ismeri. Most múlt negyvenéves.

— Sokáig nem dolgoztam. A férjem a téesztben van, fogatos. Én évente besegítettem, főleg nyáron. Így legalább kerestem egy kicsit. Meg ősszel elmentem az erdőszéthez csemetét ültetni. Jól jött a pénzkötetlen is volt, mert a szabad időre mindig szükségem volt: nagy kert van, sok állat (tavaly például a legtöbb tojástadtuk be a faluból, volt szerződésünk). Régi házban laktunk, az öregekkel. A férjem nagyon akarta, hogy új házunk legyen. Valamilyen szép nagy, úgy mondta, fürdőszobával meg garázzsal. Nőnek a gyerekek, a fiúk, a nagyobbik az nagyon szereti a gépeket. Gépszerelőnek akar majd tanulni, most végez az általánosban. „Négy egész-egy” volt a bizonyítványa, jó képességű gyerek, mondta a tanító úr is. Persze a lakáshoz pénz kell, méghozzá sok pénz. Aztán három éve elhatároztam, hogy én is elmegyek. Sajnos, a környéken nem volt olyan hely, ahová szívesen mentem volna. A melléküzembe hívtak, de ott hol van munka, hol nincs, nem állandó, nem folyamatos. Ha már dolgozni megyek, ak-

kor minden rendben menjen! A DCM-ben ez megvan. Igaz, három műszak, de ez nekem jó, mert mindig marad időm a ház körüli munkára. Csak az éjszakázás, az nehéz. Bár egy hetet azért ki lehet bírni. A munka nem rossz, cementet csomagolunk papírzsákokba. Ez olyan félautomata gépsor. Akkor nehéz, amikor a teli zsákokat kell lebillenteni. Valaki egyszer kiszámolta, egy nap kétezer mázsa cementet is becsomagolunk egy géppel. Csak az utazás, az a fáradságos. És sok időt elvesz... .

★

Fiatalember, nem több huszonöt évesnél.

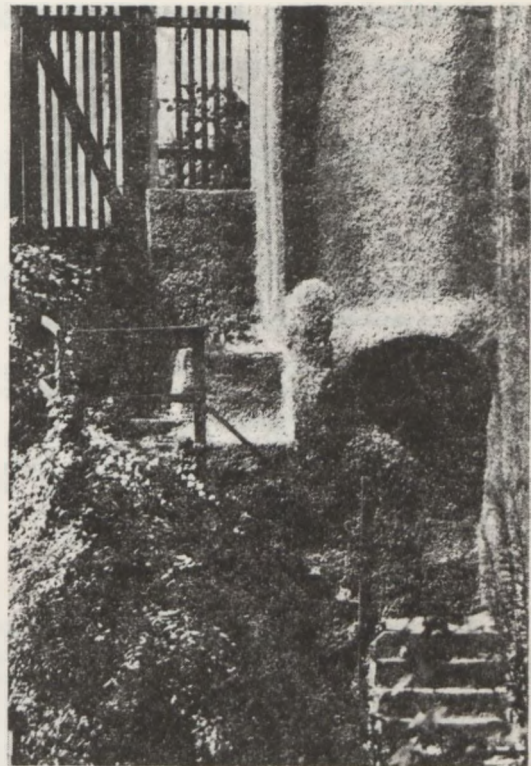
— Két éve, hogy ezt a bejárást csinálom. Itt dolgoztam a ktsz-ben. Lakatos a szakmám, tanuló is itt voltam. Nem mondom, hogy rosszul fizettek, meló az volt bőven, sokszor még vasárnap is. Talán ez is volt az ok, hogy elmenjek innen. Meg a többi, hasonló korú srác is hívott (persze, az nagyon rossz volt, amikor ők vasárnap szórakoztak, én meg dolgoztam). Hívtak, jó a szakmám, bárhol elhelyezkedhetek. Én meg úgy döntöttem, megyek. Vágra járok, tmk-lakatos vagyok, 3000 felett keresek minden hónapban. Mondták a ktsz-ben, miért megyek el? Mit válaszoljon erre az ember? Nem dolgozhat mindenki helyben. Ez lenne persze a legjobb, a kényelem oldaláról nézve. Mégis jobb elmenni, mást is lát az ember, sok szakival megismerkedhet. A bejárás fárasztó, de a srácok élvezik, mert kártyáznak, viccelnek, lányok is járnak. Szoktam néha olvasni, de hülyének néznek, inkább nem járok haza sokszor a meló után. Délután nézelődöm a városban, elmegyek egy moziba: szeretem a jó filmeket. Otthon is mehetne az ember, de ott csak a kiabálás, a piszszegés a lényeg. A város az egészen más... .

★

— Nem dolgozom, pedig sokszor elhatároztam. De akkor itthon ki lesz? A férjem több, mint tíz éve járja az országot, sokszor mondtam neki: elmehetnél mutatványosnak, mert azok élnek ezt a „cigányéletet”. Ács a szakmája, nagyon jól keres. Pesten kezdte először, akkor még sűrűbben hazajárt, én is fiatalabb voltam. Több mint egy évig Kiskörén dolgozott, most meg valami „atomművet” zsaluznak. Semmit nem tud elintézni, nekem kell mindent, nekem kell gondoskodni a három gyerekről. Iskolások, a legkisebb óvadás, aztán van ezekkel elég baj. Úgy dolgozom a ház körül, mint egy férfi, mert a munkát azt el kell végezni. Aztán mosok, főzök, mert ez is az enyém. Én megyek a hivatalos ügyeket intézni. Én vásárolok, képzelje, még a férjem ruháit is én veszem... .

★

T. J. valamikor asztalos kisiparos volt. Nincs olyan ember a környéken, aki őt ne ismerné. Pedig mostanában keveset van

itthon, akkor is csak este, meg a szabad szombatokon.

— Az asztalos szakma úgy maszekbe már nem jó. Mert mit csinálnak a faluban most? Üvegezést, egy-két kisebb melót, mást semmit. Ebből nem lehet megélni. Valamikor volt munka, dolgozhatott az ember, sokszor nem győztem. Ma a konyhaszekrényt csak készen veszik a fiatalok, ajtót, ablakot olyat vehet a TŰZÉPNél, amelyet csak akar. Húsz év után elmentem a Pest megyei Építőipari Vállalathoz: kényelmesebb, nem kell a meló után szaladgálni. Amit keresek, azzal az asszony is elégedett. Ennél a vállalatnál kezdtem, innen akarok majd nyugdíjba menni, még van három évem. Dolgoztunk Vácott, Szentendrén, meg a megye egész területén. Főleg lakásokat építünk, mázolunk, parkettázunk. A bejárást megszoktam már, ha nem volna, talán hiányozna, mert a buszon azért beszélget az ember. Igaz, a feleségem azt akarja, költözzünk a vállalat után a városba. Talán még lakást is kapnék támogatással. De tudja, megmondom én magának őszintén: engem a város nem érdekel különösebben. Itt van házam, még apámtól örököltem, ebben születtem. Láthatja, nem rossz ez még, nekem jó, ha pedig nyugdíjba megyek, nem leszek a négy fal közé zárva. A város? Sok embernek az a mindene. Nem mondom, van előnye, mert az ellátás jobb, de ha jövőre haza, hozok én az asszonynak bármit, csak írja fel nekem... .

★

Hat ember, a reggel kelő, este hazatérő több száz, ezer közül. Mennek, mert az életüket önként, vagy a körülmények kényszere miatt így alakították.

Kő-Szabó Imre

A kétlakiság természetéről Vizslás

Vizslás bányász—paraszt együttélésre berendezkedett falu a salgótarjáni szénmedencében. Dalairól, szokásairól és hagyományörzéséről híres. Népviselete (a kazár—vizslási népviselet) egyedülálló az országban.

A község múltja a legendák homályába vész. A források tanúsága szerint ezen a környéken a XVIII. században — és még tovább, az 1850-es években is — jellegzetesen paraszti kultúrát találhattak az utazók. A korabeli hivatalnokok is beszélnek erről feljegyzéseikben.

Vizslás Salgótarján központjától 7 km-re fekszik. A városban 1861-ben kezdődött el az iparszerű bányászkodás. Vizsláson ekkortájt kezdtek bányászni, illetve ekkor kezdtek a faluból a tarjáni bányákba járni a férfiak. A megélhetést csupán a mezőgazdaság — az itteni szűkös körülmények miatt — nem tudta biztosítani: így a „pénz-utánpótlást” a férfiak termelte munkabér jelentette. A XX. század fordulóján már sokan dolgoztak bányában, illetve gyárban. Korán kialakult tehát a „kétlakiság”.

★

Magyarországon a XIX. század második-harmadik harmadára kialakult a tőkés gyáripár, amely a kezdetek után jelentős munkaerő-igénnyel lépett fel. A szakmunkásokat az esetek túlnyomó többségében külföldről — Európa különböző részeiről — hozták. Azonban a termelés növekedése, a nagyobb mérvű gépesítés szükségessé tette a munkaerő egyre nagyobb számú alkalmazását. Mivel az ország ipari központja Budapest volt, és az említett magyar munkaerő a parasztság legalsóbb, nincstelen rétegeiből származott, megkezdődött a faluról való elvándorlás, illetve kialakult az ingázás. Ez utóbbi jelenség már tipikusan XX. századi. A közlekedési eszközök fejlődése, és a vasúti személyszállítás elterjedése révén lehetővé vált, hogy a fővárosban dolgozó munkás évente gyakrabban hazakerüljön szülőföldjére. Így — állandó ipari munkája mellett — nem kellett az állandó városi életre berendezkednie, hanem családját falun teremthette és tarthatta meg. Ebben jelentősen közrejátszottak a fővárosi rossz megélhetési viszonyok is.

A XIX. század végén, a XX. század elején az ipar fejlődésével jöttek létre az olyan ipari központok, mint Miskolc, Ózd, Salgótarján és Győr, ezekben a városokban illetve ezek gyár- és bányatelepein kezdetben szintén németek, lipoták, szászok végezték a munka jórészét, azonban a fejlődés itt is megkívánta, hogy egyre nagyobb mértékben vonják be a termelésbe a parasztokat.

A vidéki kisvárosok gyár- és bányatelepeiben azonban nem távolról érkező, családjuktól hosszabb ideig elszakított munkások dolgoztak, hanem a környékbeli falvak lakói.

Az 1920-as évekre az ingázás, és a falusi kétlakiság, mint életmód kialakulása befejeződött.

A felszabadulás után a szocialista iparosítással és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével a kétlakiság általános jelenséggé vált és hatalmas változásokat idézett elő a falu életében.

Az, hogy a férfiak nem mezőgazdasággal foglalkoztak, inkább a munkaszervezetet formálta át. Nagyobb súly esett a nők és az otthon maradt gyerekek munkájára, hisz a családfő és a fiatalabb férfi csak az igen nehéz mezőgazdasági munkákban vettek részt, mint például a szántás, az aratás, stb. A többit azután önállóan az asszonyok és a gyerekek végezték. Mégse lehet azonban azt a következtetést levonni, hogy itt esetleg egységesen a nők vették át az élet gazdasági, társadalmi megszervezését. Csupán szerepük növekedett meg; a férfi munkáján és keresetén keresztül továbbra is betöltötte irányító szerepét. A családoknak ez a jellege egészen a családszerkezet nyitottá válásáig fennmaradt. Ekkor az együttélő generációk száma csökkent.

Egészét nézve azt lehet megállapítani, hogy a bányász—paraszt műveltség belterjesen fejlődött. Azt a néhány extenzív elemet, amely a bányászélet megjelenésekor került az emberek tudatába, az itteni kultúra magába olvasztotta, átfordította a saját nyelvére, saját ízlése szerint. Jellegében és fejlődésében azonban még intenzív maradt. A nagy változás a külső hatások irányából, a gyáripár megerősödésével indult meg. Ezt a változást — bár a háború alatt és a felszabadulás előtt is jelentős ipari centrum volt Salgótarján — a szocialista iparosítás fejezte be.

A gyáripár már nemcsak a férfiakat szólította a városba, hanem az asszonyokat is, és 1945 előtt még gyermekmunkát is igényelt. Szinte minden korosztály részesült abban a — számukra tengernyi — információáradatban, amit a városi, iparosodott és — a faluhoz képest — modern élet nyújtott.

Vizslásra 1948-ban vezették be a villanyt. Az elektromosság megjelenése a faluban sok szempontból új heizetet teremtett.

Az általam vizsgált családban az elektromos áram megjelenése óta lejátszódott fő folyamatok jórészt tükrözik a faluban végbement

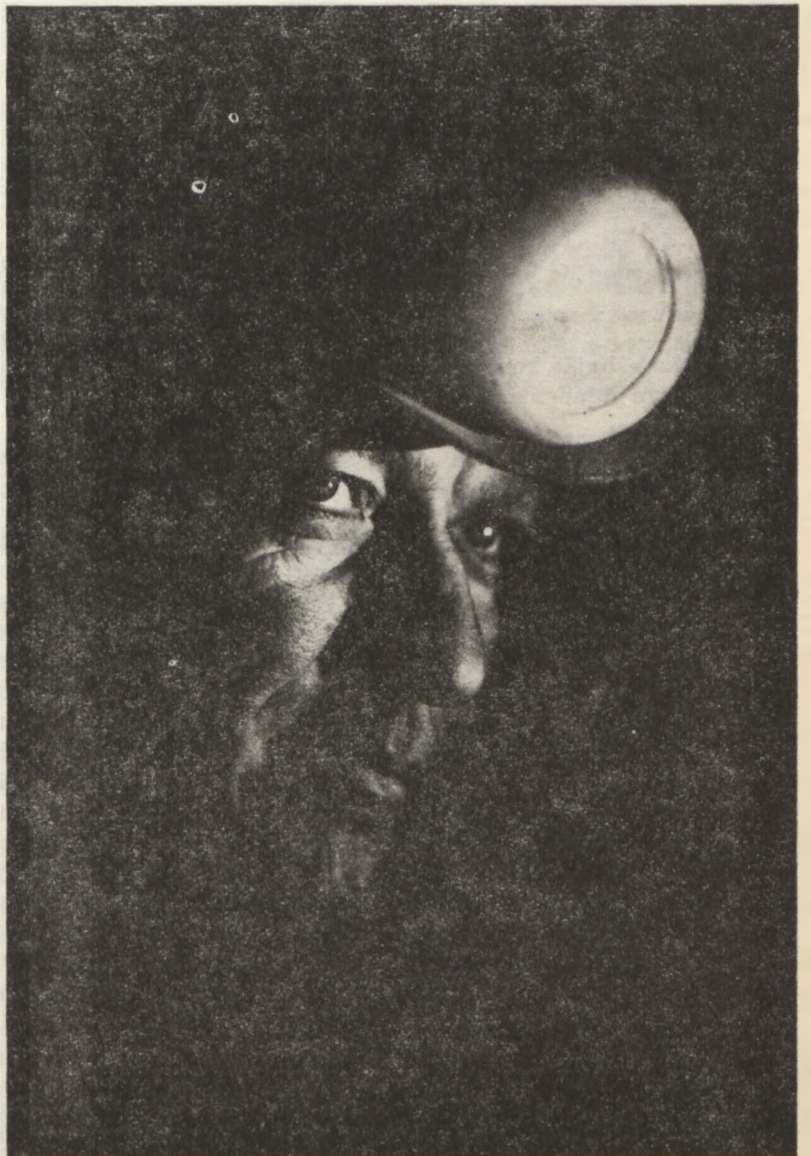
változásokat is. A házba 1948-ban vezették be a villanyt — először csak a konyhába. Egy égőt és egy konnektort szereltek fel, s még ebben az évben vásároltak rádiót és egy rezsót, majd nem sokkal később vasalót is. (Mindez — amint azt a háziasszony elmondotta — azért volt jó, mert a reggeli elkészítéséhez nem kellett tüzet rakni, a vasaláskor nem kellett a „széngázt” szívni, és a vasalót hűteni, ami igen nehézzé tette a munkát.) Ezze! a három cikkel kezdődött meg a háztartás „elektromosítása”. A család következő villamos háztartási gépe a mosógép volt (1957-ben).

Az 50-es évek elején nyílt Vizsláson filmszínház. A mozi megjelenése a faluban megmozgatta az embereket, a híradók és a filmek hetenként négyzseri levetítése rövid időn belül kevésbé vált, a nagy érdeklődés miatt sűríteni kellett az előadásokat. A rádió mellé 1963-ban került televízió. S érdemes megfigyelni, hogy amint nő a szabad idő, úgy kapnak helyet a különböző, helyhez kötött szórakoztató és kommunikációs eszközök. Míg a rádiót lehet hallgatni munka közben is, a televízió megkívánja, hogy leüljenek eléje: „teljes” szabad időt és figyelemkoncentrációt igényel. (A tv elterjedésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a faluban 1959-ben jelent meg először készülék.)

Hűtőszekrényt 1969-ben vásárolt a család. Ez elsősorban a táplálkozást formálta át, mivel egyenletesebb lett a hús- és a tejfogyasztás, s így biztonságosabb lehet élelmiszert tárolni nyáron is.

Az elektromosság megnyitotta az utat az új, korszerűbb energiaforrások előtt. Szemléletileg jelentett sokat, hiszen az első csatát a civilizáció számára a villany nyerte meg. Ennek köszönhető, hogy később az emberek nem fordulnak idegenkedve az olaj felé, s egyre többen térnek át a széntüzelésről az olajtűzésre, a konyhákban pedig szinte mindenütt pb-gázzal főznek. Ezek elterjedésének, és a hozzájuk kapcsolódó tudati jelenségeknek vizsgálatakor persze azt is számba kell vennünk, hogy a felszabadulás óta (de még inkább 1957-től) a keresők jövedelme majdnem a duplájára növekedett, s így a nagyobb anyagi lehetőségek révén megteremtődött annak a lehetősége, hogy a falu lakói a már meglévő eszközökkel és az új cikkekkel egy kényelmesebb életformára térjenek át.

Jakab Ferenc

Ablak a szlovák költészetre

Veres János fordításai

Ctibor Stitnický

NAPFORDULÓ

Úgy várok rád, mint föld a magra,
mint madárra az erdő hűse,
hogy hűzengéstől részegülve
csöndjét énekké változtassa.

Úgy várok rád, mint rét virága
a méhre, mézét készítgetve,
várok rád, mint a nyári estre,
ha csillagfátyol hull a tájra.

Várlak, ahogy a szőlő várja,
hogy kéz simuljon vesszejére,
mely minden fűrtnek hű testvére.
Tőled függ napom fordulása.

Várlak, mint gally a fagyok kését,
mint hó-dunnát az őszi árpa;
úgy várlak puszta télben járva,
mint kora tavasz drága fényét.

Ctibor Stitnický a gömöri Stitník (Csetnek) községből származik. A szlovák középnemzedék kiváló képviselője. Differenciált látásmód, a művészi megformálás igénye jellemzi verseit. A Szlovák Nemzeti Színház az ő fordításában vitte színre „Az ember tragédiáját”.

Pavel Buncak

LERMONTOV OLVASÁSA UTÁN

Van korai termés, mely hab csupán,
s van, mely reggelt se lát.
Elméd tavasszal ért,
s kínon, tűzön tört fénye át,
de mások gőgje hamar lemosta
szűz lelked himporát.
Mikor D' Anthes ólma a te lelked is
átütötte,
s velődben bosszú terve forrt,
a Kazbekre szállt szellemed,
onnan nézte a törpe kort.

A hegyen agg démonként bolyongott,
ki szívét céltáblául kínálta.
Mikor átlöve porba hullt,
még feljebb szárnyalt szellemed,
s vakít, mint gyémánt-hegyek sziklája.

S szíved a hegyről járván tájainkat
sírva kiáltja: legyünk holtig ifjak.

Pavel Buncak a pozsonyi Komenský Egyetem bölcsészkarának tanára. Irodalmi munkásságáért magas állami kitüntetésben részesült.

Andrej Plávka

KÉSEI VERSEK

Belőlem már minden szétszivárgott?
Ellankadt a lángörvény heve?
S maradéka csak egy kis zsarátnok,
melynek fényét homály fedi be?

Szikráiba, mint a büntudatba,
az őszi szél újra belekap,
űz verseim esthívó harangja,
gyűjtsem be a földi javakat.

Hull a rím, mint vert dió a fűbe,
régen megszabták már sorsomat —
füstöljön hát dalom, hiszen füstje
szülőföldem fáiból fakad.

Andrej Plávka a mai szlovák líra nagy öregjeinek egyike. A Szlovák Írószövetség elnöke. Élesen körvonalazott, rendkívül kifejező költőegénység. A nemzeti felkelés idején részt vett a fasizmus elleni harcban.

Ján Smrek

IHLET LAKIK A BOROTOKBAN

Ihlet lakik a borotokban,
bár savanyúbb, mint gondoltam.
Lelke van — az fűt egyre jobban,
ez az érték a jó borban.
Száz arca van e szerelemnek,
de ne sűg, nedű, sok regét,
nem kell ma semmit emlegetned,
csak azt, hogy élünk. Élek még. . .

Ős-jogát ember-vágyaimnak
fennen hirdesd, bor — több se kell.
Fanyar vagy, mégis mohón iszlak,
s társalkodom egy felleggel.
A kósza felhő meghallgatott.
A bús hold útját elállta.
Hát a sok csillag merre ragyog?
Mákonnyt szórnak a világra.

A szaracénok, muzulmánok
csillagnak, holdnak hódoltak.
Rég volt. . . A napfényt szebbnek látod,
mint a holdat s a bolygókat.
A napom ma a borban kelt fel,
és amíg élek, benne él.
Testem bágyadt, de víg a lelkem,
— Sosem halok meg. — így beszél.

Ján Smrek a legkiválóbb élő szlovák költők egyike. Állami díjas, a Nemzeti Művész cím viselője. Jeltes műfordító is, Petőfi, Ady és József Attila verseinek fordításáért a magyar PEN-Club aranyéremmel tüntette ki.

István-napi búcsú

Tavaly megígértem, hogy megint elmegyek az István-napi búcsúra. Gépes Gyura invitált, amint járkáltunk a Templomparton felállított sátrak között, a vattacukros, törökmézes, füleslég-gömbös forgatagban. Felrémlt a régi búcsú hangulata, de a ringlispil hangosabb volt a kelleténél, keringést-forgást jelző tangó-keringő ütemek helyett vad, parlagi beat verte fel a falut.

— Csak más volt régen, mint most! De ez is szép. Mindig kijövök a búcsúba. Tudod, fiam, a telepiek ilyenkor érzik, hogy a régi falu is az övék!

★

Gépes Gyura nem jön többet a parti búcsúra. Nem kísér szikár alakja, halk, fontolt gondolatfűzése. a Munkás cigaretta füstje. Kemény télben. februári fagyot vágva temették el a temető legszebb részén, egy sudár fenyőfa helyére. A fa gyökerei alig adtak helyet Gyura bácsinak: a falu emlékezete, szomszéd fenyők őrzik sírját.

Igazi nevét akkor láttam először leírva, a kereszten. Mindenki csak Gyurának emlegette, kevesen tudták, hogy Györgynek hívják.

— Má' fiatal korába' — csak siheder volt még — mindig mondta, hogy majd meglátjátok, nemsokára mindent gép csinál. Nem kell cipekedni. Ezért nevezték Gépes Gyurának — így emlékezik Vojti Józsi, akinek szintén nem ez a valóságos neve. 80 éves koráig sem tapadt rá a sorozáskor bejegyzett családi és utóneve.

— Tudod, fiam — ő is úgy kezdi a beszédet, mint Gyura bácsi — mindig olyankor mondta, mikor a malomba zsákoltak. Három emelet magasra hordták a búzát 80 kilós zsákokkal, de a virtus meg a maradottságuk nem engedte, hogy csigán felhúzzák. Ha Gyura mondta, hogy a Tolnaiban olvasta, milyen gépek vannak már, csak azt felelték: „Gépes Gyura lusta ember. Biztos nem akar dolgozni”. Pedig csak az eszét használta. Szorgalmas ember volt, értett az állatokhoz.

— Tudod, fiam, hányat temettek el idejekorán? Megrokkantak a magtárban, meg a hajnali kaszálásban. Majd mindet sorozatos tüdőgyulladás vitte el. Aratáskor a halál is aratott, a kicsiknél bélhuruttal, szekerbontáskor, mikor a kocsikat kévehordásra széteresztették, az erős férfiak közt meg izzadáson betegséggel. Az orvosok meg csak hümmögtek. Vizesruhát ajánlottak... vagy megmaradt, vagyse

★

Gépes Gyurának volt az első biciklije a faluban. Drága jószág, az egri zsidónál vette 6 mázsa búzáért. Sokan bolondosnak tartották érte, de inkább irigyelték. Nagy vétség volt, hogy egy urasági cselédnek legyen először biciklije, mikor még a jó gazdának sincs.

— Tudod, fiam, én még emlékszem arra, mikor az első repülő felszállt. Az én időmbe találták ki az autót, most már több, mint 30 van a faluban. A rádiót Egerben láttam először, televíziót meg a jányomék vettek, azt nagyon szeretem nézni. Én már régen mondtam, hogy ilyen lesz, de nem hitték. Tókióból Olimpiát is adtak. Végignézttem.

★

Most üresebb lesz az István-napi búcsú. Hiába keresem hangját, a kocsmában hörpintett sörhabot a bajusza szélén. Egyedül nem érzem a kocsmaudvaron leütött kuglibábuk zaját kedvesnek.

— Tudod, fiam, soha nem voltam italos. Mindig tellett, mindenre. Urasági cseléd voltam, igaz, jó birtokon, Mocsáryéknál. Ezek száz év óta rendes emberek. Mocsáry Lajos Kossuthnak is segített. A házépítéshez követ meg fuvart adtak ingyen. Igaz, a feleségem, Rézi nagyon jól főzött, minden ünnepen meg vadászatkor ő volt a gazdasszony náluk. Azért is megszóltak, mert hétköznap is bementem a kocsmába. Csak sörre. A bort nem szerettem. Itt Eger mellett ez furcsa eset vót. Mindig mondták: Gyura má' megint a kocsmába ment, ahelyett, hogy a tehenet legeltetné.

★

84 éves korában halt meg. Nyáron még Vojti Józsival jött a téészből, vállukon villa.

— Megforgattuk a szénát, mert fülledt. Ezt még elbírjuk.

— Mennyi érte a munkaegység? — érdeklődtem.

— Majd csak megköszönik. Öreg nyugdíjasoknak van idejük. A többiek kint vannak a kertészetben, meg a szőlőben, az fontosabb.

★

— Régen nem ilyen volt a búcsú — emlékezik Gépes Gyura. — Több sátor állt itt, nemcsak az árusoké, de a gazdáké is. A gazdák bemutatták, hogy mit termelnek. Aranyat ér itt a föld, nem véletlen lett itt az egri káptalan papnevelde-földje. De a mieink is jók. A vejem dinnyét állított ki a sátorba, görögöt, majd 30 kilósat, a jányom háromméteres kukoricát földdel együtt vitt oda, leállította szépen. Az unokák is vittek valamit. hárman. Mind jány, pedig városiak lettek közbe, de a kisbirkát kivitték. Megmosták szappannal, külön a körmét, hogy szép fekete legyen. A szőre meg, mint a hó. Egerből jöttek bírók. Ez volt az igazi István-napi búcsú.

★

— Augusztus 20., az alkotmány ünnepe. Erre nem gondoltak? — kérdeztem éllel, céllal.

— Fiam, én tizenhétbe' vöröskatoná voltam. Itthon is. Tudják, de nekem elég a téesz-nyugdíj. Mikor a szövetkezetet csinálták itt a faluban, én mondtam, hogy jó dolog. Kinevettek, haragudtak rám. Akkor is, amikor azt mondtam, így nem mehet tovább a szövetkezet, mert ettől még a legszegényebb paraszt is jobban gazdálkodott. Akkor azt mondták, ellenség vagyok. Az alkotmány, a törvény nem elég. Élni kell vele, egymásra figyelve.

★

Gépes Gyura temetésén szépen beszélt a pap. Könyörgött, hogy kegyelmet nyerjen a lelke, mert nem vette fel az utolsó kenetet, s legalább tíz éve nem gyónt. A járás és a falu vezetői szerényen, kezükben égő gyertyával álltak a sírjánál, s gyönyörű vörös szegfűs koszorút hoztak.

★

Augusztus 20-a, István-napi búcsú. A falu tele autóval, jöttek a városiak. Némely udvaron három-négy áll. A Templompartra sokan nem mennek ki. A forgó, a vattacukor, az árusok gicces portékája nem vonzza őket. A kocsmában szól a fura-beat. Az öregeknek nem tetszik, a fiatalok a városban jobhoz szoktak.

Gépes Gyura hallgatja a búcsúsok zaját a Parton. Még hanyattfekve is odalátna, csontjaiban talán még mindig él a kuglibábuk fakoppanása, meg az unokák képe a fekete körmű kisbirkával.

BÓDÉK

álltak fülledt
derekán a nyárnak
S a mézillatú házak
savanyú odvából
a lömpös térre
lehetett látni

Por kerengett
s a folyton ráadás
S Kis János fújta
fújta szakadatlan
a döhányzöldre behorpadt rezet
És szállt a sergő
s a deszká döngött csupasz
talpaink alatt

Ma bódék állnak
intézményes sorban
A hintán motor
hangszóró
giccs meg művirág
S ejet szag ödöng
a kiskapukon túl
meg kapor
A demizonokban
érellel szőlő duzzog
s a gyomorban
vacak kocsmalötty
S míg a zebben
tarka káromkodás dagad
kóbor léptek
ugatnak az utcán
S nyüszítő sárga
sápadt fényeket
mosdat az ég

Mint elszórt forintok
gurulnak a házak
és hangtalan
ragadnak a sárba

KAKASOK

kiáltásában
almafák virágoznak
s az ágaskodó
pej pirkadat
bodor sörényéről
gyüirt párnákra szállnak
tetszetős szelid
szentjánosbogarak

Éjszakák taraján
ők tudják csak
ki az
ki csillagkönyvet ejt
s zokogva hajol
a nappali szerelem
tulipános
bölcseje fölé
mikor a mindenség
gubancos
hajfonatai
lényesen kisimulnak
míg szikrázva halkul el
s kihúny a kardal

HALÁSZOK

szemében
aprópénzre váltott
pikkelyek gyöngye
vakxi fény
Doboló eső
a levelek
ránkos barna hátán
vacogó rakpart
magányában
s az eltévedt
hajókürt
rekedt szarvasbögése
Ez minden

S a hálók feszülő
négyszögű rácsain
átsunyít
s elhagyja
örhelyét a szél

SZÉNAGYÜJTŐK

keservét
láttam szemében
karimás tükrében
a percnek
amíg a petrencék
boglyává nőttek
s tüzes villával
hajamba túrt
a nyár

Határ
mezsgyéjén a szép
s a rút valónak
álmadni
virágokról
meg
villámokról
így tanultam meg

Győri László

KIVONULÁS

Mert megutáltuk kellőképpen,
nyakunkba vettük a világot,
hegyre költöztünk, erdőszélen
hallgattuk a záport.

Augusztus egyre több esős
napot ékelt be a napsütött
napok közé, közelgett az ősz,
a szeptember s a köd.

Jártuk az erdőt. Az erdő egy
ugrásra volt. Ez tetszett legjobban
az egész ottani albérlet
nyomorába hulltan.

Mert alaposan bejártuk a
Várost, mert megkerestünk minden
meghirdetett címet Óbuda
utcáin, Újpesten,

mert kellőképp szegények voltunk,
bejártuk az erdőt. Szeptember.
Az miénk: makk, bogycó, nyár, elmúlt,
üveg, tört salakszem.

A száraz töltények esése
alatt, a száraz esőben is
egyre csak haladtunk a mélybe.
De aztán vissza is?

Szeptember végső mélyeiig
a kerítésekén át, a drót
hasadékain keresztül, így
lopva ennivalót,

almán, szigorított börtönre
ítélt kenyéren, rablógyilkos,
közönséges tormán, öklendve
azon, hogy még mit hoz,

védekeztünk. És megutáltuk
kellőképp ekkor esetleges,
rousseau-tlan el-kivonulásunk,
hogy majd lesz, ami lesz.

Kellőképp megutálva kezdtük
az életet, nagy vágásokkal
szabdálva addig is, de vittük,
mi hoztuk másokkal.

MÁSAJTA KÖLTŐ

Írni kéne, írni kéne —
sóhajt a költő és ... iszik.
Vörös a bor, mint a vére,
s véres a sóhaj egy kicsit.

A vig teremben oly árva,
magányos, hallgatag, szegény:
Zsebében nincs több bor ára,
szemében sincs hát semmi fény.

„Írni kéne...” És kiissza
utolsó korty tüzes borát:
agyára köd száll — veszte harcra —,
s nem mondja azt sem, hogy: nohát!

KUBIKUS-DAL

Ellen nem állhat, megtöröm,
bármily szilárd kő, gyáván
hódol nekem, ha fültövön
vágja a kajla csákány.

Drága föld — ő a kenyérem
A veritékem sem csekély:
csillog minden kis szeleten —
és mégis sovány a karéj.

...

Kis átlagemberek között
találtam ezt az életet,
mely végérvényes és örök
számomra — így rendeltetett.

Gyötörjük egymást bár sokat:
mindkettőnk mért olyan szegény?
mégsem kívánok másikat —
megszoktam régen-régen én.

Szívem szebb láttán nem remeg,
hisz alkut rá sosem kötött.
Számára nincsen kedvesebb,

mint szürke emberek között
könnyűnek lenni, mint a zseb
olesó kabát — szív fölött.

FAVÁGÁS

Csattog a fejsze:
sújtja erős kéz,
gally réccséggel
sírnak a rönkök.
Táncol a fejsze.

Tűz szeme izzik
(nyelve a kígyó
csapkod az égre),
híbor a vére,
ömlik a gyepre.

A MÁMOR TEMPLOMÁBAN

Árvasággal kérkedek,
sovány derűim únva,
én, a borgőzös éjjelek
legléhább vértanúja.

S szörnyít, hogy józanul teszem,
merészen és vidáman.
épp itt, a bűnös szent helyen:
a mámor templomában,

Hol söntésoltárnál piál
bús, szende száz, s gyakorta
hívó hímeknek prédikál
madonna-arcú szajha,

S megtérti bárányként — vig kamasz —
felbég bennük a mafla
(lelkük üdvének híg vigasz
a józan szó-halandzsa).

Árvasággal kérkedek,
miként ha árvaságom
nem szülne részeg éneket,
s nem volna számom-bánom.

HÍREKET MOND A RÁDIÓ

... folyóba fulladt egy gyerek,
enyhe a tél, kiélezett
a közel-keleti helyzet,
a Szajuz négy az ürbe tart,
felrobbant három gázpalack,
szélesend van, söprik az avart,
(mivel hó nincsen), vágyakat
lopott egy kleptomániás,
drágult a póz, az öntudat,
hiányeik gyakran a morál,
új áron ósdi javakat
kínál az ÁFÉSZ, félkanál —
semmi, híg életszínvonal,
divat a műhaj, a szakáll,
Mekongtól délre gúnykacaj,
Chilében dúvad és sakál,
lehullt egy csillag — még tavaly,
szürke az égbolt, köd szítál.

ÁSÓM AGYARA TÖR

Erőmon ejtett nagy sebek
veriték-lucskos ingemet
szennyesre mosták rajtam.

Koszor ruhámhoz sár tapad,
s eszím taposva, az agyag
felfortyan csúf latyakban.

Fetreg velem az árok
lékjében fénybe mártott
ásóm — agyara tör.

Az amatőr színjátszás és a munkások

I.

Akik közelről figyelik a magyar amatőr színjátszást, azoknak bizonyára feltűnt, hogy milyen éles cezurák választják el egymástól az utóbbi évtizedek fejlődési szakaszait. A változó célok és formák más-más irányban felfedezni vélt vezérlő csillagai szemléletesen feltérképezhető kanyarulatokat rajzolnak a mozgalom történetére. Mindegyik szakasznak van egy jól meghatározható *modellje*. E modell ugyan nem azt jelenti, hogy az adott időszakban minden együttes annak megfelelően működik, de mindenesetre e modell válik inspirálónak, a törekvések ideáljává, amely meghatározza az együttesek presztízsét — önmaguk, a mozgalom vagy a közönség szemében.

A század elejétől a felszabadulásig ez a modell az ún. *másik színház* eszméje volt. Az elüzettedett színházi élettel szemben a nagy üzemi együttesek egy másik, baloldali színházat igyekeztek teremteni, az *igazit*, amely valós problémákkal, progresszív kulturális értékekkel lép közönsége elé. Érdemes átlapozni a salgótarjáni, az ózdi üzemi színjátszók megfakult plakátjait, amelyeken sokkal többször találkozunk Csehov, Gorkij, stb. nevével, mint a hivatásos színházakéin. Hasonló, „másik-színházi” vonulat mutatható ki a legjobb parasztegyütteseknél. Ez ragadja csupa dicsérő szóra Kosztolányi tollát, amikor a csákváriak Hány Jánosáról ír, vagy fémjelzi Muharay Emil kísérleteit. Még egyszer hangsúlyozzuk: tulajdonképpen az együttesek igen kis hányada felelt meg ennek a modellnek — a többség sokkal elmaradottabb igény szintet reprezentált — mégis kétségtelen: ez a modell állt a fejlődés centrumában, ennek volt a legerősebb kizugárzó ereje mind a mozgalom további fejlődésére, mind a magyar színházkultúra egészére.

1948 és 1950 között e modell természetszerűleg átalakult. Az új ideál a *színházpótlás lett*. A színházak államosításával a „másik-színház” koncepció célkitűzései egybeestek a hivatásos kultúrpolitikáéval, tehát fenntartása értelmetlenné vált. Ugyanakkor ki kellett elégíteni a tömegek ugrásszerűen megnövekedett színházi igényeit, az amatőr színjátszás fellegvárai szinte kulturális relé-állomásokként sugároztak be minden helyet, ahová a színház kellő intenzitással el nem ért, pontosan követve műsorpolitikájukat, rendezői és játékeszményüket egyaránt.

Ez a helyzet nagyjából-egészéből változatlan maradt egészen 1957-ig, vagyis az amatőr mozgalom felvette az eltorzult kulturális politika sematizálódó mozdulatát is.

Az új modell az 1960-as évek elején kezdte éreztetni hatását. A közéleti költészet elöretörése és a televízió térhódítása az irodalmi színpadok megalakulásához vezettek, amik már nem a színház pótlását, hanem az irodalom közvetítését, a művelődés *áttételezését* tekintették ideáljuknak. Ebben a modellben a produkció nem cél, hanem eszköz, illusztráció, az irodalmi ismeretterjesztés — vagy bármely más téma — élményszerű közvetítését szolgálja. Az amatőr előadás tehát már nem a közösségi hatásra törekszik — ami pedig a színház lényege! —, hanem az egyéni művelődés határfokának emelésére. Ezzel besorolódik a műveltség terjesztésének egyéb formái közé — pl. olvasás, ismeretterjesztő előadások stb. —, és ott (főleg gazdasági megfontolásból) nem is kap előnyös minősítést. A 60-as évek végén ez a modell már odáig egyszerűsödik, hogy elsősorban a színjátszócsoporthoz saját tagjaikra gyakorolt műveltségfejlesztő hatását veszik figyelembe, tehát az ideál ugyanolyan klubszerű kiscsoport lesz, mint a bélyeggyűjtőké vagy a kaktuszkedvelőké; tehát olyan tudatfejlesztő hobby, amelynek támogatása ugyan illendő egy szocialista államban, de amelynek társadalmi hasznosítására igen kevés a lehetőség.

* A Népművelési Intézet és a SZGT által meghirdetett pályázaton első díjat nyert pályamunka.

Az a fellendülés, amit a színjátszómozgalomban az utóbbi 3—4 évben tapasztalunk, egy új modell létrejöttével függ össze. A mozgalom az önművelő modell szakaszában szinte teljesen ifjúsági jellegűvé vált, a tagság életkora nagyjából 20 év körül stabilizálódott. A fiatalok a színjátszásban mindenekelőtt egy sajátos réteggal létrehozásának lehetőségét keresik, az ideáltehát az ifjúsági *saját-színház* modellje lesz. Vagyis megint egy színházi, és nem művelődést áttételező tendencia került előtérbe, amely annyiban hasonlít a felszabadulás körüli évek modelljéhez, hogy ez is „másik színház” (hiszen a hivatásos színház roppant szűkösön célozza meg a sajátosan ifjúsági réteg-igényeket), de annyiban különbözik is tőle, hogy nem az álkultúrával állítja szembe az igazit, sőt nem is a teljes kulturális horizontból hántja ki a maga részét, hanem saját kultúrát és igényeket teremt nagyon hasonlóan ahhoz, amit a beat-zene térhódítása esetében tapasztalhattunk. Ez a partikularitás egyaránt vonatkozik az amatőr színház tartalmára és formájára. Műsoraik egyáltalán nem, vagy csak esetlegesen kötődnek a drámai irodalomhoz, vagy a szépirodalom és műfajaihoz — magyarán a legjellemzőbb előadások nem irodalmi fogantatásúak —, és az előadások hangsúlyozottan szegény-színház körülményei is a hivatásos színházétól pregnánsan elütő saját útra vallanak.

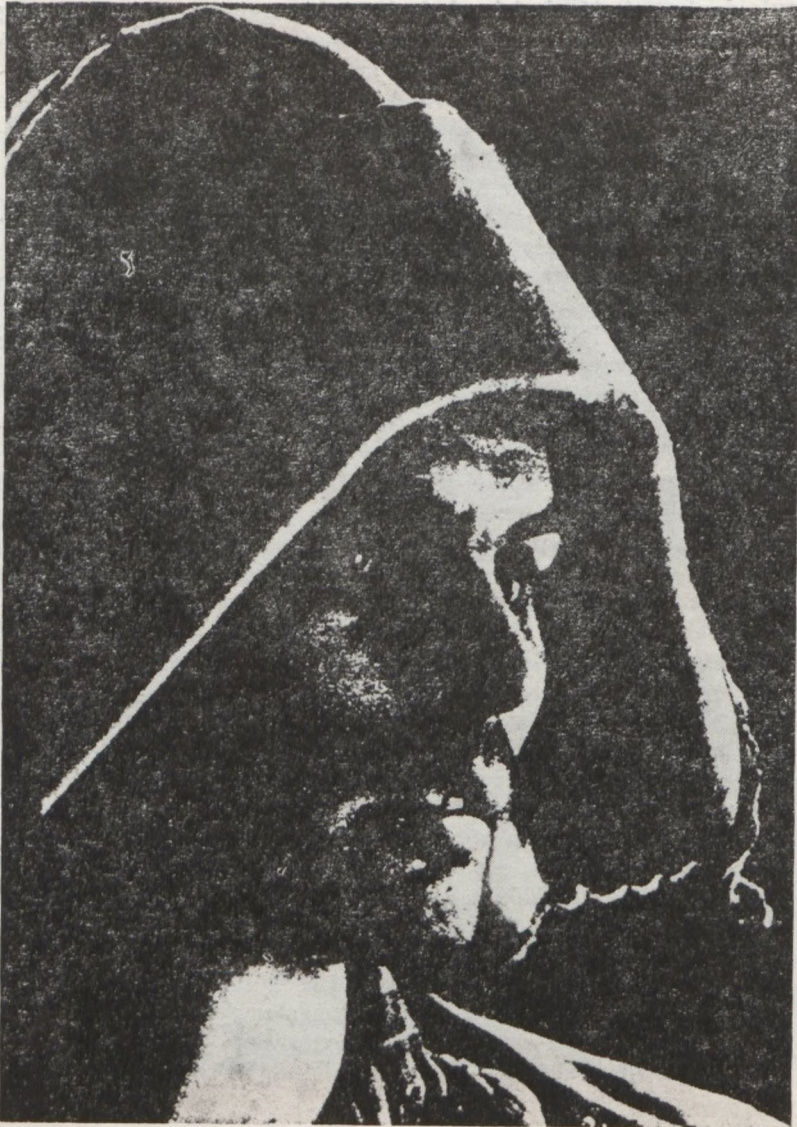
II.

A munkások részvétele az első, ún. „másik színház” modellben természetes, magától értetődő. A színjátszó együttes kitűnő területe a politikai munkának, a különböző körök gyakran nyújtanak céget a féllegális vagy illegális párttevékenységhez. A részvétel az előadásokon — közönségként és közreműködőként egyaránt — mindig *demonstráció-jellegű*. A második — színházpótló — modellben is hasonló a helyzet. A kulturális munka — és ennek szinte centrumában a színjátszás — politikai munka. Egyrészt, mert az amatőrkedés a kulturális javak köztulajdonba vételének kézzel fogható bizonyítéka, másrészt meg igen alkalmas agitációs küzdőtér, a nagy nyilvánosság előtt zajló világnézeti harc fóruma. Igaz, a személyi kultusz légköre fokozatosan formalizálja a lehetőségeket, a demonstráció helyébe mindinkább a *reprezentáció* lép mind a játzók, mind a közönség motivációja tekintetében, de ez a mozgalom társadalmi bázisát 1957-ig alig gyengíti.

A továbbiak szempontjából fontos megemlíteni, hogy e két periódusban a munkásszínjátszás szervezeti keretét a szakszervezetek biztosítják. A munkás-szakszervezetek irányítják, támogatják, biztosítják tárgyi és anyagi feltételeit, toborozzák tagságát és közönségét. Jellemző az is, hogy a munkásszínjátszás centruma maga a munkahely, az üzem. (Ezért is kapja ez a mozgalmi ág az üzemi színjátszás címkét.)

A harmadik modell periódusában a helyzet gyökeresen megváltozik. Az okokat itt talán felesleges felsorolni. Mindenesetre kétségtelen, hogy a színházpótló feladatok elsorvadása az üzemi színjátszást érintette legérzékenyebben. Ezzel egyidőben megszűnt a színjátszás politikai presztízsé, és művelődési tendenciái kerültek előtérbe. A szakszervezetek ideológiai munkájának a művészeti nevelés már csak egyik eleme, és ezen belül a színházi, illetve irodalmi ízlésformálás még kisebbre szeletelt „elem”. Ebből az aspektusból nézve a színjátszás anyagi és szellemi szubvencionálása egyre nagyobb luxusnak tűnt. Hiszen ugyanaz az összeg sokszorosan térül meg az irodalmi ízlésnevelés szolgáltatásában, ha a könyvtár fejlesztésére fordítják. Tovább lazítja a szakszervezetek és a mozgalom kapcsolatát, hogy a színjátszás — a műkedvelő mozgalom egyéb ágazataival együtt — kívül kerül az üzemek kapuján; sem tagsága, sem közönsége nem szervezhető többé üzemi alapon, de még szakszervezeti hovatartozás alapján sem, a területi művelődési otthonok teljes nyitottsága következtében. Mindezek hatására a szakszervezetek egyre kevésbé képesek irányítói hivatásuknak megfelelni. Mint a csoportok fenntartói legfeljebb a ún. központi együtteseket tudják hasznosítani. A többiek produkció-kinálata krónikusan nagyobb, mint amilyen keresletet a szakszervezeti kulturális terület — ünnepeken, vidám összejöveteleken — biztosítani tud. A művelődési házak

nagytermi, illetve rendezvénycentrikus szemléletmódjának jogos kritikája még a próbálkozások alól is kihúzza a talajt. Ekkor fogalmazódik meg az önművelési modell, amely a művészeti nevelés hatósugarát a résztvevők körére korlátozza, és kifejezetten eltanácsolja a műkedvelőket a produktióktól. E modellben a szakszervezet (mint fenntartó szerv) egyre inkább mecénásként viselkedik: a tőle telhető anyagiakkal — pénz, helyiség — támogatja egy hobby megszállottait, de elvárásaival már nemigen zaklatja őket. Hovatovább, még a munkásszínjátszás definíciója is ködössé válik. Mit értsünk ezen? Üzemi csoportokat, tehát olyan együtteseket, amelyek egyetlen vállalat dolgozóiból verbuválódnak? Ilyenekre már alig van példa, különben is az ilyen csoportokban is a munkások mellett szép számmal vannak fiatal tisztviselők és értelmiségiek. Vagy a munkáskörnyezetben működő szakszervezeti művelődési házak csoportjait? Tiszta formációkra itt sem fogunk találni. Egyáltalán: helyes-e a besorolást a résztvevők oldaláról elvégezni? Nem pontosabb-e, ha a befogadókat vesszük alapul, és munkásszínjátszásnak a munkásnak szóló, a munkásrétegekre irányuló színjátszást nevezzük, függetlenül a társulat szociális összetételétől? De elfogadhatónak látszik egy olyan megfogalmazás is, hogy a munkásszínjátszás fogalomkörébe egy-egy sajátos, a munkáséletet tükröző, a munkásérdekeket reprezentáló mozgalmi irányzat tartozik, tehát elsősorban műsorpolitikai kérdés. Még egyszer hangsúlyozni szeretném, hogy ez a bizonytalanság a szakszervezeti ágra jellemző. Pontosan tudjuk, mit értsünk egyetemi, középiskolai vagy katonai színjátszáson: az eredmény azonos lesz, akár a játsszók, a befogadók vagy a műsorpolitika oldaláról fogjuk meg a kérdést. Még az ún. falusi színjátszás homogenitása is egyértelmű. A munkásszínjátszás kontúrjai azonban annyira elmosódtak, hogy a mozgalmi ág problematikája csak 1973-ban, Tatabányán (óriási kétséssel) került napirendre. Szinte azt mondhatnánk: az utolsó pillanatban. Jól érzékelteti az elszigetelődés mértékét egy sta-

tisztika: az 1970—71-ben lezajlott „Szóljatok, szép szavak” seregszemle a mozgalom minden életerős együttesét megmozgatta. És a jelentkező 170 csoport közül csak 3 (!) jegyezte magát szakszervezetinek.

III.

Az új, általunk ifjúsági *saját-színházi* modellnek aposztrofált koncepció tagadhatatlan fellendülést hozott a mozgalomban. Szembetűnően nőtt az amatőr színjátszás vonzereje mind a színjátszókra, mind a közönségre, emelkedett a produktiók szakmai színvonala stb. Kérdés azonban, hogy mennyiben aknázható ki ez a fellendülés a munkások szempontjából. Egyáltalán: érinti-e a munkásréteget?

A fenti gondolatmenet ismeretében most már egészítsük ki a kérdést: milyen szempontból? Tagságában? Közönség-orientációjában? Vagy műsorpolitikájában? Nyilvánvaló, hogy e kérdésekre csak a három tényező együttes vizsgálatával lehet megfelelni.

Előjáróban hadd jegyezzem meg, hogy szép számmal akadnak a közművelődés illetékesei között is, akik elvi fenntartással élnek az új modellel szemben. Úgy vélik, hogy ez a réteggeltúra túlságosan intellektuális színezetű — néhányan egyenesen a nyugati analógiák talajtalan utánzásának tekintik —, amely így nem fejthet ki jelentős vonzerőt a munkásokra. Szerintük, intézményes támogatást csak a korábbi modellek valamelyike érdemel. Mondanom sem kell, hogy ez a nézet károsan konzerválja, és ezzel elszigeteli a csoportok egy részét a gyorsabban fejlődő élgárdától.

A helyzet tárgyilagos vizsgálata vonzóbb képet mutat. Az új modellre éppen az erőteljes társadalmi elkötelezettség, a magyar társadalom problémáiba való mély beágyazottság jellemző; igaz, nem általános, hanem *mikroszinten*. Ezek a színjátszó együttesek egyben mögöttes közegük vitaforumai, a közösségüket foglalkoztató világnézeti, morális, életviteli problémák-konfliktusok „agorái”. Amennyiben ez a mögöttes terület értelmiségi — mint például az egyetemi csoportok esetében — természetesen irányultságuk, probléma-érzékenységük is értelmiségi lesz. De az új modellnek kiváló képviselői akadnak munkásközegben is, (elég talán a tatabányai Bányász Színpadra, vagy az ajkai Hőerőmű együttesére hivatkozni).

A legjobb együttesek szívóhatásával nincs is baj. Bizvást megállapíthatjuk, hogy e csoportokban a munkás ifjúság aránya jelentős. A felmérések, szociológiai vizsgálatok egyértelműen bizonyították, hogy vidéki munkásgócokban, illetve a főváros peremkerületeiben működő jelentősebb csoportok — például a Csepeli Munkásotthoné, az Utcaszínházé, a pesterzsébeti Csilié, a rákospalotai Peremszínházé stb. — túlnyomórészt munkásfiatalokkal dolgoznak. A már említett ajkai Hőerőmű rendezője például megemlíti egy interjúban, hogy „...Tizennyolc tagú együttesünkben mindenki munkás. Lakatosok, kohászok, műszerészek, üvegcsiszolók állnak a színpadon, és talán ennek köszönhetjük, hogy a közönséggel közvetlen, baráti kapcsolatot tudtunk kialakítani.” (Veszprémi Napló, 1973. július 1.) És nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a szociológiai keveredésnek is feltétlenül haszna van. Helyesen állapítja meg például a soproni tanács végrehajtó bizottságának elemzése, hogy „...a közös művészeti munka olyan egészséges önkifejezési lehetőség, amelynek hatására elmosódnak az életkori, a végzettség- és beosztásbeli és más különbségek.”

A kérdés inkább az: bele kell-e nyugodnunk, hogy e modell csak a munkásfiatalokat toborozza zászlaja alá, és a 30 évesnél idősebbeket már nem. A másik: hogy nem lehetne-e tömegesebbé tenni új csoportok alakulását, illetve kezdő együttesek megérősödését, felfutását a munkásközösségekben.

Ami az első kérdést illeti: nem nagyon hiszek az életkori határok gyors kitágításának lehetőségében. Amíg az I. és II. modell kifejezetten felnőtt színjátszásra épült, a modell jelenleg divatos stílusirányzatai inkább a fiataloknak kedveznek. Hozzájárul ehhez, hogy a színjátszás utóbbi tizenöt évének válságtünetei alaposan megtépázták az egykori lelkes amatőrök kedvét. A homogén ifjúsági közösségekbe való beépülés az eltérő életkörülmények következményeképpen nem megy könnyen. E fél-

szegségek áttörését a felnőtt munkások csak akkor vállalják, ha jelentősen növekedne az amatőr színjátszás társadalmi presztízse. Érdekes helyzet áll elő azonban, ha e jelenlegi ifjúsági élgárda felnő és együtt marad. A munkásszínjátszásnak ugyanis van egy igen nagy stabilizáló lehetősége a diák színjátszáshoz képest. Amíg azok kollektívái maximum négy év után szükségképpen felbomlanak, e területen nincs ilyen objektív megkötöttség. Az első jelek már mutatkoznak is. A már említett tatabányai Bányász Színpad, vagy a Csili Soós Imre Színpada a tartós együttműködés következtében egyre inkább vegyes életkorú közösséggé alakult. E perspektíva következményei az ifjúsági „saját-színház” koncepcióra még nem láthatók világosan.

Lényegesebbnek tűnik a második probléma megvizsgálása. Az új modell nyitottabb az eddigieknél, azaz — legalábbis elvileg — alkalmasabb arra, hogy az amatőr színjátszást valóban *tömegmozgalommá* tegye. Ennek oka, hogy tulajdonképpen nem a művészi képességet, a színészi vagy előadói tehetséget tekinti a fő ösztönző motivációnak. Vitányi Iván találó kifejezése szerint nem az amatőrben esetlegesen szunnyadó *kreatív* képességekre, hanem a mindenkiben megtalálható *generatív* adottságokra épít. A színjátszásnak ez a köznap, generatív szintje alig jelent többet, mint hogy valaki *közösségi kommunikációra alkalmas hatóképességekkel rendelkezik*. Hadd idézzem itt egy fiatal színjátszó rendkívül pontos motiváltság-meghatározását: „*Az ember szeretne egy csomó dologhoz hozzájárulni, amit a környezetében észlel, tapasztal, amiről véleménye, vagy változtatási szándéka van. De ki figyel oda? Ha mint csoport lépünk fel — akár előadáson, akár egyéb találkozókon —, meg kell hogy hallgassanak bennünket!*” (!) E vallomás ráhibázott arra a tényre, hogy az amatőr színjátszás jelenlegi modellje a véleménynyilvánítás, és nem pedig a színművészkedő hajlamok generatív szintjét erősíti fel és emeli az alkotótevékenység szférájába. (Szász János ezt igen pontosan így fogalmazta meg: „*A csoport a társadalmi problémák iránti érzékenységtől hajtva önálló anyaggyűjtéssel és bizonyos természetes alkotói készséggel a társadalmi tudat más (nem esztétikai) formában megfogalmazott problémáit emeli át az esztétikum síkjára.*”) Természetesen ez a véleménynyilvánítás, a közösségi reflex csak megfelelő színvonalú artikuláció esetén hatásos, de ez mégiscsak járulékos elem. Magyarán: a jelenlegi modellben nem egy esztétikai eredetű közlésvágy keres kommunikációs lehetőségeket, hanem fordítva — egy kommunikációs igény keresi a maga esztétikai csatornáit.

Mindezek alapján érthető, hogy a „saját-színház” modell alapján szerveződő csoportok alakulásában és megszilárdulásában az eddigieknél nagyobb szerepe van a spontaneitásnak. „*Felülről-kívülről*” alig szervezhető, legfeljebb támogatni lehet, vagy már szilárd együtteseket a kívánt közegbe átplántálni. Amíg ugyanis a korábbi modellek valamiféle tehetségkutatás útján gócosodtak, most előbb baráti közösségek alakulnak ki, az érdeklődés és a mondandó spontán integrációja csak fokozatosan megy át kommunikációs szándékba, a produkció létrehozásának igényébe. Ezért sokkal gyakrabban fordul elő, hogy egy csoport keres szállást magának, mint hogy egy művelődési centrum akar csoportot alapítani.

Ez a — nevezzük így — klubosodási hajlam kétségkívül alacsonyabb a munkásfiatalok körében, mint egyéb ifjúsági rétegekben. De azért a góccok szórványosan kialakultak néhány szakmunkásképző-intézetben, vagy üzemi könyvtárhoz, ifjúsági klubhoz kapcsolódva. E góccoknak a felnőtt munkásokra megint csak nincs vonzereje, objektív és szubjektív okokból egyaránt. Az objektív okokhoz sorolnám, hogy a felnőtt közösségek (pl. termelői kollektívák) a munkaidő letelte után, az üzemi kapuján kívül felbomlanak, az üzemi művelődési házakban is legfeljebb a fiatalok — és a nyugdíjasok! — látják egymást viszont. A szubjektív okok közül a legfontosabb a színjátszás már említett alacsony presztízse a munkások körében. A régi modellek alapján még mindig „*művészkedésnek*”, ha nem éppen bohóckodásnak titulálják; ennek következtében nem ismerik fel, hogy a maguk környezetének nyilvános fórumává lehet tenni.

E vélekedést megfordítani csak a modell népszerűsítésével le-

het, tehát úgy tűnik, hogy az aktív színjátszáshoz a közönséggé váláson keresztül vezet az út.

IV.

De hogyan indítható el ez a folyamat?

E kérdésnek nyilván két oldala van. Az egyik műsorpolitikai: meg kell vizsgálni, hogy beszélhetünk-e az e modellben működő együttesek munkásorientációjáról a műsorválasztásban. A másik, és nem kevésbé fontos: elemzésre vár, hogy melyek (és megfelelők-e) a színjátszók és munkásközösségeknek találkozási alkalmak. E két oldal szinte elválaszthatatlan egymástól. Nyilván csak megfelelő műsorpolitika teheti vonzóvá a játékal-kalmakat, és fordítva: az alkalmak objektív lehetetlenülése egy megszállottan munkásorientációjú műsorpolitikát is vakvágányra visz.

Tartozunk az igazságnak annak beismerésével, hogy a jelenlegi műsorpolitikai kép meglehetősen egyoldalú: az ifjúsági orientáció hovatovább elzárkózást jelent. Éppen a II. tatabányai Munkás Színjátszó Fesztivál szolgáltatott e tekintetben intő tanulságokat: igen nehéz volt összeszedni tucatnyi olyan jó produkciót, amely evidensen munkásközösséghez szól. A legjobb szakszervezeti, illetve munkáskörnyezetben működő csoportok is az ifjúsági kultúra „önkezűktől” leszűkített pástján küzdenek közönségükért. Nyilvánvaló, hogy akár a Csepeli Munkásotthon *Csongor és Tünde* produkciója, akár a zalaegerszegi Reflex *Don Carlósa*, vagy a Csili Soós Imre Színpad *Disznókja* egy kifejezetten ifjúsági közönséget céloz meg, csak előtűk számíthat átűtő sikerre. (Hogy erről az egyoldalúságról legkevésbé az együttesek tehetnek, azt majd később részletesen bizonyítani igyekszem.)

De az is tagadhatatlan, hogy zömükben megvan a nyitásra a készség. Nem egy csoportvezető tisztán látja, hogy a munkások felé irányuló expanzív műsorpolitika létkérdés, mert a munkásközönség a mozgalom óriási tömegtartáleká. Színházi szempontból ugyanis mindeddig „*ellátatlan réteg*”, akiknek az amatőr előadásokkal való találkozás jelenti — vagy jelentheti — az élő színházzal teremtett gyér kapcsolatukat. (Köztudomású, hogy Magyarország felnőtt lakosságának 65%-a az 1970-es adatok szerint egyszer sem lát évente hivatásos produkciót.) De ösztönzőleg hat az a megfontolás is, hogy ösztársadalmi szempontból az ifjúsági problémák partikulárisak, és a csoportok társadalmi súlyának növekedéséhez „*fel kell vállalni*” a munkáskörnyezet színvonalának szöszölőjének funkcióját is.

Melyek jelenleg azok a műsorpolitikai tendenciák, amelyek-től elvárhatjuk, hogy a mozgalom kitörését az „*ifjúsági gettóból*” elősegíthetik? Négy áramlat figyelhető meg jól elkülöníthetően. Ebből kettőt integráló, kettőt pedig differenciáló koncepcióként jellemeznék.

Az integráló koncepciók lényege az, hogy e műsorpolitikai tendencia egy kalap alá veszi az ifjúsági és munkásközönséget, megkeresi közös, életkorilag élesen el nem különülő igényeit. Ennek egyik lehetséges módja a *tömegszórakoztatás* alapján álló műsorpolitikai koncepció. Az amatőrök ez esetben tulajdonképpen a hivatásos színház előiskolájaként igyekeznek felkelteni az érdeklődést a színházi kultúra iránt a munkáskörnyezetben. A kisebb ellenállás elve szerint haladva, vagy a kommersz vonzerejével, vagy (szerencsésebb esetben) a kommersz álöltözetébe bújtatott igazi értékekkel operálnak. Világos példát szolgáltat erre a vonalvezetésre a Danuvia Pódiumegyüttes. Csak néhány cím az utóbbi évek vállalkozásaiból: *Abecassin: Rangoonból érkezett* (1968), *Radványi: Ez kell nekünk* (1970), *Labiche: Ilyen a világ* (1971), *Fedor: A királynő* (1972). Ugyanez a koncepció vezetői Csomák Ervin munkásságát, pestlőrinci, tehát szintén munkáskörnyezetű csoportját. (*Görgey: Nyugalmas ház, Foissy: Két szerető szív, Karinthy: Gőz* stb.) Hasonló koncepciót követ Lázár László műsorpolitikája az Ajkai Munkásszínpaddal, vagy Korán Jenő a soproni Elzett Gyár színpadával, de természetesen a vidéki környezet kulturális bázisára támaszkodva. (*Kocsonya Mihály házassága, Pelland: Kékszakáll igazi pere, Labiche: Gyilkosság a Maxime utcában, Baranyi: A lónak vélt menyasszony, Csehov: Háztűznéző* stb.) Fontos, hogy e koncepció a befogadót esetlegesen összeverődöttnek, tehát életkorilag, szociológiailag ve-

gyesnek tekinti, akár a hivatásos színház a maga közönségét. Ugyanezért a munkásközönség nem érzi magát munkásmivoltában megcélzottnak, és így aktivitását, játékkészségét a fentebb leírt módon nem kelti fel.

A másik integráló koncepció szintén színházias jellegű, de nem a szórakozási igényt tekinti az összekötő motivációnak, hanem a környezet egzisztenciális alapkonfliktusaira épülő *problémaérzékenységet*. E koncepció tipikus képviselője a tatabányai Bányász Színpad. Éless Béla csoportja szinte mindig „népdramát” adott elő, akár *Arisztofanész: Madarakjaihoz*, akár *Fukazava: Zarándokénekéhez*, *Jarry: Übü királyához* vagy *Danek: Negyven gazfickó és egy megszületett bárányához* nyúlt. És ugyanez a környezeti problémaérzékenység jellemezte kisműsoraikat, amelyek a népszínházis koncepciót a nonfiction erejével támogatták a kisebb befogadói közösségekben (*Galumbos: Görög történet, Baráth: Kuszenda lányok, Szvigyeregov: Szülj nekem három fiút. Éless: Kukabúvárok*). Ez a koncepció egyrészt alkalmas arra, hogy egy munkásvárosban színházi centrumot képezzen, másrészt, hogy a kisműsorokkal a centrum hatókörét egyre szélesítse.

A differenciáló koncepció lényegét abban látom, hogy arra összpontosít, ami a munkások érdeklődésében, elvárásaiban sajátos, téregedeiknek közvetlen kifejeződése.

A koncepció egyik ágának képviselői fiatal értelmiségiek, így törekvésekben van valami „népbarát” gesztus. Különösen az az út, amelyet az Orfeo (jelenleg Duna Cipőgyár) követ, viseli magán a „felülről-lefelé” hatás jellegzetességeit. Ha az előbbi koncepció a problémaérzékenységre épít, az övék problémaérzékenységet kíván teremteni igen jelentős kérdésekben. Ez a vonalvezetés köti össze Semprun forgatókönyvéből készült *Etoillet*, a *Szüretet*, a *Vurstli* első és második változatát, *Brecht Nevelő urát* vagy a *Vasmunkásokat*. (Vagy követőik közül egy legfrissebben látható produkciót, a nagytétényiek Bálint György-műsorát.) De minthogy a témák jellegzetes színházi avantgarde tárlásban kerülnek a közönség elé, hatásuk a munkásokra minimális, sokkal inkább a fiatal értelmiséget ösztökélik valamiféle elkötelezettségre, arra, hogy a munkáosztály konfliktusait, problémáit filozófiai szinten gondolják végig.

A másik differenciáló koncepció szorosan tapad a közvetlen munkáskörnyezethez, onnan meríti témáját és formanyelvét egyaránt. E koncepció pregnáns képviselője a Csepeli Utcaszínház. Amit Mihályi Gábor a *Lekvárról* ír, ugyanez jelentkezett már korábbi kísérletükben is (pl. *Ez-sem-mi-sem*): „*Játéktípusuk a városligeti vurstli bábszínházainak burleszk-hagyományait követi, csak éppen megjelentetett figuráik a mai munkásélet alap-típusai, s nyelvezetüket is a munkásélet alapközhelyeiből, alapigazságaiból alakítják ki. Minden beszédfordulat, minden gesztus, minden helyzet, minden figura ismert a munkásnézők előtt...*” Ugyanez a közvetlenség, az „alulról-felfelé” irányuló megmutatás jellemezte a szolnoki olajbányászok Kötövis színpadának produkcióit (*Üzemi pamflet, Kitörés*) a zalaszentgrótiak *Munkamóráról* című riportmontázsát, vagy a Csili Soós Imre Színpadának néhány próbálkozását (pesterzsébeti munkásköltők bemutatása, *László Bencsik Sándor: Történelem alulnézetben*).

Talán mondanom sem kell, hogy a négy lehetséges út (és köztbe változataik) egyike sem idealizálható az egyetlen járhatóként, és valószínűleg éppen együttes hatásuktól várható, hogy a mozgalom tömegbázisát a munkások felé kiszélesítse.

De adódnak-e ehhez megfelelő játékkalkulációk? Vizsgáljuk meg most a kérdést erről az oldaláról.

A „saját-színházis” modell egyik jellegzetessége, hogy nem, vagy alig épít a spontán közönségáramlásra. Tehát nem a színházi módszerekkel szervezik az előadásokat, meghirdetve és várva, hogy az érdeklődők megtöltsék a termet. (Ez az út csak egy-két kiemelkedő együttes előtt áll nyitva.) A leggyakrabban egy már eleve összeverbuválódott kisközösség — jobbára ifjúsági klub — programjába ajánlják műsorukat. Más szóval: az ifjúsági amatőr mozgalom természetesen igazodik ifjúsági közönségének szabadidő-struktúrájához, szokásaihoz. Egy iskola tanuló közössége az iskola ifjúsági klubjában együtt tölti szabad idejét,

és itt szívesen találkozik saját, vagy ugyanolyan jellegű vendég-csoportokkal. Hasonló a helyzet a művelődési házak, üzemek ifjúsági klubjaiban. Bizvást elmondhatjuk, hogy az amatőr színjátszás jelenlegi konjunktúrájához az ifjúsági klubmozgalom teremtette meg az alapot. A csoportok olyan rendszerességgel épülnek be a klubprogramokba, hogy ez a mozgalom történetében mindeddig ismeretlenül magas (20—30—40-es) előadásszériákat biztosít. (Hogy egyenként csak 50—100 fős közönség előtt, az nem érinti a kérdést.) Jellemző például álljon itt a Csili Soós Imre Színpadának egy 1972-es statisztikája: az év 60 előadásából 45-öt tartottak klub-körülmények között. (A fennmaradt 1/4 főleg fesztiválszereplésekre jutott.) Tehát jelenleg csak olyan műsorokat érdemes csinálni, ami az ifjúsági klubokban forgalmazható.

De nyilvánvaló, hogy ezen az úton a mozgalom nem képes kitörni az ifjúsági „bűvös körből”.

A munkásközönséggel való találkozás nagy dilemmája, hogy ez a réteg csak a termelői struktúrában — a munkahelyén — alkot közösséget, ott viszont csak elvétve szervezhető közösséggé: szabadidő-struktúrájában viszont csak egy spontán közönségáramlás részese lehet, minthogy szabad idejét nem tölti közösséggel.

Úgy vélem, hogy ez áll leginkább a munkásközösségekre való hatás útjában. Áthidaló megoldás e pillanatban szinte lehetetlennek látszik, de ez nem ment fel bennünket attól, hogy a kínáló utakat-módokat újra meg újra meg ne vizsgáljuk, végig ne gondoljuk.

A jelenlegi helyzetben is van néhány olyan kezdeményezés, ami haszonnal szélesíthető. Midenekelőtt vannak olyan munkásrétegek, amelyek együtt töltik szabad idejüket, így például a munkásszállások lakói. Elvileg nincs akadálya annak, hogy a csoportok éppen úgy beépüljenek a szállások művelődési programjába, mint az ifjúsági klubokéba. A próbálkozások elég szórványosak — úgy vélem, túlnyomórészt szervezési nehézségek miatt. (1973-ban például a Fővárosi Játékszín meghívta a munkásszállások kultúrosait, hogy válogassanak az őket érdeklő programok között. A mintegy 50 meghívottból három alkalommal alig 1—2 jött el. A kezdeményezés tehát elaludt.) Az is igaz, hogy éppen a szállások lakói egy meglehetősen elmaradott izlésszintet reprezentálnak, és ez, valamint a rendkívül kezdetleges előadási körülmények a csoportoknak is kedvét szegik. De egy hosszú távú intézményesített rendszer — amely arra készíti a kiszemelt együtteseket, hogy kifejezetten az adott közönségre és szcenikai keretre tervezzenek — megteremthetné a kellő alapot.

Ugyancsak együtt van szabad idejében a munkásközönség az egyes üdülőkben. Kezdeményezések e téren is fellángolnak, sőt a SZOT az intézményes keretet is biztosítaná. A nehézségek alapjában teljesen gyakorlatiak: az üdülőkhez a csoportokat utaztatni kell, ellátásuk, elszállásolásuk „nem kifizetődő.”

Végül elképzelhető a beépülés a művelődési házakban működő, idősebb munkásokat tömörítő „nyugdíjas-klubokba” is. Ez pillanatnyilag teljesen feltöretlen terület. Kétségtelen viszont, hogy itt már valóságos fal mered az ifjúsági műsorpolitikát folytató együttesek elé: gyökeres fordulatra lenne szükség ahhoz, hogy legyen mit játszani ezekben a klubokban. (Az utóbbi időben egyetlen ilyen — sajnos, igen színvonalatlan — próbálkozást láttam, az Ikarusz színjátzó keresték fel rendszeresen nyugdíjasaikat *Móricz Zsigmond: Aranyos öregjeivel*.)

E feladatok ellátására különösen olyan együttesek orientálhatók, amelyeknek még nincs kialakult ifjúsági közönségbázisuk. Ezt személyes tapasztalatból állíthatom. A Soós Imre Színpad működésének első éveiben (tehát 1966—68-ban) éppen ezért stabilizálódott, mert részt vett az Építők Szakszervezetének munkásszállási körműsorában. (Hogy miért éppen az Építőkben? Véletlenül hozzájuk volt személyes nexusuk.) Első produkcióik, *Müller Péter: Semmibe támasztott létra* című egyfelvonásosának és *Tyendrjakov: Hármás, hetes, ász* című pódiumjátékának, amelynek a *Szálláson* címet adtuk, a cselekménye is a helyszínen, tehát a munkásszálláson játszódott, a szállások morális konfliktusait tartotta tükörül a közönség elé. Így lehetőségünk nyílt arra, hogy már első műsorainkat nyolcszor-tízszor el-

játsszuk. (Ide sorolom még *Solymár József: Párbeszéd a szerelemről*, és *Salinger: Alpári történet* című pódiumjátékát.)

Ellenpéldának is felhozhatom együttesünket. 1972-ben a SZOT szerződést kötött velünk a rózsadombi SZOT-üdülő, valamint néhány Duna-kanyari üdülő műsorellátására. Csakhogy addigra már annyira kiformalódott a csoport ifjúsági profilja, hogy a feladatnak a legnagyobb jóakarattal sem tudtunk megfelelni. Tulajdonképpen csak *Lope de Vega: Javasszony*, a *Nézőpiac Pest—Budán* és a Petőfi-versekből összeállított *Szívemnek* volt megfelelő légköre az üdülőkben. Az ifjúsági közönség előtt mindig figyelmet keltő *Farmer—Leart*, vagy *Nyerges: Disznókját* az üdülőkben csendes unalom lengte körül, az abszurdul kacérkodó komédiáinktól (*Gosztonyi: A néma énekesnő*, *Tardieu: Ahány ház, annyi szokás*) pedig egyenesen megsértődtek. De nem csak a közönségnek volt baja a produkcióinkkal — a csoportoknak is a közönséggel. Két éven keresztül a társulati üléseken állandóan visszatérő téma lett, hogy miért pazaroljuk időnket és energiánkat egy ennyire értetlen közegre. (Az anyagi vonatkozások a csoportot — helyesen — nem érdekelték.) Végül is, 1974 végén, a műsorokat jobbnak láttam leállítani.

E téma összefoglalásául még egyszer hangsúlyozni szeretném, hogy mindhárom találkozási alkalom tulajdonképpen a munkásság periférikus rétegét érinti. (Pontosabban: az üdülőkben egy szociológiailag vegyes közönséget.) A zömre semmiképpen nem jellemző ez az eleve-szervezettség, ami az ifjúsági orientáció alapja. Az egyetlen lehetséges centrumnak a művelődési házak látszanak, hogy így mondjam: hivatalból. De itt a kép meglehetősen vigasztalan. Egy egészen friss statisztikát közül például a új Veszprém megyei Művelődési Központ. A vizsgált héten a Ház látogatóinak 75%-a verbuválódott a gyermek és ifjúsági korosztályból, 8,7%-a nyugdíjas és csak 16%-a felnőttkorú. (Ebből 40 és 50 között 2 ezrelék!) Szociológiai megoszlás szerint pedig a látogatóknak csak 9%-a munkás, ami szintén elenyésző az aktív fizikai munkából élők városi részarányához (53%) képest. És attól tartok, hogy ez a kép országosan jellemző. Balogh Ödön, szolnoki újságíró például két megye művelődési adatait elemezve úgy találja, hogy a művelődési házak rendszeres látogatóiból csak 15% a munkás, és ez az átlag is úgy adódik, hogy a kifejezetten szakszervezeti intézményekben ez a szám 39%-ra dúsul.

Valószínű azonban, hogy e téren rohamosan javulásnak leszünk tanúi, hiszen ezt az ország művelődési politikája egyre erőteljesebben preferálja. Érdekes kísérleteket terveztek például Zala megyében, ahol is a nagy közművelődési intézmények kiadnák a házat péntek este és szabad szombatokon egy-egy üzemnek, vagy kisebb kollektívájának, megfelelő programot biztosítva számukra. Ide könnyűszerrel beépülhetnek az amatőr színjátszók — mint ahogy a zalaegerszegi Reflex Színpad élt is a lehetőséggel —, és ezzel növelhetik is a Ház vonzerejét, kulturális centrum-jellegét a munkások szemében. De nyilván más ötletek is kicsíráztathatók. Például: a művelődési házakban folyik az iskolán kívüli felnőttoktatás, melynek résztvevői túlnyomórészt munkások. Néhány irodalmi tananyag-illusztráló műsor kelkelhetné érdeklődésüket, és ez megvethetné az állandó kapcsolat alapjait.

A munkások szabadidő-struktúrájába természetesen a lakóhelyükön is be lehet épülni. A mozgalmi derékhad eddig is rendszeresen tartott előadásokat a területi pártszervek, illetve tömegszervek helyiségeiben, vagy szabad téren. (Május 1., júniális, stb.) Itt a műsorpolitikai kívánalmak azonban mindig speciálisak (politikai vagy társadalmi ünnepek.) Ezért ez csak kiegészítő tevékenység lehet, noha őszintén be kell ismernünk, hogy ha megfelelő igényességgel közelednénk a feladathoz, itt is megvethetnénk a rendszeres közönség-kapcsolat alapjait.

Megemlítenék még egy lehetőséget. Láttuk, hogy „amatőr színházba járó” közönség híján a mozgalom a közösségből csinál közönséget magának. Tulajdonképpen még egy fokkal hátrább is léphet, a még amorfabb „szubközösségek”, az ilyen vagy olyan okból együtt-tartózkodók irányába. A csepeli Utcaszínház egyes

piacokon, tereken rögtönzött előadásai ebbe az irányba tapogatódnak.

Az ötlet szélesíthető: elképzelhetők vonat-produkciók az ingázóknak, vagy várótermi előadások stb. Nyilvánvaló, hogy ezek az extrém próbálkozások nem jelenthetik a főirányt, de gazdagítják a lehetőségeket. (Nyugat-Európában számos ilyen amatőr-trupp működik.)

Végül vizsgáljuk meg, milyen lehetőségei vannak a mozgalomnak arra, hogy a termelői közösségekben, az üzemekben leljék meg közönségüket?

Bizonyos szempontból ez lenne a legszerencsésebb találkozási alkalom, legalábbis addig, amíg a munkások a produkció kedvéért a művelődési ház fésültebb körülményei közé is eljönnek. Az üzemi háttér ugyanis felerősíti a munkás közéleti-társadalmi fogékonyságát, a produkcióra közösségi öntudattal reagál, hasonlóan ahogy egy iskolai előadás sajátos diák-léggörben zajlik le: a néző vendéglátó — otthon van.

Természetesen nem arról van szó, hogy a munkások munkaidejéből kellene az amatőr-produkciók megtekintésére fél órákat ellopni. De több ízben próbálkoztak már a munkára gyülekezés, vagy a műszakváltás 20—30 percében ún. „műhelyprodukciókkal” felkeresni a közönséget. Lehetséges, hogy ez némelyekben a rossz emléké csasztuska-brigádok életrekeltésének tűnik, de aki látta a Miskolc környéki, a tatabányai, vagy a kazincbarcikai

próbálkozásokat leszállóaknak bejáratánál, gép- vagy szerelő-csarnokokban, az meggyőződhetett róla, hogy ez a forma mindig meglepő, naiv kíváncsiságot, illetve figyelmet kelt. Csak sajnálhatjuk, hogy e kísérletek mindig kampányjellegűek, és csak egy fesztivál ünnepi keretében szervezhetők, a mozgalom hétköznapjaiban nem tudnak gyökeret verni. (Okára még visszatérek.) Hasonló sorsra jutott az „ebéd-színház”, amit a Dunakeszi Színház Napok keretében ötlött ki a debreceni Kettenszínház, pedig tudtommal például Franciaországban ez a forma az üzemi színház egyik rendszeres játékkalkalma.

Persze ezek is extrém megoldások, és csak egy bizonyos színhájtípushoz nyújtanak megfelelő keretet (harsány agit.-prop.-műsorok vagy üzemi szatírak.) Így ezek is csak ugródeszkák a kapcsolatfelvételhez. A színház visszatelepítése az üzembe csak úgy valósítható meg, ha egy-egy üzemszertelem vagy műhely kiscsoportjai a munkaidő leteltével is együtt maradnak az üzemben. Maga az amatőr produkció — láttuk — ehhez nem képvisel elég vonzerőt. De az amatőrök csatlakozhatnak más szervezett programokhoz (üzemi könyvtárak programjai, TIT-előadások, üzemi ünnepek és mulatságok stb.). Sokan ebben a szolgáltatói funkcióban látják az üzemi színház tulajdonképpeni életterét. De figyelembe kell venni, hogy az e célra készülő produkciók egyetlen alkalomhoz kötöttek, tehát ismétlésükre nincs mód. A felkészülési idő nincs arányban a forgalmazhatósággal, a csoport nem fejlődhet. Akik tehát ezt jelölik ki az üzemi színház fő feladatának, azok akaratlanul is egy meglehetősen alacsony szinten rekesztik meg az üzemi csoportokat (Amint hogy tény is, hogy a csak ünnepi műsorokkal vagy irodalmi ismeretterjesztéssel foglalkozó csoportok előbb-utóbb elsorvadnak.)

Reménykeltő mozzanatként látszik viszont a szocialista brigádmozgalom izmosodása. A szocialista brigád ugyanis egyszerre termelői és művelődési közösség is! Gyurkó László helyes észrevétele szerint jelenleg az ifjúság és a szocialista brigádokba tömörülő munkásság társadalmunk két legdinamikusabb rétege. Ha sikerülne tartós kapcsolatot teremteni a két kiscsoport-struktúra között, akkor ugyanaz a szimbiózis alakulhatna ki, mint a csoportok és az ifjúsági klubok között. Vagyis a „saját-színház” modell ebben a struktúrában új termékenyítő talajra lelne, és hasonló folyamatot indukálna, mint a klubok közönségében: passzív befogadóból fokozatosan vitapartnerékké, pártoló közeggé válnának, ami végül is aktív közreműködési igénnyé fokozódhat. A megoldás már a „levegőben lóg”. A Csili Soós Imre Színpada, és a Peremszínház megtette az első lépéseket, de a tapasztalatok még nem elemezhetők.

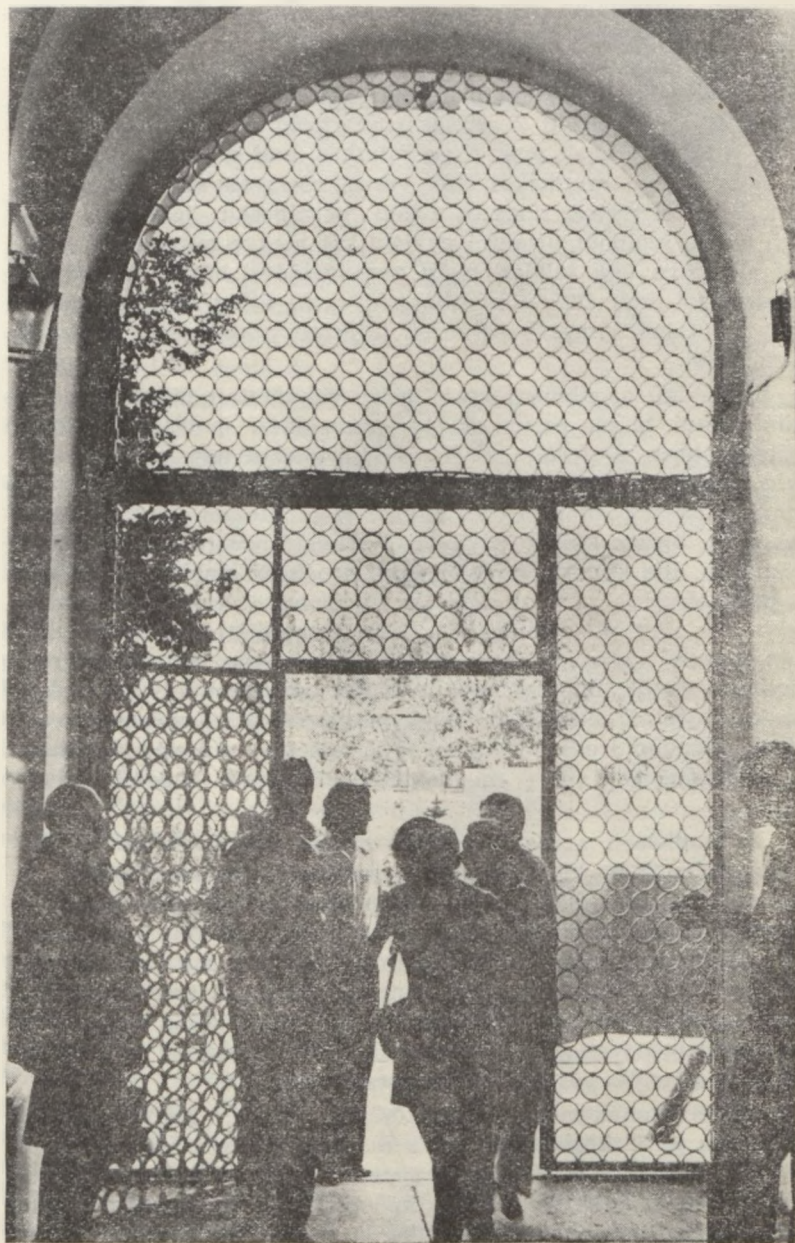
Sajnos, itt azt is meg kell jegyezni, hogy a siker valószínűleg pirhuszi győzelem volna: a frontáttörés lehetetlen helyzetbe hozná a csoportokat. Az ok látszólag kisszerű, de parancsoló: a színházszók maguk is dolgozók, és képtelenek alkalmazkodni a munkások kora délutánra koncentráló „üzemi szabad idejéhez”. Éppen a szakszervezeti csoportok vannak a legrosszabb helyzetben: tagságuk munkahelyileg szétszórt, kikérésük „központilag” megoldhatatlan. (Ugyanez egy iskolánál vagy katonai csoportnál egyetlen intézkedés kérdése.) Az üzemi előadások szaporítása csak törvényesített szabadidő-kedvezményrel lenne megoldható. A tatabányai találkozón felmerült a javaslat egy kedvezményrendszer kidolgozására. Az amatőr sportolók osztályba sorolásához hasonlóan intézményesen kellene biztosítani a kvalifikált csoportok tagjainak egyműszakúságát, illetve fizetett szabadnapjainak számát. Annak ellenére, hogy e kedvezmény nem jutalom, hanem a társadalmi munka hatékonyságának biztosítása lenne — Maróti elvtárs, a SZOT képviselője még minimális reménnyel sem kecsegtetett. Márpedig máig a csoportok csak este játszhatnak — addig csak az ifjúsági klubok közönségét találják együtt.

Befejezésül: tudom, hogy ez az áttekintés nem pótolja a mély, sokoldalú elemzést. De meggyőződésem, hogy egy lehetséges út legelején állunk, a '60-as években a munkások és a mozgalom kapcsolata olyan brutálisan megszakadt, hogy az új kapcsolatfelvételnek csak körvonalai láthatók. A diagnózis így is egyértelmű; jelenleg a *laissez faire* elve uralkodik, és ez nem kedvez a munkásorientációnak. Az erősebb csoportokat maradéktalanul

lekötik az ifjúsági igények, tulajdonképpen maximálisan leterheltek. A kvalifikált együttesek havonta 4–6 előadást tartanak, ehhez adódik a heti 2–3 próbaalkalom — tehát azonnal kiderül, hogy miért nem pillantanak jelenlegi közönség-horizontjukon túlra. Sőt, az is igaz, hogy a *laissez faire* trendje egyre inkább az értelmiségi játékhelyek felé csábíthatja a jobb csoportokat. Bevallom például, hogy a Soós Imre Színpad *Ítélet* című produkciójának sikere elsősorban az értelmiségi ifjúsági klubok meghívásait szaporította. Az átállás tükröződött műsorpolitikánkban is. 1972-ig jóformán egyetlen egyszer sem játszottunk egyetemi közönség előtt. A *Szívem, a Nézőpiac Pest-Budán* — miközben mélyen érintette a Ganz-Mávag, vagy egy-két szakmunkásképző-intézet fiatalságát — az egyetemi ifjúsági kedélyét cseppet sem borzolta fel. De az *Ítélet* megnyitotta az utat. Új műsorainkat, a *Disznókat*, a *Lilulit* az egyetemi klubok tucatjai igényelték. Ennek a vonzerőnek nehéz ellenállni, és a módosult műsorkép természetesen a csoportba belépők szociológiai arculatát is megváltoztatja, így az együttes jellege szinte „magától” átrajzolódik. A másik oldalon viszont könnyen felismerhető, hogy ez a spontán mozgás végül is elszigetelheti a csoportot — vagy a mozgalmat — a társadalmi egészétől, beiterjessé degradálja, és ezzel lefékezi dinamizmusát.

Ezért olyan sürgető, hogy a *laissez faire* elvét tudatos, átgondolt, a munkások fogékonyságának felkeltésére irányuló mozgalomirányítói program váltsa fel. Nem az ifjúsági modell helyett — hanem mellette.

Dévényi Róbert

Fiatalok Az „Öregről” és az öregekről

A névadó szellemének ápolása — s így a tudományok iránti fogékonyság fejlesztése, az önálló kutatómunkára való ösztönzés jegyében fogant néhány évvel ezelőtt a Bolyai-napok megrendezésének gondolata. Az alkalmanként háromnapos rendezvénysorozat gyorsan túlnőtt eredendő tartalmi és formai keretein: politikusabbá vált. hatóköre — más intézmények diákküldötteinek meghívásával — mondhatni városi szintűvé szélesedett.

Az idén a társadalompolitikai szekció „Az ifjúság és a társadalom” című fóruma kívánta közvetlen módon is biztosítani az évről évre karakterisztikusabbá váló, nagyobb hatásúvá fejlődő Bolyai-napok ezen jellegzetességeit. A politizáló szándék — mint az alábbiakban bizonyítjuk is — maradéktalanul megvalósult. A vendégiskolák diákjai azonban — bár a meghívásnak eleget tettek — alig vettek részt a vitában, amely így végül is a „bolyaisták” eszmecseréjére szűkölt. (Tanulság: jobban fel kellett volna készíteni őket a hozzászólásra, hogy legyőzhessék az idegen környezetet valószínű bénító hatását, mással ugyanis aligha magyarázható passzivitásuk egy olyan témakörben, amely őket is érinti, amelyben róluk is szó volt.)

A vita közös élményanyagát Gáll István „Az Öreg” című pályadíjnyertes regényéből készült, azonos című film képezte, bár legtöbbször a vita aktív résztvevői közül a könyvet is olvasták. A film tartalmát (s részben mondandóját) Révész György rendező forgatás közbeni nyilatkozatában emígyen summázta: „Egyszerű emberi történetet Az Öreg. Egy öregember és egy baleset során megsérült fiú találkozásának története. Az Öreg és a Fiú két világot képvisel. Az Öreg egy hit és szenvedély jegyében verekedte végig az életet. A Fiú ebből a hitből és szenvedélyből mit sem lát, semmit sem érez meg. Ő csak a konkrét dolgokat képes érzékelni, de ha cselekedni kell, akkor helytáll. Ez a két ember kerül össze egy isten háta mögötti munkahelyre, egy szivattyúházba. Itt kell élniük, összezárva. Kettőjük kapcsolatáról szól a film, meg a hitről, amit ha elvesznek az Öregtől, meghal — ha fizikailag még tovább is él.”

A társadalomban — és ezért a művészetben is — ősidők óta jelen van az úgynevezett nemzedéki kérdés formájában, illetve klasszikus témaként a különböző generációk — elsősorban fiatalok és idősek — egymáshoz való, gyakran ellentmondá-

sos viszonya. A kor nem érdem, hanem állapot — szoktuk mondani tetszetős ellenérvként azokkal az idősekkel szemben, akik a „bezzeg a mi időnkben” fájdalommal tekintenek a fejlődő világra, valamint azokkal az ifjú titánokkal szemben, akik csak legyintenek a jóindulattal, féltő gondolat teli tanácsokra is. Ez az ellenérv, még ha meggyőzőnek tűnik is, nem érzékelteti a probléma bonyolultságát, árnyaltságát. Azt, hogy az öregség például egyszerre parancsol tekintélyt és ébreszt szánalmat, közösséget igényel és rendszerint magánnyal párosul, gazdag tapasztalatokban, amelyek azonban gyakran teherként jelentkeznek és azt, hogy a fiatalságot ezzel szemben a tennivágyás heve és a tapasztalatlanság hiánya, a perspektíva és az egyelőre szűkönek bizonyuló keretek közé szorított lehetőségek kontrasztja jellemzi.

Szükségszerű-e, hogy e két generáció között ellentét feszüljön, követhetők-e az idősek példaként, vagy csak a nyomukban járnak az utódok, hogyan lehet ugyanazt a közös célt — végső soron az emberi haladás ügyét — másként szolgálni, van-e ma nálunk, (itt és most, a szocialista Magyarországon) nemzedéki, generációs probléma, s ha igen, erősödik vagy csökken e tendencia; ilyen és ehhez hasonló kérdések körül zajlott a vita a Bolyai-napok társadalompolitikai szekciójában Gáll István és Révész György alkotása apropóján. A vita gerincét alkotó hozzászólások (ha nem is általánosíthatók) mindenesetre tükrözik a diákfiatalok nézeteit önmaguk és az idősebb nemzedék kapcsolatáról, a generációs kérdésekről, ezért találtuk néhányukat közlésre érdemesnek:

★

Bodnár Zoltán: „Semmiben nem azonosulok a fiúval, teljesen távol áll tőlem jellege, gondolkodásmódja, magatartása, s az az érzésem, hogy a mai fiatalság jelentős hányada nem ilyen. Az öregben viszont szimpatikus a nevelő szándék. Az ilyen szándék azonban lehet bántó is, ha direkt jellegű, az öreg azonban elsősorban cselekedeteivel nevelte a fiút. Ennek az eredménye, hogy a fiú jellege változik a film során, e folyamat azonban valószínűleg megszakad az öreg halálával, ha a fiú visszakérül korábbi környezetébe.”

Szabó Gábor: „Ha az öreg halála után a fiú vissza is kerül régi környezetébe, az öreg hatása nem fog elmúlni nyomtalanul. A fiú másként látja az életet az öreg-

gel való kapcsolata után. Flegmaságát, cinizmusát őszinte emberi érzések váltják fel, s ez a film befejező jelenetében csúcsosodik ki, amikor a haldokló öreg mellől orvosért rohan. Az író optimista, és azt sugallja, hogy érdemes bízni a fiatalságban, mert ha vannak is hibái, ezek bizonyos neveléssel megszüntethetők. Ez a fiú elindult egy jó úton, miért legyünk annyira pesszimisták, hogy ne bízunk a legalapvetőbb emberi érzésekben.”

Ujlaky István: „A fiú szerintem sem tipikus. A mai fiatalok jellemesebbek, esetleg konokabbak, sőt önfejtőbbek is. E fiú számára elég rosszra csábító barátja vagy egy pletykás vénasszony két-három mondata és máris elhiszi, hogy az öreg gyilkos, és elég az öregnek néhány emberi szava, máris szimpatikus számára az öreg.”

Józsa Klára: „Mindketten szélsőséges típusú képviselnek, nem általánosítható jellemek, nem hétköznapi emberek. Az öreg nem tud már ma úgy élni, ahogyan mi élünk, még mindig azt a harcot (és úgy) akarja folytatni, mint régen. Ez a „maszekok” elleni kirohanásából is érződik.”

Ujlaky István: „A fiú és az öreg közti különbség abban is megnyilvánul, hogy amikor a fiú nem volt őszinte, akkor hazudott: például, amikor a balesetét mesélte el Fráncinak. Amikor viszont az öreg nem akart igazat mondani, akkor hallgatott. Szerintem a fiú jellemét kétszer fejezte be az író. Először úgy, hogy a nevelés ellenére Fráncihoz csatlakozott, másodsor pedig a könyv végén, amikor megváltozik az öreghez fűződő viszonya. A kibontakozás útját az író az olvasó fantáziájára bízta.”

Pajer György: „Az öregnek és a fiúnak más élményei vannak, teljesen másként alakult életsorsuk. Az öreg egy veterán bányász, míg a fiú mai fiatal, aki a konkrét, kézzel fogható dolgokhoz ragaszkodik. Ez abban is látszik, hogy értelmes munkát szívesen végez, amit azonban az öreg mesél neki, az számára történelem.”

Tóth Gabriella: „Az öreg megrökönyödik, amikor azt hallja, hogy huszonhat évesen lehet valaki igazgató. A fiúnak erről az a véleménye, hogy miért ne. Szerintem ez lényeges probléma a nemzedéki konfliktus szempontjából.”

Ujlaky István: „Az anyagiasság nem konfliktusforrás a fiatalok és az idősebbek között. Az a lényeges kérdés, hogy a múlt a fiatalok számára már történelem, az idősebbek számára pedig átélt valóság. A sajtónak, a televíziónak és a közvéleményt

alakító más eszközöknek kell a közvetítés szerepét vállalni a középút megtalálásához.”

Dóra Anikó: „Az egyes generációknak át kell venniük a tapasztalatokat a megelőző nemzedékektől, azonban ezeket a tapasztalatokat az újat alkotás eszközeül kell felhasználni. Így halad mindig előre az emberiség.”

Józsa Klára: „Én is úgy érzem, hogy nem nagy kérdésekben vitatkozunk, nem éles az ellentét az idősebbek és közöttünk. Ha a hosszú haj miatti szóváltásokat például generációs kérdésnek tekintjük, akkor mindig is lesznek nemzedéki problémák.”

Bodnár Zoltán: „Úgy érzem, hogy a diákok körében nem olyan súlyos az úgyne-

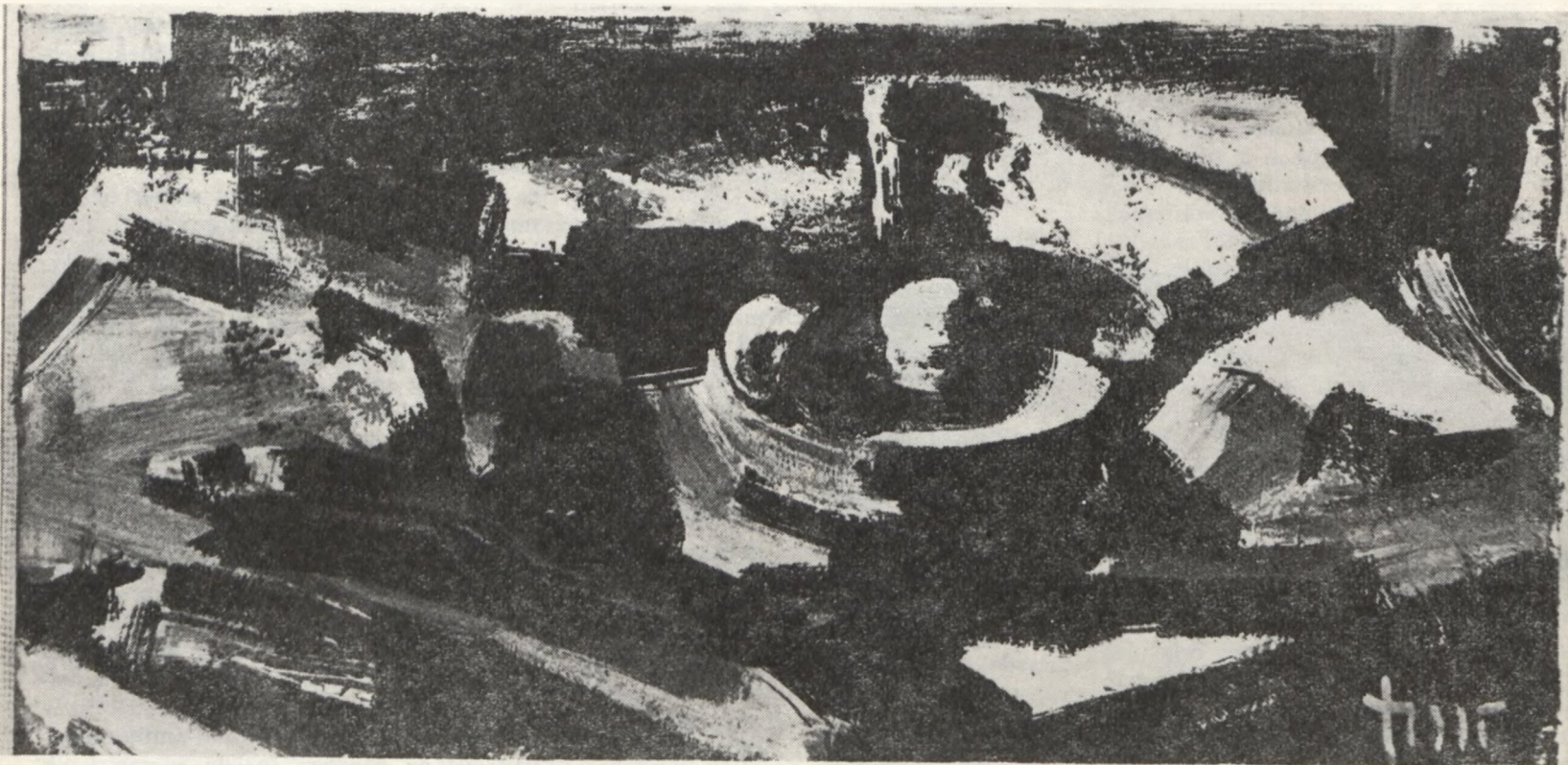
vezett nemzedéki kérdés, mint esetleg más területeken. Az a véleményem, hogy a meglevő problémák megszüntetéséhez nemcsak a fiataloknak kell rugalmasnak lenniük, hanem erre kell törekedniük az idősebbeknek is, s így minden kérdésben közös nevezőre juthatunk.

☆

Összefoglalás, kommentár helyett idézzük Kádár János vitazáró beszédének néhány részletét, amelyek arról tanúskodnak, hogy milyen szellemű megítélésben részesült az MSZMP XI. kongresszusán az idősebb generáció s napjaink ifjúsága: „Ma is sok szó esett róla, hogy tanuljunk egymástól. Azt tudnám ajánlani, hogy tanuljunk meg a régi forradalmárok nemzedékétől ezt az ifjú lelkesedést és tüzet! ...A

nemzedékek között a viseletet, az öltözködést, a frizurát és egyébeket illetően természetesen mindig lesznek viták, ellentétek, s lehet, hogy a nyolcvan-valahány éves ember szemében a 19 éves fiatal élvhajhász... Nekünk azonban az ifjúságot aszerint kell megítélnünk: hogyan teljesíti alapvető kötelességeit, hogyan tanul és dolgozik, hogyan foglal állást a társadalmi kérdésekben, milyen a magatartása... A pártnak, a társadalomnak, az iskolának, a munkahelynek, a családnak állandóan, rendszeresen és megfelelően kell foglalkoznia a fiatalokkal. Azt hiszem, a saját környezetében is mindenki tapasztalhatta, hogy ha a fiatalot komolyan veszik, akkor komolyan megfelel a bizalomnak.”

Csongrády Béla

Körkép, 1975

A mai magyar, 1974-es novellatermésből (annak is a legjavából) válogatott *Körkép* tulajdonképpen jellegzetesen szép és szürke kötet. Ez a két egymásnak nem feltétlenül ellentmondó kategória azzal magyarázható, hogy a közepszerűség — mely egész mai prózánkat jellemzi — nyomtára a válogatásra a bélyegét.

A kritikus fanyalgása (!) első pillanatra nem indokolt, hiszen olyan nevek vannak a reprezentánsok között, mint *Csurka István*, *Hernádi Gyula*, *Galgóczi Erzsébet*, *Illés Endre*, *Mesterházi Lajos*, *Karintly Ferenc* vagy *Kolozsvári Grandpierre Emil*. Még csak az antológiák esetében szokásos hiányleltárt sem érdemes felállítani, hiszen akik nem szerepelnek ezúttal a kötetben, azok vagy nem írtak igazán jó novellát, vagy olyan utakat járnak, amelyet nem tekintünk a mai magyar próza kívánatos irányának. Megint mások pedig olyan mű-

fajú írásokkal jelentkeztek az elmúlt évben, amelyek a kötet terjedelmi korlátai közé nem — vagy csak nagyobb erőfeszítések árán férnének be. A hiányérzet, amely az olvasóban a kötet elolvasása után a nagy nevek, sőt a jó írások ellenére is keletkezik, elsősorban azzal függ össze, hogy az igazán mély benyomást keltő írás a *Körkép* ez évi anyagából kimaradt.

Pedig huszonhárom szerző műve jelent meg a kötetben, s alig van olyan, amely után az olvasó bosszankodva lapozna tovább — jó írások sorakoznak egymás után. A mesterségbeni szabályok szerint jó írások: fordulat, összefogott cselekmény, néhány biztos vonással felvázolt jellem, s jól kitapintható írói szándékmondanivaló jellemzi a novellák többségét. Nem sok figura jelentkezik a *Csörsz-Lugosy*-féle alvilágból (némi meglepetésre *Somogyi Tóth Sándor* rándult ki „az Élet sűrűjébe”); s azt sem vethetjük a szerzők szemére, hogy a divat csábításának enged-

ve „időjátékos”, esetleg „életérzéses” novellák írására adták volna a fejüket, vagy élményanyagukat a magyar művész-értelmiség sokszor periférikus problémavilágából merítették volna.

Realista, (sőt annyi esett, extrém élet-sorozat, figurát bemutató írás után) humanista írások jelentek meg a kötetben — *Sik Csaba* jó ízlésű szerkesztését dicsérve. Ezeknek a novelláknak — szinte mind a huszonháromnak — egyetlen, s alapvető problémájuk: az önmagáért való múltbánnézés. A második világháborút, a századfordulót, a fasizmus korát, s általában a letűnt világokat idéző írások ezek, amelyek nem annyira drámaiak, hogy revelációt keltenének, nem annyira emberiek, hogy azonosulásra hívnának, s nem oly intellektuálisak, hogy továbbgondolásra készítenének.

A szerkesztő szándéka alighanem az volt, hogy 1975-ben, a felszabadulás 30. évfordulóján azokat az írásokat gyűjtse egy-

be, amelyek a nagy sorsfordulóra, annak egy-egy pillanatára emlékeznek — művészi színvonalon. Ehhez a dicséretes szándékhoz a magyar novellisták nem adtak elég segítséget. Nem írtak jó (vagy igazán jó) novellákat. A rutinmunka, vagy az alkalmi produkció mindent felnagyító, átrendező lelkendezése, a visszaemlékezés, esetleg a történelmi közhelyek irodalmi megfogalmazása adott némi sovány változási lehetőséget.

Az eddigiekből kiderülhetett a hiányérzet legfőbb oka: a kötet sem a mai magyar novellairódalom sokféle ízét, irányát nem reprezentálja, sem az elkötelezett szocialista próza megítéléséhez nem ad támpontot. Harminc év történelmi változásairól, a felszabadulás sorsfordulójáról sem az ágyúörgés, sem a ma heroikusnak feltüntetett (valójában szerény) ellenállási mozgalmi emlék felidézése nem ad oly hiteles, izgalmas képet, mint a mai kérdésekkel való becsületes és művészi szembenézés.

A bevezető mondat nem túl hízelgő megállapítását szeretném végezetül pontosabbá tenni. Szürke ugyan ez a kötet, hiszen a benne szereplő írások szerzői napjaink lényegéből vajmi keveset adnak vissza, s amire vállalkoznak, azt is meghaladta már az irodalmi és társadalmi értelemben vett idő. De az, amiről (s főként ahogyan) írnak — jó hagyományok folytatását is jelenti. *Sobor Antal*, *Páskándi Géza*, *Illés Endre*, *Szabó István* írásaiban akár a jóízű elbeszélő kedv, akár az írásokban kibomló nemes emberség alkalmas arra, hogy újabb olvasókat toborozzon, a novellát kedvelők népes táborát szaporítsa. Jó korfestése, mikszáthi hangulatot idéző részletei alapján *Kolozsvári Grandpierre Emil*ben sem csalódnak hívei, s *Karinthy Ferenc*et sem hagyta cserben ironizáló hajlama, mesélő kedve, személyes varázsa. Csalódást igazán saját színvonalán aluli írásaival csak *Örkény István* okozott: az „egyperces novellák” megfakultak, a „normálisak” vérszegények, méltatlanok írójukhoz.

Középszerű írások gyűjteménye tehát a *Körkép*, mint ahogy mai irodalmunk egészéből is hiányzik az igazán nagy teljesítmény. Mitől lesznek jó írások, honnan fakad az élénk irodalmi élet, amely izgalmas, érdekes alkotásokra serkentheti az arra alkalmasakat? Sokféle tényező együtthatásáról lehet szó, de annyi bizonyos: sem jó írók nélkül, sem csupán velük a kívánt minőséget megteremteni nem lehet. Nem pusztán elhatározás kérdése a jó kritikai élet kibontakozása. Ehhez légkör és kritikusok kellene. Tehetséget felkutatni, nevelni, annak útját egyengetni — az alkotó műhelyek feladata. Az alkotó műhelyekben pedig hozzáértő, becsületes és elkötelezett szakemberek munkája szükségeltetik. Olyanoké, akik a konstruktív problémaérzékeny alkotót felismerik, akik nem szencziókat keresnek (az utóbbira az elmúlt években rossz értelemben sok példát produkáltak a kiadók, folyóiratok), s olya-

noké, akik tévedéseiket nem „biztosított”, temperált írások közreadásával kívánják korrigálni.

Irodalmi életünk egészének megítélésére egy kötet recenziója kapcsán vállalkozni nem lehet. A tanulmánynál is nagyobb terjedelmű témakifejtés helyett azért végezetül egy megjegyzés még ide kívánkozik: a mai magyar valóság művészi szintézise — legyen annak formája regény, kisregény vagy novella — addig várat magára, amíg az arra érdemes alkotók napi benyomásaiktól nem függetlenednek, s látásmódjukat, mondanivalójukat praktikus szándék, a közvetlen hasznosság indítéka, nem pedig az adott világ igazságát varázsos módon feltáró igény határozza meg. (*Magvető*, 1975).

Kiss Aurél

Szép Szó, 1974

Előljáróban, emlékeztetőül: a *Szép Szó* a *Népszava* szombati számának irodalmi, művészeti melléklete, amely nevét arról a hasonló nevű (*Szép Szó*) szépirodalmi és kritikai folyóiratról kapta, amelyet antifasiszta, haladó szellemben még 1936-ban szerkesztett József Attila, Ignóus Pál társaságában. Ennek a folyóiratnak, főleg a folyóirat köré tömörülő polgári írók ideológiai ellentmondásai miatt, alaposan meg kellett küzdenie a szélsőséges, anarchikus felfogásokkal, megnyilvánulásokkal — József Attila olykor magányos farkasként küzdött a *Szép Szó* pártosságáért, tiszta irányvonalaért. Persze, mindezt azért mondtam el, hogy a kevésbé tájékozott olvasót se találja váratlanul a *Szép Szó* antológia folyamatosságára utaló cím: hiszen ez tulajdonképpen a *Népszava* szombati művelődési mellékletéből összeállított válogatás, s József Attila és a mai szerkesztők harca között aligha tételezhető föl egyenértékű analógia. Tudjuk: más volt a közeg akkor, s más társadalmi viszonyok között készülnek a mai folyóiratok és antológiák. Amiért 1936—1939-ben még az írók sorain belül is meg kellett küzdeni, az ma íróktól, szerkesztőktől közművelődési követelés.

Az idei Könyvhétre megjelent, 1974-es *Szép Szó* antológiának kritikai fejezetében *Benjámín László* emlékezik a tíz esztendeje elhunyt költőre, Kiss Ferencre, akinek négy olyan versét sikerült fölfedeznie a *Népszava* 1935 utáni számaiban, amelyek ez ideig nem jelentek meg kötetben. Az 1935. március 24-i számban jelent meg a *Vágyódás* című, két szakaszos verse:

Csöndes jósággal, ha magosra emel az alkony ereje: szépeket írni — mondogatom — be jó volna, be kellene!

Jó könyvet, melyet körülülnek a fázó, rongyos emberek, — melegedve, mint őszidőben a nap körül a fellegek...

Ezt az egyszerű ars poeticát olvasva könnyen olyan gondolata támad a kritikusnak, mennyivel nehezebb a sora a mai íróknak, mai szerkesztőknek, hiszen bár többszörösen kinyilatkoztatott támogatással, de sokkal bonyolultabb, összetettebb, noha kiegyenlítődésre törekvő társadalomban kell megtalálnia a maga egyenes útját. Immár ötödik esztendeje lehetünk tanúi a lap és a *Táncsics Kiadó* (ez adja ki az antológiát!) útkereső erőfeszítéseinek, amit (előre is bocsáthatjuk!) mind nagyobb igényesség, tisztánlátás szegélyez.

Az idei *Szép Szó* antológia tartalmasabb minden eddiginél, ötszáz oldalnál nagyobb terjedelmű olvasnivalót ígér, ami ezúttal összetételben is sokoldalúbb a korábbinál. A szerkesztők (folytonosság vezérelte) szándéka alapján az idén is novellákat, verseket, írói jegyzeteket, tanulmányokat, kritikákat tartalmaz, mitöbb, az idén új ciklussal is gazdagodott az antológia, mert a kötet tizenhárom riportot is közöl. Száz-hét szerző vonul fel a témáikában annyira gazdag kötetben, s az írók között az élő klasszikusok és a kezdő huszonévesek egyaránt képviselve vannak.

A kötet ezúttal is a novellákkal, elbeszélésekkel indul, s igen magas színvonalat üt meg *Bertha Bulcsú* ciklusnyitó novellája, a *Tértanulmány*, amelynek szerkesztését, felépítését, megírásának módját valamiféle íróiskolában tanítani lehetne. Egy sötétkamra magányában és sötétségében szerzett reflexiók alapján megelevenedik egy fővárosi bérház felszínes és felszín alatti élete. Néhány oldalban jellemek, emberek, örömök és tragédiák sora. De az összetétel egyébként is a jó írások arányáról tanúskodik: *Cseres Tibor* igazán nagymestere a katonatörténetek, élmények tolmácsolásának, most is (*Át a jégen*) feszülten figyelhetjük a harmincéves, meg-rázó eseményt, a menekülést a Balaton befagyott jégén. De sokáig emlékezetes marad majd számunkra — az antológiabeli újraolvasás után különösen — *Gáll István*, *Illés Endre* (oh, milyen pihekönnyen szaladnak végig az olykor súlyos terheket hordó szavak a papíron!), *Szeberényi Lehel*, sőt a T-betűsök, *Tatay*, *Tersánszky*, *Thiery*, *Tuli* írásai. Sokkal kisebb arányban, mint az élő irodalomban, akadnak ebben az antológiában is gyengébb írások, mint például *Fejes Endre* *Műhelyforgácsok*-ja és *Földeák János* *Hát te ki vagy, kisanyám*-ja. Oly kirívóan gyengék (az első tartalmatlan, öncélú, beteges, a másik jószándékú, de a sematikus korszak rossz irodalmára emlékeztető), hogy érdemes lett volna kihagyni őket. Az idős Ráday Gedeon (*Kazinczy* kortársának) *Dugonits Etelkájáról* írott kritikájának egy éles mondata kísért ezeket olvasván: meg lehetne ugyanis javítani, „*ha ahhoz semmi sem*

adattatnék ugyan, de belőle vagy harmada el vétetnék”.

Nagy és kellemes meglepetést nyújt a *Virágok virága* című versválogatás: mintha az annyira kívánt irányban megújult volna a magyar költészet, s hirtelen egyszerre szeretnének eleget tenni elmulasztott köteleességüknek a versek írói. Persze, ne ámítsuk magunkat, mindez optikai csalódás. A költők egy nagy része a valóságban elveti, sőt megveti a közérthetőség követelményét, a tömegekkel való kapcsolat elvárását! Az antológia inkább a *Népszavában* megmutatkozó következetesebb szerkesztési elvek tükröképét adja!

...Dicsértessél, falatnyi gyáram,
elvesztettnek vélt munkásosztály.
Szülő-anyaként táruló test:
dicsértessél, sziget, te áldott,
s lomb-koronás öböl-öledből
születő hajó-karavánok.
Dicsértessék, minden szolgálód,
és dicsértessék minden géped,
dicsértessék szigorúságod:
rajtad nem tántorogva lépek...

Így ír *Fohászt* az óbudai hajógyárhoz *Soós Zoltán*, az indulás óta szívvel-lélekkel elkötelezett költő. Az elkötelezettség nála nem séma, nem modor, hanem költői énjének igazi valója. Azért olyan őszinte, nyílt, munkás-paraszt szíveket is nyitogató. S jó látni, hogy nincs egyedül. Csodálatos műrekek *Simon István* költeménye, a *Segédmunkás a körúton*, ahogyan fölismeri, néhány ecsetvonással leleplezi a faluról nemrégiben fölkerült embert a főváros flaszterján. *Káldi János* lírai hangon vall önmagáról, társadalomról, kötelességekről (*Zugass csak*):

Szorgosan teszem a tehetőt:
agyamban szülöm a jóidőt,
sürgetem, csillagom, a jövőd.

De szívesen idéznék *Horváth Lajos* Hóidőzójéből, *Illyés Gyula*, *Garai Gábor*, *Erdélyi József*, *Boda István*, *Bényei József*, és *Baranyi Ferenc* költeményeiből is, ha a hely engedné. Ez a versválogatás már költő és olvasó elérhető, megvalósítható közeledéséről tanúskodik.

Az írói jegyzetek arról győznek meg, hogy azok az írók tudnak csak problémákat fölvetni, akik nemcsak elefántcsonttornyos magánéletükből ismerik az életet, hanem benne élnek a „sűrűben”. Igaz, ez kihat irodalmi munkásságukra is. Az életismeret, a dolgozók gondjaival, örömeivel való azonosulás hatja át például ezek alapján *Csák Gyula* és *Fekete Gyula* (nem csak az antológiában közölt) jegyzeteit is. Egyébként a jegyzetek, riportok, kritikai írások is magukon viselik azokat az új jegyeket, amelyek a közművelődés politikai megfrissülése, felújítása után hirtelen keletkeztek. Az antológia füljegyzetében olvasható sorok teljesen igazak: „*Természetesen a jegyzetek és a kritikai írások szemlélet-*

módjában is új hang fedezhető fel, kapcsolódva az elmúlt időszak kultúrpolitikájában bekövetkezett változásokhoz, oly mértékben, ahogy azt a szellemi-ideológiai élet eseményei megkivánták.”

A kötet válogatói és szerkesztői minden eddiginél alaposabb, körültekintőbb és felelősségteljesebb munkát végeztek. *Gerő János*, *Csanády János*, *Kiss Dénes*, *Tamás Menyhért* gondosan ápolták a Népszava munkáscentrikus, esztétikai igényességre törekvő szép hagyományait. A könyvkiadó részéről a rendelkezésére bocsátott anyagból *Tuli József* felelős szerkesztő állított össze könyvet. Kár, hogy az illusztrációk felsorolása kimaradt a tartalomjegyzékből.

A Könyvhét egy kellemes kiadványát vehettük tehát az idén is kezünkbe, amikor a *Szép Szó* antológia gazdag anyagából szemelgettünk. Mert egy antológiát csak úgy szabad olvasni, mint egy Ady-kötetet, mint egy bibliát, bele-belelapozva, pillanatnyi hangulatunkhoz igazodot-tan, válogatva. (*Táncsics, 1975*)

Lakos György

Eső a szilfák levelén

(Fiatal prózairók antológiája)

Egy antológia összeállításában mindig van valami esetleges, hiszen különböző minőségű, hangulatú, témájú írások kerülnek egy kötetbe. Megkeresni bennük a közöst, az előremutatót, ami valamilyen jelzést ad az írók és az általuk képviselt próza irányairól-lehetőségeiről, reális vagy legalább is azt megközelítő képet adni az olvasónak, nincs minden felelősség nélkül.

Jelen esetben prózairódmunk legfrissebb nemzedéke mutatkozik be. Ők már túlnyomórészt ebben a társadalomban születtek, élményeiket itt szerezték. Kézenfekvő a kérdés: ezekből mit és hogyan hasznosítottak.

Az egyik kitalálható vonulatot a magányosság tematikája adja. A Bistey Attila „elbocsájtott” veteránjával kezdődő sor. Farkasházi alakjain át Ungvári Rudolf magára maradt sci-fi hőseiig hosszan kígyózik. A szerzők alapvetően morális alapállásúak. Írásaikban jelentős teret, terjedelmet kap az elmeanalízis, az életmodellek bemutatása, polemizálás az anyagiak bűvkörében kellő életvitellel. Ez a kérdés kiemelt hangsúllyal vetődik fel Bólya Péter, Mócsi Ferenc, Magyar Katalin és Pelle János írásaiban.

Fiatalokról lévén szó természetes, hogy újságra, eredetiségre törekszenek. Ez néha buktatókkal jár. Bólya Péter egyik írása például egy módszer paródiájaként is felfogható (Az udvar közepe). Najmányi Lászlót lecsúszított világában groteszk humora, ötletei ellenére sem tudtuk követni. Vitathatatlan, hogy a mezőnyben Fábrián László az egyik legkimunkáltabb írói eszközökkel rendelkező alkotó. De versbeszédszerű, barokkos zsúfoltságú prózájában, szinte elveszik a történet. Kár.

Ha Najmányit, Fábriánt nehéz követni, úgy Farkasházi túlzottan a közönség elé megy. Figurái Moldova, Fejes Endre hőseivel rokoníthatók. Igen színesen ír, de ennek a novella alapmotívuma vallja kárát. Elveszik ebben a valószínűtlen világban.

Fentebb az eredetiségre-törekvős veszélyeiről szóltunk, de úgy érezzük, megtalálható a kötetben a másik pólus is. A novellák egy része túlzottan az egyszerűség, a valósággal való közvetlen kapcsolat szintjén marad. Bistey Attila etikus indítékkal írt novellát, de nem sikerült elrejtienie, hogy előbb volt a gomb, és ahhoz készített kabátot. Darányi Marianna novellája nem tud túlelmelkedni a magánügy szintjén és ezen a nőiesen aprólékos leírások sem segítenek.

A valóságanyag és az író közvetlenség optimálisabb arányait figyelhettük meg Bulla Károly, Spiró György, Pelle János és Mócsi Ferenc írásaiban. Ami Bulla Károlyt illeti: nála már önvészélyes a szakmai tudás. Zárt, feszes, drámai novellát ír. Az elhallgatások lehetőségét adnak az olvasónak a továbbgondolásra. Ilyen biztos kézzel bármikor lehet egy jó novellát írni. Hasonló veszélyek fenyegethetnének Spiró Györgyöt is, de ő töprengő, meditatív alkotó tele képtel, így önkontrollal is. Mócsi Ferenc célratoróen, jó ökonomiával ír le egy folyamatot, mely az önépítkezés igényével indul, de szükségszerűen csap át az ellenkező végletbe, az öngyilkosságba. A szerző valóságos tendenciát próbál megragadni példabeszédszerű előadásmóddal. Pelle János egyetemista létére is már-már szociografikus hitelességgel tudja bemutatni egy gyakorló tanárnő világát. Írása jól szemlélteti azt az attitűdöt, amellyel a végzős fiatalok elkerülik a tanári pályát. Magyar Katalin beszámolót ír egy riportról. Keményen, szinte filmszerű kontrasztossággal rajzolja fel az esetet és a segítségre szitók világát. Konok igazságkutató hajlama Galgóczi Erzsébetéhez hasonlít. Jó szociográfákat tudna írni.

Lehet vitatkozni Tóth Bálint szerepeltetésén. Mint költő már ismert és elmúlt már negyvenöt éves is. Írásait szívesebben láttuk volna külön kötetben. Annál is inkább, mert ebben a mezőnyben ő a legkiforrottabb, legérettebb író. Élményvilága is gazdagabb a többiekénél. Előnye, jelen esetben, jogtalan előny. A Krisztus köténye című elbeszélésében a felszabadulás előtti magyar középosztály viselkedésének, orientációjának igen érzékletes rajzát adja. Közvetlen ifjúkori tapasztalatai és az azóta eltelt évtized nála igen szerencsésen egészíti ki egymást. Lehet, hogy a későbbi idők is ilyen jól meg tudná írni? Íráskészsége mellett felelősségérzete is garancia további útjára is. Hadd idézzünk Tóth Bálint (az antológia címét is adó) novellájából: „Rá kéne gyújtani, csak fel ne ébresszem. Így. Milyen tehetséges, öt év múlva már többet fog tudni, mint én. De egyelőre még én tudok többet. Ha megérzi erejét, biztosan elhagy. Talán öt év sem kell. De most még én vagyok az erősebb. Aludj csak kisfiú, még nem tudod, mi vár rád. Nem egykönnyen foglak odaadni, elereszteni.” (*Magvető, 1975.*)

Rásó József

Lengyel József

Az őszinteség lépcsőin

Lengyel József életműve, írói pályája sajátosan alakult. Ígéretes, mondhatnánk, „szabályszerű” indulás után sajnálatosan hosszú — mert hisz ez az írónak és a magyar irodalomnak is egyformán veszteséget jelent! —, kényszerűen következett. Így ír erről az „Életem — emlékeim” című vallomásában: „Az én szerény életművemre térve egyáltalán nem volt biztos, hogy én ezt meg tudom írni. Az biztos, hogy egy kicsit későn kezdtem el, és sok mindenre egyszerűen már fizikailag nem vagyok alkalmas, hogy megírjam. Hogy jó-e, ha a kor egy író pártol, vagy nem pártol, ez nagyon

kétséges. Például jó lett volna, ha huszonöt éves koromban nagy ünneplésben van részem? Nem egészen biztos. Esetleg elkapottnak semmit sem produkálok. Ilyen esetek voltak. Vannak egykönyves írók. De jó az, hogy olyan későn kezdtek el olvasni? Egész biztos, hogy ez se jó. Mert talán előbbi és nagyobb biztatásokra — itt nem szószterinti biztatásokról, hanem a kor biztatásáról van szó —, talán valamivel többet is tudtam volna produkálni. Hát ami van, az van, ami nincs, az nincs.”

Igaz, ami nincs, azt fölösleges és hiábavaló lenne a kortól vagy az írótól számonkérni. A kritikus — esetünkben igen hálás — tisztelte az, hogy elmondja a véleményét Lengyel József legújabb kötetéről. Hangot adjon annak a tiszteletnek, csodálatnak, amellyel ennek az idős mesternek, ám még ma is eleven, izgalmas, mert — jobb szó híján — „problémaérzékeny” írónak adóznak. Mert igaz ugyan, hogy ő is elfárad, elkedvetlenedik sokszor, s ezt „be is vallja”: „Fáradt vagyok. Folytonosan cikkeznek? Próbálják meg mások, akikben még van harci kedv. Az én harci kedvem, ha nem is lohadt le, de nagyon leszűkült.” Ha ez a fáradtság, ez a leszűkült harci kedv, akkor mit szólunk mi: a jó néhány évtizeddel később születettek, akik jócskán unokái lehetnének Lengyel Józsefnek? Ha van valami, ami lenyűgözi, jótékony izgalmi állapotba hozza a kötet olvasóját, akkor az éppen Lengyel József fiatalos harci kedve és sokoldalúsága. Irodalmi életünkben sajnálatosan kevés írónk vállalkozik arra, hogy neve, súlya, élettapasztalata és irnitudása „márkájával” jelen legyen a közéletben is. Illetve, ha nem akarunk igazságtalanoak lenni azt kell mondanunk, hogy ebből a „nagy öregjeink” veszik ki példamutatón a részüket! Gondolunk itt pl. Veres Péterre (míg élt), Illyés Gyulára vagy éppen Lengyel Józsefekre. Amit ők mondanak, arra mindig oda kell figyelni, szóljanak „kis dolgokról” — mint például, hogy miért nem lehet aszpirint is kapni az automataktól, tehermentesítve ezzel a receptgyártásra kárhoztatott, agyonterhelt orvosokat — az esztétika, művészettörténet vagy éppen a politika kérdéseiről.

Amellett, hogy Lengyel József cikkei mindig gondolatgazdagok, olvasmányosak is. S itt most nem is arra gondolunk, hogy „jól vannak megírva”, hiszen ez a megállapítás már-már sértő is lenne egy íróról szólva. Nem, Lengyel József írásai kitűnő *publicisztikák* is. Pontosan vesznek célba egy-egy jelenséget, taktarékosan bánnak magával a szóval, világosan érvelnek ugyanakkor rokonszenvesen személyesek is. Amikor pl. a filmgyártásról, regényei megfilmesítéséről (vagy azok „megtortepedezéséről”) beszél, vagy pl. Szabolcsi Miklóssal vitatkozik József Attiláról vagy egy antológiáról stb., akkor a sértés szándéka és árnyéka nélkül mindig egyes szám első személyben a *véleményét* mondja. Miért rokonszenves ez a magatartás? Irodalmi, művészeti vitáinkban eluralkodott egy álobjektív, ugyanakkor a személyeskedéstől, a sértésektől sem tartózkodó vitamódszer, amely nem egy-egy jelenséget, hibát vagy téves gondolatot vitat, de sokszor magának a szerzőnek a hozzáértését, illetékességét sőt a tisztességét is. Ugyanakkor néhány kesztyűt egyszerűen nem vesznek fel azok, akiknek odadobták. Ilyen — hogy csak egy példát említsünk a kötetből —, az „Őskán épült újdonságok” című cikk. Nem arról van szó, hogy Lengyel József — vagy bárki más — tévedhetetlen, hogy egy-egy cikk hatására terveket borítsunk fel, fogalmazzunk át. De miért ne lehetne a közvéleményt is még alaposabban tájékoztatni arról, hogy pl. mi épül, hova épül, miért épül? Miért ne lehetne erről vitákat rendezni? Hiszen — végül is — nekünk épül, értünk épül itt minden! A napi sajtó sokszor rosszul értelmezett szemérmességéből — vagy ez csupán kényelemszeretet? — „vita előzte meg a határozatot” sztereotípiával tudósít pl. a tanácsulésekről. Az ilyen megfogalmazás amellett, hogy *nem tudósít* — úntottan lapozza tovább az olvasó a

cikket — még félre is informál. Azt a tévhitet erősíti, hogy „fejbőlintőjanosok” döntenek fontos dolgokról. Miért nem írjuk azt, hogy X, ezt, Y, azt, Z, meg amazt az alternatívát javasolta, de csak *erre* van pénz, ez a legracionálisabb stb.

Csak látszólag kalandoztunk el Lengyel József könyvétől. Ő ugyanis éppen arra mutat példát hogyan kell tisztességes, jó publicisztikát írni. Csupán egy mondatnyit az említett cikkéből: „A rossz és helytelen épület elől azonban nem tudunk kitérni, ha akarjuk se hunyhajjuk le a szemünket, különösen, ha az középület, amelyben dolgozunk van, vagy ott intéződnék némely dolgaink”. Van persze arra is példa, amikor „felveszik a kesztyűt”. Az Élet és Irodalomban olvashattunk annak a fiatalembernek az esetéről, aki a faliújságra akarta tenni Lengyel József remek kis írását „Egy tradíció felújításáért” — a pártmaximumról. „Vagyunk néhányan, akik azt hisszük, hogy a pártmaximum hagyományának visszaállítása felért egy tucat, a párt tisztaságáról elhangzó deklarációval. Várjuk a helyeslőket és az ellenzők nyilatkozatát.” Nos, az Élet és Irodalomból megismert vezetők válasza aligha a leghelyesebb... bár Lengyel József se hitte, hogy egyetlen cikk hatására minden visszas jelenség egy csapásra megszűnik.

Túl sokáig is időztünk ezeknél a közéleti jellegű cikkeknél az esztétika rovására. Talán e sorok írójának az ízlése a „ludas” abban, hogy ezeket nagyobb izgalommal olvasta. Ezek a cikkek adták a könyv címét is. Az őszinteség ritka kincs, óvni és támogatni kell akár nagy írónál, akár közönséges halandónál találkozunk vele. Mintaszerűnek érezzük pl. ahogyan Lengyel József az Internationale strófaival strófaiból magyarázza elhíthető erővel optimizmusát: „Mit tanácsolhatnék? Csak ennyit: legyetek megfontoltak, és mégis merészek, legyetek merészek és mégis megfontoltak. És értsétek: a remény nyílt útja, ma is az, amit az internacionálé oly világossággal teremtő fényszórója megvilágított. Kövessétek jobban, értelmesebben, nyitott szemmel.” („Válasz egy kérdésre”)

Külön cikket érdemelnének a kis esszék a „Széjegyzetek a regényírásról”, a „Jegyzetek Tolstoj Háború és Békéjéhez”, vagy „Tankó Balázs: Életem sora 1915—1932-ig” megrendítő kis remekéről, vagy a „Kötelezni: nem Megszerettetni: igen!” bölcs intelmeiről. De végül is egy recenzió célja nem lehet a teljesség. Ha sikerült elhíthetni az olvasóval, hogy Lengyel József, a kommunista, az író, a publicista könyve friss és izgalmas olvasmány, amelyet le kell venni olykor a polcra, hogy erőt mérítsünk belőle, el is értük célunkat. (Magvető K. 1974.)

Horpácsi Sándor

Dr. Balogh Sándor

Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947

Ez év elején került az olvasók kezébe dr. Balogh Sándor egyetemi tanár *Parlamenti és pártharcok Magyarországon (1945—1947.)* című könyve. A mű a megyéből elszármazott tudós több mint évtizednyi kutatásain alapul, s (számos cikk, tanulmány, rész munka után) felszabadulásunk 30. évfordulójára állt össze, érett meg a történeti irodalomban alapvető jellegűnek számító tudományos munkává

A szerző „bizonyítási eljárásai” során számos ponton kilép a címben meghatározott keretek közül, de mindig azzal a szándékkal, hogy más területeken is vizsgálja a pártok tevékenységét és ennek kapcsán újabb és újabb tényekkel támasza alá mondanivalóját. Vizsgálata kiterjed (a fejlemények logikája is ezt diktálja) a korabeli politikai küz-

delmek sajátos színterére, a parlamentre is. Balogh Sándor munkájának jelentős érdeme, hogy a népi demokratikus forradalmi fejlődést a nemzetközi viszonyok alakulásával kölcsönhatásban mutatja be, elkerülve az egyoldalú megközelítést, amely a szóban forgó folyamatot a „szövegkörnyezetből” kiragadva vizsgálja.

A szerző hét önálló fejezetben fejt ki a témával kapcsolatos kutatásainak eredményeit. A fejezetek gyakorlatilag a tárgyalt időszak legfontosabb állomásai. Közülük az olvasó számára új ismereteket vagy új megközelítést jelentő néhány részletre hívnam fel a figyelmet a teljesség igénye nélkül. Ezek sorából többek között kiemelném a koalíciós pártok nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai törekvéseire irányuló tevékenység bemutatását, az 1945-ös választójoggal kapcsolatos álláspontok egyeztetésének és a törvényjavaslat elfogadásának, a Tildy-kormány programjának és parlamenti fogadtatásának, valamint a Nagy Ferenc-féle kormány tevékenységének alapos kifejtését. Az utóbbinak, továbbá a Peyr-féle memorandumnak, az SZDP és a Kisgazdapárt jobboldala egységbontó törekvéseinek, és az e kérdéssel kapcsolatos korabeli állásfoglalásaiknak bírálata a mai napig aktuális, nemcsak tudománytörténeti, de politikai nevelési szempontból is. Ezt felszabadulásunk 30. évfordulója alkalmából rendezett emlékülések, tudományos ülésszakok, ismeretterjesztő előadások, kiállítások, tanulmánykötetek pozitív tapasztalatai éppúgy igazolják, mint határainkon túl a reakciós politikai emigráció történelmet meghamisítani igyekvő próbálkozásai.

Figyelmet érdemel a választójogi törvény módosításával (amely során az 1947. nyarára már vereséget szenvedett Kisgazdapárt kiábrándult tömegeinek a megnyeréséért is folyt a munkáspártok között a harc) kapcsolatos álláspontok szemmel kísérése. A pártok választási programjának, majd a választási kampánynak (és nem különben a választás eredményeinek) értékelése ugyancsak számos ponton bővíti ismereteinket, ad hasznos útbaigatásokat.

A könyv nagy értéke, hogy rendkívül gazdag, eddig nem, vagy kevésbé felhasznált forrásokra támaszkodik. Különösen értékesek az időszak politikai vezetőinek visszaemlékezéseiből vett idézetek, az MKP, SZDP, FKGP, NPP, PDP 1945. nyári, vidéki taglétszámát bemutató adatok, a különböző pártok külföldi kapcsolatairól szóló információk, a különböző funkciókban bekövetkezett személyi változásokról adott tájékoztatók. A koalíciós pártok dokumentumaiból adott kivonatok, az üzemi és nemzeti bizottsági választásokról készített feljegyzések, idézetek a reakciós politikai vezetők nyilatkozatainak, a választási propaganda költségeinek közlése nem csupán kiegészítő jellegűek, hanem új ismereteket is nyújtanak.

Mindezek alapján teljeseb meggyőződéssel ajánlom a párt és tömegszervezeti tisztviselőknek, apparátusi dolgozóknak, helytörténészeknek, honismereti aktíváknak, történelemtanároknak, propagandistáknak, hogy tanulmányozzák és munkájukban hasznosítsák Balogh Sándor igen értékes, tanulságokkal szolgáló, mai aktualitásokat is tartalmazó könyvét. Hasznosan forgathatják azt a magyar munkásmozgalmat tanulmányozók, a középiskolai történelmi szakkörök; de úgy érzem, a szélesebb olvasókör számára is tanulságos olvasmány. Gondolati tömörsége, stílusa, mondanivalójának sokoldalú, de árnyalt kifejezőmódja, a tanulmány zárt rendszerű, jó tagolású megszerkesztése, a szintézisalkotásra való törekvés jól ötvöződik a történeti események hiteles, s ezért hatásos kifejtésével, a gördülékenységgel, az élményszerűséggel. (Kossuth. 1975.) Dr. Molnár Pál

„Az ösvény kiépítése között”

Szerencsésen alakul a megye művészeti élete, pezsgő, sokrétűsége most alakul igazán. A salgótarjáni zománchiennalé, szabadtéri szoborkiállítás, tavaszi tárlat ma már mind jobban országos jellege folytán egyre látványosabban bomlik ki a (ma még elsősorban képző-) művészet nógrádi karaktere. A festészet, szobrászat, grafika rangos, országosan is számon tartott eredményei láttán sikeresen kapcsolódnak Nógráddal a fővárosban és az ország más tájegységeiben alkotók.

Am a célok, és dédelgetett álmok még kisfiúsan szeplősek. Sok még a véletlenszerűség, az „alkalmi” munka abban, ami van — ha

az összesség magában hordozza is maradandó nemesítő program-értékeit.

A művészet fészekrakását döntően befolyásolja az a közeg, ami-be beépül; ahol vára lehet (vagy nem lehet) az általános társadalmi tudatformálásnak, ahol igazán természetes otthonra találhat (vagy menekülnie kell).

Vizsgálat tárgyává kell tehát tenni, mit kíván egy bizonyos tájegység; miként legyen a művészeti élet adekvált tükré a konkrétan adott társadalmi, gazdasági szituációnak.

Nálunk, ahol az ipar, a nagyüzem szabja meg a gondolkodás élelmód táguló határait, az iparművészet jelenléte szinte nélkülözhetetlen. Az üvegyári tervezőművészek, a romhányi keramikumművészek, az önállóan alkotó iparművészek mind jelentősebb szerepét kell számba vennünk a megye művészeti életének jövőjét illetően.

1946-ban születtem Törökszentmiklóson. Az Iparművészeti Főiskola kerámiaszakán végeztem 1971-ben, tanárom Csekovszky Árpád volt. 1971-ben részt vettem a Siklósi Kerámia Szimpozionon, és 1972. júniusáig „lent” is dolgoztam az alkotótelepen. 1972. júniusától vagyok a Romhányi Építési Kerámiagyárban. 1972-ben közös kiállításunk volt Horváth Sándorral Miskolcon, egyéni alkotásokkal szerepeltem a Siklósi Szimpozion kiállításán (1971), a Salgótarjáni Tavaszi Tárlaton (1974), a Nógrád megyei művészek kiállításán Miskolcon (1975). A diplomamunkám szerepelt (1971-ben) a faenzai kiállításon és Milánóban.

— *Mi az, amit feltétlenül szükségesnek érez elmondani a kerámiáról Csemán Ilona keramikumművész?*

— Évezredekkel ezelőtt is ismerték és használták: végigkíséri az emberiség kultúrtörténetét.

A különféle technikai célokra gyártott kerámia-alapanyagok ma már nemcsak a hagyományos használati tárgyak készítésére alkalmasak, hanem önálló kifejező erőt hordoznak. Ugyanúgy általános emberi gondolatok közlésére alkalmasak, mint a vászon, a fa, a kő, a festészetben, szobrászatban. Plasztikus, formázható, alakítható, nyomatokat, gondolatokat vesz fel. Természetes anyagszerűségével, struktúrájával kifejez. A szilikát energiaközlés is, hiszen tüzegetés után válik maradandóvá, kiegészítve egy új, eddig nem létező anyag jön létre.

— *Mit jelent a keramikumművésznak, aki tudvalevően az egyedi alkotások „szülője”, az üzemi „főállás”?*

— Nagyon sok kötöttséget. Ez a kérdés felvet egy nagyon bonyolult, szerteágazó problémát. Az üzemi, a gyár közösséget jelent, együtt megoldandó problémákat, feladatokat. Egy üzemben nem egy-egy tárgy készül, hanem sok ezer, tízezer. Amikor „tervezünk”, figyelembe kell vennünk az üzemadta technológiát. Feladatunk nem fejeződik be azzal, hogy elkészítünk

egy prototípust, amit már úgy kell kialakítani, hogy megfeleljen a gyártási követelményeknek. Ezt a tárgyat végig is kell kísérni a termelési folyamaton, a hibákat állandóan korrigálni, vigyázni arra, hogy a termék utolsó darabja is olyan legyen, mint az első: esztétikai minősége kifogástalan.

A gyártás szervezete (szükségszerűen) nem enged meg improvizálást, véletlenszerű hatásokat. A probléma ott kezdődik, hogy az alkotóművész intuícióval közelíti meg a világot, ami úgy jelentkezik, mint improvizált, véletlenszerű gondolatok, tettek szövevénye. Erre jut kevés idő: arra, hogy gyűjteni, összegezni-rendezni, elmélyülten, széles látókörrrel érelni tudjunk egy-egy problémát, feladatot. Megduplázott energia szükséges ahhoz, hogy részt vegyünk kiállításokon, pályázatokon; a lektorátusi megbízások elkészítése háttérbe szorul, holott ez is feltétlenül hozzátartozik a gyakorló iparművész önképzéséhez.

Talán ezzel is magyarázható, hogy sok gyári művésztől nagyon keveset tudunk, munkáit alig ismerjük. Nagy a veszély, hogy az ember elszigetelődik, megragad egy szinten, továbblépni képtelen, a kötöttségek miatt beszűkül.

— Az egyedi alkotások a világról alkotott közvetlen élmény, a világ „lereagálásaként” jönnek létre. A teljességre törekvés maximumával, áttétel nélkül, egyéni kiviteli útján, amely adódik az anyag alakíthatóságából, amelybe tehát a gondolat-tól idegen motiváció, hatás nem kerül bele. Az egyedi alkotás, művészi fogalmazás, továbblépés, út rendkívül szükséges: egyetlen előnye — ösvényvágás az ismeretlen felé.

A sorozatgyártás — az ösvény kiépítése között. A sorozat áttételeken keresztül, meghatározó szempontok szerinti alkalmazása mindannak, amit az egyedi alkotó folyamatban sikerült kimunkálni, rögzíteni, megfogalmazni.

— *A megye képzőművészeti élete gazdagabb lett általa, hogy most már az iparművészek alkotásai is színezik a me-*

gyei tárlatokat. Lát-e határvonalat mai képzőművészeti életünkben a képzőművészet és iparművészet között?

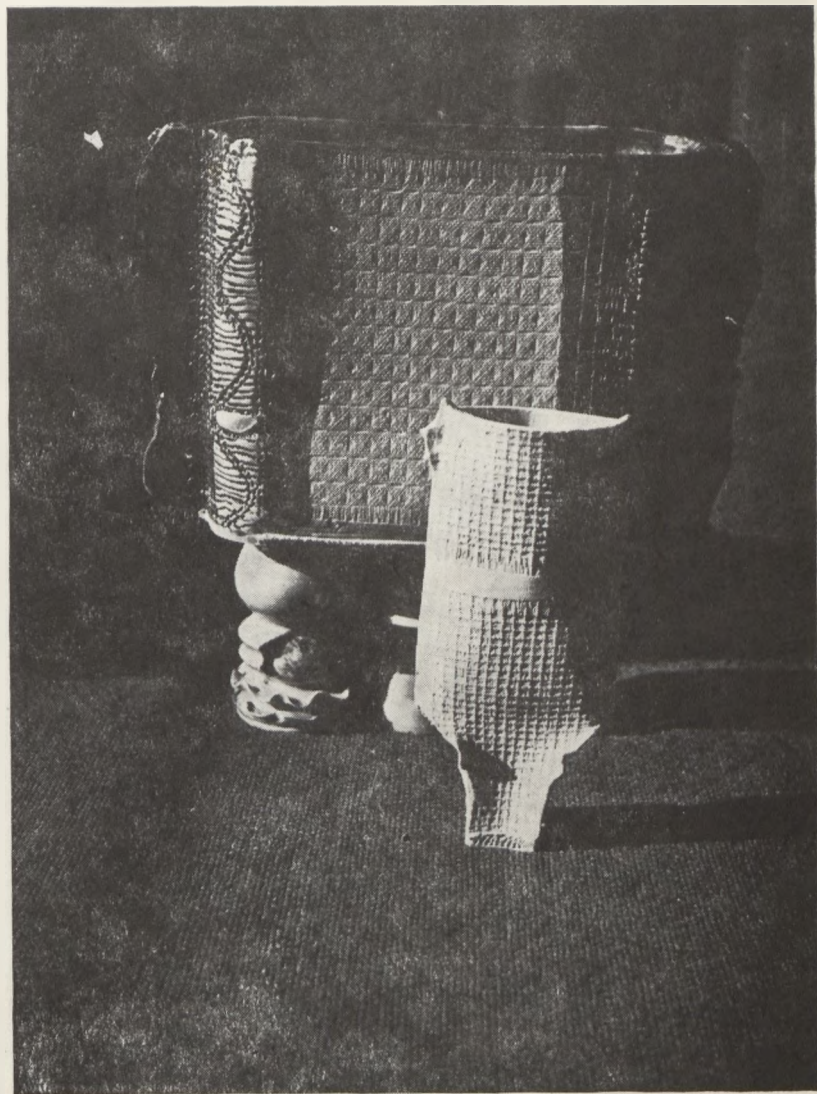
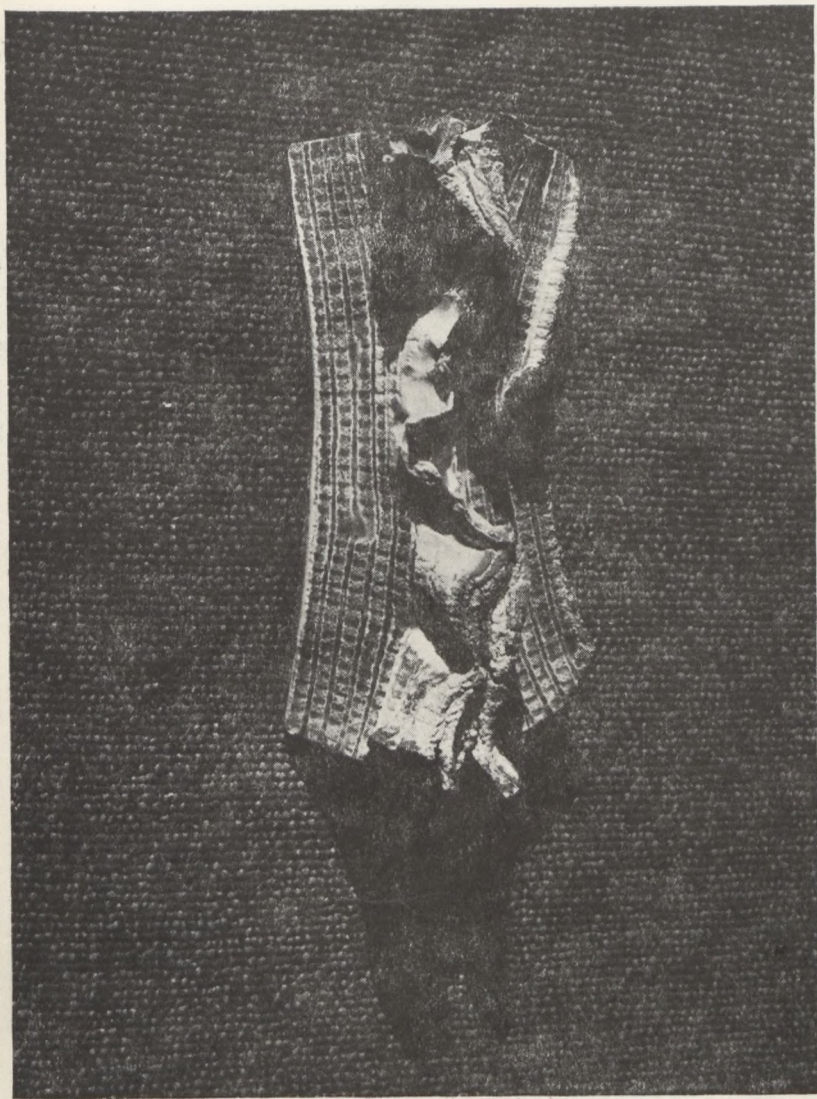
— Határvonal, megkülönböztetés országos szinten van, bár szerintem csak a feladatok és az anyag (amiben problémáival megbirkózik) tesz különbséget képző- és iparművész között. Öröm nekünk, hogy Nógrádban ezt nem tapasztaltuk, egyenrangúként veszünk részt a megyei művészeti életben.

— *Szokványos kérdés, de bizonytalansággal jár; milyen terveken dolgozik jelenleg, milyen álmai vannak művészete további útján? Vannak-e akadályozó tényezők, s mik azok — egy üzemhez tartozó művész életében?*

— A Kőbányai Kultúrközpont körgalériájának padlóburkolata a legközelebbi munkám. Érdekes, izgalmas feladat. Lehetőséget ad arra, hogy egy-két különbözőképpen forgatható, derékszögrendszerű, 15x15-ös lappal egy hatalmas körgyűrű közlekedési irányait a funkcionak (kijárat, színházbejárat, társalgórész, büfé) megfelelően megpróbáljam szervezni, irányítani, befolyásolni.

Már egy év óta gondolkozom — sajnos ennél tovább nem jutottam — egy lektorátusi megbízáson, amely a Romhányi Tanács házasságkötő termébe készülne. Ideje lenne komolyan foglalkozni vele. Készülünk a salgótarjáni augusztusi közös kiállításunkra... és természetesen itt vannak a gyári feladatok. Szeretném, ha a romhányi padló- és falburkoló lapok versenyképesek lennének a nagy hagyományokkal rendelkező olasz lapokkal. Az akadályozó tényezőkről most nem mondok semmit. Illetékesek, reméljük, tudnak rólu-k és foglalkoznak velük, hiszen ezeken a problémákon csak központilag lehet segíteni, s mert az „összes” iparban dolgozó művész helyzete megoldatlan. Márpedig egy tervezőművész „forintképző tényező” is: nemcsak a művész saját, hanem a népgazdaság közérdeke is jobb munkája.

Czinke Ferenc

Válogatás
Csemán Ilona
munkáiból

